

Бібліятэка
Часопіса
Маладосць

Выдаецца з 1988 года
Выходзіць 12 разоў у год

МІНСК
Выдавецтва
ЦК КП Беларусі 1990

Галіна Багданава

**Папяровыя
замкі**

Апавяданні

БАГДАНАВА ГАЛІНА нарадзілася ў горадзе
Крычаве Магілёўскай вобласці ў 1961 годзе.
Скончыла факультэт журналістыкі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І.
Леніна. Працуе ў часопісе «Мастацтва
Беларусі». Друкавалася пад псеўданімам
Ланеўская.

Драматычныя акалічнасці лёсу вымушаюць зусім юных і сталых герояў апавяданняў пакутаваць адзіным пытаннем: як, дзеля чаго апяваць і падтрымліваць стваральную сілу кахання і любові, калі парушана ахоўная абалонка жыцця — прырода, культура і, галоўнае, сям'я? Кожны з іх спрабуе знайсці свой адказ.

ВЯЗАЛЬШЧЫЦА

ХРОНІКА АДНАГО ВЕЧАРА

1

Міла збегла з лекцый, каб да прыходу гасцей інаспець што-небудзь згатаваць ці хоць збольшага прыбраць у кватэры, дзе пражыла ўсё сваё свядомае жыццё і куды цяпер паводле мацінай умовы прыходзіла толькі ў госці. Сёння Мікіту, яе сыну Мікіту, пяць гадоў. Валера таксама не застаўся на апошнюю пару — паехаў шукаць падарунак. Учора ён з мацінага дазволу ўжо забіраў малага з сада. І мама разумее: Мікіту хочаш не хочаш трэба прывыкаць да свайго новага бацькі...

Паколькі мама яшчэ не вярнулася і ніхто не прыспешваў, Міла, зірнуўшы на вялізны, ростам з яе, яшчэ ці не прабабчын гадзіннік, не пайшла на кухню, а дастала з пакета вязанне. Вельмі ж хацелася да вечара скончыць Мікітаву камізэльку. На вуліцы было слотна, і крэсла давалося падцягнуць бліжэй да акна. Міла сабрала і закалола па патыліцы валасы. Расшпіліўшы джынсы, падкурчыла ногі. Уладкавалася ямчэй. І пруткі звычайна замільгалі ў яе спрактыкаваных руках. Правае вочка, левае, правае-левае... Белая нітка, карычневая, чырвоная...

Дзіўна, калі Валеры не было побач (Міла гэта ўжо не першы раз заўважала), ён быццам

выслізтваў з памяці. І ў сны ніколі не прыходзіў. Сніла яна зусім іншага... Светлыя ранішнія мроі пра спланаваную Валерам на лета паездку да мора незаўважна расталі. Упарта, няўмольна накатваліся адзін на адзін успаміны. Ён, ды не, не Валера — Пеця, ён абавязкова прыйдзе. Не можа не прыйсці на сынаў дзень нараджэння. Вось каб давязаць камізэльку! Пеця глянуў бы на Мікіту і ўсё ўспомніў. Мусіць жа, яшчэ не знасіў яе светэра. З тых самых нітак, тым самым узорам. У яго і ў сына. Але ён не надзене. Ён горды...

Акуратна падведзеныя блакітныя Міліны вочкі кпліва звузіліся і пырхнулі іроніяй. На юны круглявы тварык скочыла крыўдлівая грымаска.

Як гэта яна тады Пецьку шарахнула: «Дагуляліся!.. Трэба рабіць аборт...» Замаўчаў, бедны, збялеў. А потым проста на снезе бах на калені. Ухапіў яе змёрзлыя рукі, вочы адшукаў: «Усё будзе добра. Гэта добра, што ў нас будзе дзіця. Сын? Так, Мілачка... так? Ну не плач...»

Ці казаў ён калі яшчэ што так шчыра і горача? Яна часта потым спрабавала заплакаць толькі дзеля таго, каб прыгарнуў, сучешыў. Але Пеця перамяніўся. Суцяшаў, але неяк стомлена, панура. Вядома, яму, аматару вясёлых кампаній, было сумна цэлае лета сядзець з ёю, цяжарнаю, на возеры, у цяньку. Яна вязала, а ён абьякава, суха паглядаў на

магнітафон. А калі вярталіся дамоў, яна, Міла, зматвала з ягоных рук у клубкі ніткі. Ім тады Жанет з Рыгі прывезла некалькі кілаграмаў воўны... Чырвонай, карычневай, белай...

2

Аўтобус, у які дзве гадзіны назад сеў Пеця, пад'язджаў да сталіцы. Праз кранутае кропелькамі туману шкло манатонна мільгала змакрэлыя дрэвы. Суседка, дзякуй богу, трапілася негаваркая, і Пеця, стуліўшыся ля акна, задрамаў. Ён страшэнна стаміўся за апошнія дні. Дзіва што. Ад Якуцка да Масквы, з аэрапорта на цягнік, потым на аўтавакзал, да мамы ў родную Морач. Цяпер зноў у Мінск. Прастора і час быццам спрасаваліся, пераўтварыліся ў безнадзейна збытаны кужаль вобразаў і імгненняў. Зеленавата-блакітная роўнядзь тайгі, што павольна плыла ў бездані аблокаў, раптоўна пераплаўлялася ў мітуслівае торганне рыпучых потных дзвярэй, капрызлівы дзіцячы энк, пах вяленай падгнілай рыбы. Дзесяткі бессэнсоўных, прыгнечаных чаканнем вачэй засяроджваліся на выцвілым, зашмальцаваным пінжаку, чырвонай шыі, сівой парэпанай патыліцы папярэдняка ў нейкай бясконцай чарзе... Душу зноў апанавала цягучая, ліпкая зласлінасць. Яна ценом кранула безабаронны ў сне твар, абвастрыла смуглыя скулы, сцяла абветраныя

вусны. Пеця прахапіўся і панура глянуў у захутанае вэлюмам сутоння акно... Нічога, заўтра зноў дамоў, у вёску. Ён заплюшчыў вочы, паспрабаваў сцішыцца. Там мама, чыстыя прасціны, цішыня...

Як на тое, усё грамчэй і грамчэй, перакрываючы шум матора, засакатала дзяўчына, што сядзела за спіною. Мусіць, спадарожніца ці спадарожнік прачнуўся, і ёй было каму выгаварыцца.

— Ведаеце, мне кажуць, што я на Анну Вескі падобная. Праўда?

Голас падаўся занадта звонкім, разануў па слыху, як па шкле пенапластам. Пецо аж перасмыкнула.

Дзяўчына хіхікнула і, не чакаючы адказу, зашчабятала далей:

— Вы на танцы на Карчы не хадзілі? Там такія дзяўчаты! Кажуць на іх «блатныя». А яны проста вясёлыя. Хлопцы ж вясёлых любяць. А як шуюць, вяжуць!

Незадаволеная павёўшы плячыма, Пеця нацягнуў на вушы заношаную скуранку і сам сябе ўпкінуў: «Ушчэнт здарожыўся. Ужо чалавечая гаворка пачынае раздражняць».

Сёлета яго ў заробкі ніхто не праводзіў. Ніхто і не сустракаў. А летась... Летась усё было добра. Міла апранула новую ярка-сінюю сукенку, якую ён сам падабраў ёй на дзень нараджэння. Калі падышоў цягнік, ён ухапіў

сына на рукі і прытуліў так, каб усярэдзіне азвалася, як тажкае ягонае сэрцайка. Разам яны пацалавалі ў абедзве шчакі маму...

Потым ён, Пеця, сеў у вагон. Адчыніў акно і да ад'езду не зводзіў вачэй з перона. Сусед па купэ тады яшчэ зайздросна ўздыхнуў: «Якая ў цябе прыгожая жонка...» Міла ўзяла Мікіту за руку, падвяла да цягніка, нахілілася і пачала малому нешта тлумачыць. Потым усміхнулася і гучна, каб Пеця пачуў, сказала: «Ладна, мы пойдзем,— кінула на сына: — А то ён зараз заплача». У яго хапіла сілы толькі бязвольна апусціць галаву. Перад вачыма ўсё плыло. І цяпер бы зноўку палка прыпадаюць да шчакі пругкія гарачыя Міліны вусны. Кудлацяць чупрыну мякенькія сынавы пальчыкі... І блізка-блізка, перад самымі вачыма,— на тонкай, яшчэ па-веснавому бледненькай Мікітавай шыйцы, у тым месцы, дзе пульсуе сіняватая жылка,— ягонае, Пецева радзімка...

Здавалася, боль прытупіўся. А згадаў, і зноў зашчымела, зайшлася тугою душа.

Летась ён прывёз усім, і цешчы, і Міле, і сабе, і нават Мікітку, мяккія футравыя хатнія пантофлікі. І яшчэ аленьвыя рогі ў прыхожую. Думаў, сюрпрыз. Атрымалася недарэчна. Раганосец прывёз рогі...

Самалёт быў позні. І каб не збудзіць Мікіту, ён з аэрапорта не званіў. Вылез ля дома з таксоўкі і... аслупянеў. На ганку Міла толькі

адарвалася ад пацалунку з аднакурснікам. Як здзек, коўзнулася яе сцішанае: «Ой, Пеця...» Міла спрабавала нешта тлумачыць. Потым плакала. Прасіла прабачэння. Ён суцяшаў. Не мог трываць, калі жанчыны пачыналі ліць слёзы. Ды з кім бы, кім, а то з гэтым бялявым, вусатым, з парасячымі вейкамі хлюстом...

Суд. Развод. Як у бруднай бялізне корпаліся...

Вядома, можна было як усе. Сцярпець. Ну, завёў бы каханку. Затое разам з сынам. Жылі б неяк. Ды, мусіць, як нарадзіўся, так на ўсё жыццё і застанешся вяскоўцам. Не прымае сэрца гэтага гарадскога сурагату маралі.

А мама ніяк яго, Пецю, не разумее. Сядзе на краёк лаўкі, уздыхне і сумна-сумна так глядзіць: «Сыночак... Можна, трэба было дараваць... Як жа ты цяпер...»

Ізноў Пеця заглыбіўся ў столькі разоў нанова перажытае і перадуманае. Душу стуліла, адасобіла ад свету вінаватасць. Ён адчуў, што, як ні дзіўна, зусім не прагне вырвацца з гэтае тумановае навалы мінулага. Звыкся рабіць усё чыста механічна. Быццам аберагаў свой унутраны свет ад будзённасці. І здавалася, нішто ўжо не можа ажывіць яго стоенага, панурага пагляду, вярнуць шчырую адкрытую ўсмешку...

З аўтавакзала трэба было яшчэ заехаць да Лапцевых. Каб пэўна ведаць, дзі пусцяць яны сёння значаваць.

З акна пакой залівала густым блакітам. Калісьці Міла вельмі любіла слухаць такою парою Акуджаву. Запаліць за спіною на серванце міготкія электрычныя свечкі, пакладзе ногі на цёплую батарэю і слухае... Змрок гусцее амаль да чарнаты, а на шкляннай роўнядзі скачуць у такт музыцы язычкі штучнага польмя. І ніякіх табе клопатаў, і ніякіх абавязкаў. Адны пустыя мары. Бацька быў жывы. Прыйдзе пасля палучкі вясёлы і, не скідаючы чаравікаў, адразу да яе. Высыпле на падаконнік з падранага пакета цукеркі ці пакладзе талую шакаладку. Пераступае з нагі на нагу, а крануць баіцца. Толькі адкашляецца, смыкне носам: «Пра што марыш, мая філасофка?»

Міла давязала радок і пайшла на кухню. На акне гойдаўся павешаны яшчэ з раніцы блакітны шарык. Мама з Мікітам выдумалі нейкую новую гульню. Яна запаліла святло, адчыніла фортку і, набраўшы ў міску вады, села абіраць бульбу.

Згадалася прыкрае: як бледныя далікатныя Валеравы пальцы нервова тузаюць, расшпіляюць і зашпіляюць верхні гузік рыпучага чорнага скуранага пінжака... Дзіўна, нават калі Пеця злаваў, з ім было надзейна і, мусіць, добра. А з Валерам... Чамусьці няўтульна і неяк няпэўна. Хоць і абыходлівы, і песціць больш, і ўсміхаецца... усміхаўся часцей...

Памяць бы схамянулася. Вярнула да светлага, трапяткога, непаўторнага...

Нарадзіла яна ўвечары, а назаўтра прачнулася раней за ўсіх і, хоць яшчэ няможна было, цішком падышла да заплаканага дажджом акна. Пасярод бальнічнага двара, прыхінуўшыся да адзінага стракатага зялёнажоўта-чырвонага клёна, стаяў ён, Пеця. Увесь мокры. І няўцямна, шчасліва ўсміхаўся. Угледзеў яе, кінуўся, замахаў рукамі: «Міла! Мілач-ка!» Як лёгка, хораша зрабілася тады на душы! Быццам усе рэчы, з'явы нарэшце ўпарадкаваліся, ураўнаважыліся і адкрылі ёй, Міле, свой глыбінны, мудры сэнс. Час запаволіўся перад тым, як імкліва рушыць наперад...

А потым Пеця забіраў іх дадому. Ён так разгубіўся, што ледзь уцяміў, каму аддаць кветкі і цукеркі. Адкінуў з ілба непадатныя каштанавыя валасы і дрыготкімі ад хвалявання рукамі асцярожненька ўзяў і прыгалубіў сына. А ў самога па шчацэ — слёзы. «Вось гэта тата будзе», — шапнула ёй тады на вуха няечка. Пеця-Пеця, петушок...

Міла паднялася і ўключыла радыё. Сухі жаночы голас абыякава даводзіў:

«Разведзеныя маладыя бацькі, на жаль, позна прасякаюцца разуменнем: хочуць яны ці не хочуць, ім давядзецца падтрымліваць адносіны ўсё жыццё...»

Тэлефонны званок імгненна выхапіў Мілу ў прыхожую.

— Алё-ё,— лагодна-капрызліва сказала яна ў трубку.

— Салют! З днём нараджэння, юная маман...

— А, гэта ты, Жанет,— Міла загаварыла натуральна і спакойна.— Дзе ж ты знікла?

— Ай. Тут набегла ўсяго. У політэхнічны паступала. Праваліла. Потым Толік мінімумы свае кандыдацкія здаваў. Потым на поўдзень ездзілі. А як тваё жыццё халастое?

— Ды я ўжо другі раз выскачыць паспела.

— За Валеру?

— А за каго ж яшчэ...

— Ну віншую... А дзе Пецька? Да сына хоць ходзіць?

— Хадзіў... Ды толькі не ведаю, хто яго больш дзікавіць, сын ці я... Ён, здаецца, толькі як развяліся, мяне запаважаў. Каханне ў ім, ці бачыш, узгарэлася... Напакутавалася. Як цень над вокнамі сноўдаўся. Потым сябры ягонья званіць пачалі. Дасталі... «Мілачка, адпусціся, ён што-небудзь з сабою зробіць...» Нічога-а. Жывы. А цяпер, кажучь, з'ехаў кудысьці. У сына дзень нараджэння. А яго і след прастыў. Усе яны, мужыкі, аднолькавыя...

— А ты, Мілка, Лапцевым пазвані. Калі Пецька у горадзе, ён у іх.

— Ды кінь ты. Яшчэ за ім бегаць буду...

— А з Валерам як?

— Ды хто яго ведае. Спачатку заўсёды добра.

— Мікіта хоць прыняў яго?

— Што Мікіта. Малы яшчэ. Як я скажу, так і будзе. Яму бацька надзейны трэба. А не перакаці-поле.

— Можна, заехаць сёння?

— Як хочаш. Я яшчэ, папраўдзе, нічога і не гатавала.

— Калі Толік зараз прыйдзе, то пад'едзем. Я табе сёе-тое раскажу. Пра некаторых нашых агульных знаёмых.

— Ладна.

Паклаўшы трубку, Міла хвіліну счакала, а потым спакваля набрала знаёмы нумар.

— Алё!.. Алё... Я вас слухаю...— на тым канцы знянацку азваўся (самой сабе яна магла не хлусіць) чаканы голас...

Міла паклала трубку. І зноў усё паўтарыла.

— Алё. Празваніце, калі ласка. Нічога не чуваць.

Пеця змоўчаў. Але трубка не клаў. І ўсё ж Міла была больш упартая. Дачакалася кароткіх гудкоў. Потым, ганарліва агледзеўшы сябе ў аюстры, вярнулася на кухню...

4

Пеця паклаў трубку і азірнуўся. Лапцевы бессаромна ўзасос цалаваліся на канапе.

Збянтэжаны, ён з прыкрасцю ўздыхнуў і выйшаў. На кухні голасна гаварыла радыё: «Пазбаўленыя блізкасці з бацькамі, дзеці, асабліва хлопчыкі, выхаваныя маці, нярэдка вырастаюць інфантальнымі, бязвольнымі, абмежаванымі. «У некаторых краінах,— піша вучоны Бабікаў,— пытанне вырашаецца так: частку часу ў год дзіця праводзіць з бацькам, другую частку з маці...»

«Ну вось! І тут па шчупаковаму загаду!»— Пеця ў распачы міжволі паўтарыў улюбёныя Міліны словы і, ляпнуўшы дзвярыма, пайшоў у ванну галіцца...

А думак было не суняць. Міла, Міла... І навошта ён уладкаваў яе ў гэты інстытут культуры. Ведаў жа, якое балота. Горш за іхні тэатральна-мастацкі. Пеця не ўтрымаўся. Сам сябе перадражніў: «Валера такі таленавіты, такі таленавіты!» А з яго, Пеці, кпіла. Нават на людзях: «Ды не мітусіся ты. Вось зірні, у Жанет Толік — спакойны, паважны, сапраўдны гаспадар». Яшчэ Міла рабіла так: закіне ногі на стол, цыгарэту ў зубы і смаліць. «Ну вось, зноў няма грошай. Быў бы муж як муж, з'ездзіў бы хоць на месяц, зарабіў...» Нічога. Сёлета яны ўбачаць, што такое грошы, І Настасся Фёдараўна яго, Пецю, ухваліць. А Мілу не праміне, упікне: «Дурніца. Такого мужа прамяняла. І на што? Пном-пень». Крыўда зноў запякла ў душы, камяк падступіў да горла.

Баялася, што адна застанецца. Ну няхай, няхай з гэтым пажыве, можа, яго, Пецю, ацэніць.

Калі Пеця ўжо сабраўся, яго гукнула Лапцева:

—Пець, дык ты выберы сабе што са шмотак. У спальні на ложку. Астатняе разам з тым, што прывёз, збудзем.

У Лапцевых, колішніх Пецевых аднакурснікаў, якія цяпер уладкаваліся чытальнікамі ў філармоніі, куплялі-прадавалі ўсё. Пэўна, і любоў. Але Пеця апошнім часам перастаў грэбаваць. Горка даводзіў сабе: «І ты ж ужо не свежанькі, быў у карыстанні...»

Сярод прапахлых замежным дэзадарантам стракатых рэчаў Пеця выбраў лёгкую шэрую куртку з незразумелым чорным надпісам праз усе грудзі. Ён надзеў яе замест пінжака паверх звязанага Мілаю беллага з адмысловым чырвона-карычневым узорам світэра, зашпіліў пад самае горла і доўга круціўся перад люстрам. Урэшце не стрываў:

— Гэй, Лапцева, ці можна мне так ехаць? Не смешна? Бацька ўсё ж.

Лапцева, захінуўшы халат, з'явілася на парозе, павяла асалавельмі вачыма і толькі няпэўна ўсміхнулася. Пеця махнуў рукою:

—Ай, чым смяшней, тым лепш...

Ускінуў яшчэ дарожную скуранку, спакаваў прывезены Мікіту з Якуцка

кажушок, сумку — на плячо і, забыўшыся развітацца, рушыў на дзень нараджэння.

5

Настасся Фёдараўна, як ні спяшалася, усё роўна забрала ўнука адна з апошніх. І так не было часу, а тут яшчэ нейкая хрыпатая ці то ад прыроды, ці то з прастуды практыкантка ўзялася яе, бабулю, вьхоўваць: «Ваш Мікіта зусім не можа за сябе пастаяць. Вучыце яго біцца. А то хто цацку ў яго папросіць, ён адразу і аддае. Як жа ён жьць будзе?!» Яшчэ ведамасны садок называецца. Не могуць як след дагледзець. То кішэню адарвуць, то твар падрапаюць. А вінаватая, ці бачыш, яна.

Высокая, статная, у шырокім чорным плашчы і модным чырвоным капялюшыку, Настасся Фёдараўна выклікала не толькі павагу, але і боязь у Мікітавых выхавацелек. Яны ведалі, што працуе яна ў новым універсаме, час ад часу звярталіся да яе з рознымі дробнымі просьбамі і ніколі не скардзіліся на Мікіту. А тут на табе... Вядома, і Мікіта не цукар. На людзях цішэй вады, ніжэй травы. А дома як вурхне, тупне ды яшчэ і кулаком на стале. Скажаш: «Паеш». Абавязкова: «Не буду!» А праз хвіліну за траіх наварочвае...

Настасся Фёдараўна агледзела зверху Мікітку. Той ледзь паспяваў, але рукі не даваў, сха-

ваў у кішэню. Нічога не расказвае. Натапырыўся і маўчыць. З-пад ліловай вязанай шапачкі на самыя вочы выбілася льняная грыўка. Залатаная на рукавах, надвязаная ў тон шапцы і шаліку, чорная куртачка за лета зноў пакарацела...

А Мікіта глядзеў пад ногі і стараўся ступаць шырока, па-мужчынску. Ён ведаў, яны спяшаюцца, бо ўвечары будуць госці. Прыйдзе высокая хударлявая цётка Ларыса з бясколернымі лахматымі валасамі і вадзяністымі пукатымі, бы ў рыбіны, вачыма. Яна будзе ціскаць яго і цалаваць ліпкімі вуснамі, а потым оёййкаючы слюніць да млоснасці духмяную насовачку і выпіраць са шчакі ярка-ружовыя пісягі памады. Прыдуць лысы дзед Сяргей у сінім паласатым касцюме і баба Стэфа ў шэрай барановай шапцы піражком, якую яна ніколі не здымае. Мікіту часам здаецца, што баба і нарадзілася ў гэтай шапцы, і шапка расла, старылася разам з ёю. Баба забярэ ў дзеда, каб не страшыў, кавеньку са змяінай галавою, будзе екатаць, охкаць і запіваць вадюю беляя мятныя пілюлі. А дзед, не слухаючы, загырчыць, як леў, усцягне Мікіту сабе на калені і, прыхінаючы, падрапае шчакую шортскай калючай шчацінай. А Мікіта збяжыць ад дзеда, бо, калі ён гаворыць, ад яго патыхае смярдзючымі цыгарэтамі.

Не, ён, Мікіта, любіць дзеда, і бабу любіць, і маму, і ўсіх-усіх людзей на свеце любіць. Але сумуе, нават у сне сумуе толькі па тату Пецю. Валера, да якога хацела прывучыць яго мама, быў зусім не падобны на тату Пецю. І калі яны заставаліся адны, без мамы, то нават чужаліся адзін аднаго, не ведалі, пра што гаварыць.

Сёння ў дзіцячым садку перад ціхай гадзінай Колька, што спіць з ім, Мікітам, побач, распранаючыся і разглядаючы на каленцы свежую драпіну, спытаўся: «А хто гэта цябе ўчора забіраў? Твой тата ці мамін муж?» І Мікіту чамусьці разабраў сорам. Ён, вядома, мог схлусіць. Але яму зусім не хацелася, каб ягоны тата быў хоць трохкі падобны на дзядзю Валеру. І, сцяўшы зубы, ледзь прамармытаў: «Мамін муж». Адварнуўся і заплюшчыў вочы. Бы спіць. А Колька тады прычапіўся да новенькага Алёшкі: «У мяне няма таты. Але хутка будзе. А ў цябе, малы, колькі татаў?» Алёша шэпча: «У мяне пакуль адзін тата. А што?» Мікіта пачуў і яму зрабілася так крыўдна, да слёз. Ён зайздросціў новенькаму...

І ў дзень нараджэння Мікіту зусім не хацелася ніякіх гасцей. Ён марыў, каб прыйшлі толькі мама і тата. Каб селі побач. І былі вясельля. Няхай нават без падарункаў. Яшчэ ён вырашыў папрасіць маму, каб яна куды-небудзь паслала Валеру. А то ў яго так

непрыемна рыпіць чорны бліскучы пінжак. І зуб адзін не белы, а заааты...

Нічога. Мікіта ўздыхнуў. Затое ў іх з бабаю ёсць вялізны блакітны шарык. І калі заўтра будзе вецер, яны запусцяць яго ў кругасветнае падарожжа...

Настасся Фёдараўна ледзь паспела ўхапіць Мікіту за каўнер. Той задраў галаву, загледеўся на сваё акно і ўжо гатовы быў сесці ў лужыну.

6

Да вечара на вуліцы падмарозіла. І гукі спустошаным рэхам адбіваліся ад шэрых, як па лінейцы стрыжаных блочных каробак. У Серабранцы, дзе жыў з бабаю Мікіта і куды Пецю прывёз перапоўнены жоўты аўтобус, у параўнанні з Ленінскім праспектам было нялюдна і ціха. Перазменка на заводзе скончылася. Дзяцей з садоў забралі.

Пеця крочыў па знаёмай пратаптанай нацянькі, звычайна гразкай, а цяпер падмерзлай сцяжынцы і думаў, калі доўга сюды не прыязджаць, можна і забудзіць. А папытаць няма ў каго. Кажушок, які нёс Мікіту, быў звязаны абы-як, у аўтобусе папера парвалася і цяпер бязладна шоргала ў паветры. Лёска цёрла далонь, і скрутак даводзілася перакладаць з рукі ў руку.

Яшчэ зімою Пеця час ад часу прыязджаў на выхадны з Брэста, куды перабраўся, кінуўшы сталічную акадэмічную сцэну, прыязджаў, каб пабачыцца з сынам. Але аднойчы Міла нават не пусціла яго ў хату. Маўляў, Мікіта хворы, не да цябе. І дадала: «Ты лепш зусім не прыходзь! А то Мікіта потым усё пытаецца, калі прыедзеш. Толькі дарма перажывае...» Ён, Пеця, нават не паспеў аддаць цацкі. Давялося пакінуць ля дзвярэй.

Вось нарэшце і знаёмая, калісьці і ягоная пяціпавярхоўка. Пецо адразу кінулася ў вочы, што бярозка, якую Міла, казалася, пасадзіла яшчэ ў школе, ужо дастае да іхняга другога паверха. Ва ўсіх вокнах гарэла святло. А на кухні між фіранкамі ў блакітныя кратачкі падскокваў блакітны шарык. Лямпачка ў шумным — чатыры кватэры на пляцоўцы — пад'ездзе, як заўжды, не гарэла. Пеця вобмацкам падняўся па дзе-нідзе збітых прыступках (колькі разоў ён зносіў і падымаў па іх Мікітаву зялёную каляску). Звыкла ўсхліпнуў так і не парамантаваны званок... І зноў не суняць нервовага, вярэдлівага хвалявання.

Адчыніла сама Міла. Вясёлая, расчырванелая. У той самай ягонай сінявай сукенцы. Яна адкінула за спіну ўжо даўгія, ніжэй плеч, падфарбаваныя ў каштанавы колер валасы і міжволі падалася да Пеці. Нешта нацялася і

зіхатнула між імі. Пеця, каб не скрутак, ухаліў бы Мілу на рукі...

— Ты? — Міла падняла дужкамі бровы. І, як малая, закусіла губу. Нешта шчырае і давернае было ў яе голасе.

Пеця ўвайшоў і гучна зачыніў дзверы. Як усё адно і не адыходзіў і не ездзіў нікуды. З кухні вабна пахла смажанінай. У прыхожай тые самыя салатавыя шпалеры. Прывезеныя летась рогі... Вочы як накалоліся. З кухні з міскаю салаты ў руках выйшаў Валера. У хатніх пантофлях, расшпіленай ля шыі кашулі. І белым пуловеры. З дакладна, як у Пеці на святэры, чырвона-карычневым пасачкам узору. Добра, што схаваў яго пад куртку.

— Па шчупаковаму загаду,— убачыўшы Пецо, пагардліва кінуў Валера.

Услед яму туравала цешчына:

— Валерык! Хлеб забыўся...

Пеця насцярожыўся. Не, ён не дома, у гасцях. У зале за фігурным шклом было весела. Пеця хацеў пра нешта папытацца ў Мілы, але дзверы расчыніліся і проста ёй пад руку скочыў Мікіта.

— Хто там?— выгукнуў хтосьці ўслед малому.

А Мікіта ўжо прыхінуўся да мамы і знерухомеў. Разгублены і шчаслівы. Ён прыціскаў да грудзей падораную Валерам электронную цацку. Шукальнікі скарбаў

уцякалі ад васьмінога. А ён усё хапаў іх і хапаў. І цацка вішчала...

— Тата,— у Мікітавых вачах былі радасць і пяшчота...

Малы працягнуў забаву Пецю. А той кінуў скрутак з кажушком на падлогу і ўсхапіў сына на рукі. Прылашчыў. Адгарнуў з вачэй грыўку. І вуснамі прыпаў да ягонай мякенькай шчочкі. Усярэдзіне ўсё зайшлося. Каб не прытуліўся да сцяны, мусіць, страціў бы прытомнасць. Нарэшце, дрыготка каўтнуўшы, ён нейкім мляўкім, бы не сваім голасам вымавіў: «Мікіта...» Так можна было прастаяць цэлую вечнасць. Лёгкае, салодкае Мікітава дыханне... Не па-дзіцячы сур'ёзныя, шчаслівыя вочы. Зараз яму надакучыць і ён сам скочыць на падлогу. Не, лепш адпусціць яго першым.

— Ну што, ідзі, малы, а то прастынеш. Не. Стой. Я табе кажушок прывёз. І кніжку. Ды ладна. Потым з мамаю памераш.

З кухні зноў з'явіўся Валера.

— А, гэта ты, Пеця. Добры вечар,— абьякава прывіталася. цешча. І прайшла ў залу. Пеця, скінуўшы скуранку, без запрашэння пайшоў услед, туды, куды павялі Мікіту. Акрамя радні за стадам сядзелі заўжды ружавашчочкая і смяшлівая Жанет і яе заўжды падкрэслена карэктны Толік. Нават летам ён хадзіў у пінжаку і пры гальштуку. Яны, не

зважаючы на Пецю, узяліся нешта абмяркоўваць з Валерам.

Мікіта хацеў сесці побач з татам Пецем, але дзед Сяргей пераставіў талерку малога да сваёй. Яны якраз разглядалі зробленую напярэдадні каляровую фатаграфію з саладжавым віньетачным надпісам «3 днём нараджэння!». Мікіту яна зусім не падабалася. На ёй ён быў занадта дарослы і паглядаў неяк спадыбна, nepřыветна, нават суро́ва.

Баба Стэфа надзела акулёры, абдаўшы Мікіту пахам едкага лякарства, пацалавала і гучна абвясціла: «Увесь у маму. Значыць, шчаслівы будзе».

Застолле адасобілася ад Пеці. І ён, ні ў кога не пытаючы, знайшоў чыстую талерку, відзец, пераклаў з адзінага вольнага крэсла недавязаную камізэльку, праверыў, ці не расшпілілася прыдбаная ў Лапцевых модная курткі. Пад ёю ж (крыў божа Міла ўтледзіць!), світэр, звязаны з такіх самых, як Мікітава камізэлька і Валераў пуловер, нітак.

Пеця быў вельмі галодны, але пакаштаваў толькі скрылечак кілбасы і адзін кручэнік з мясам. Хоць яны, аблітыя маслам, стаялі ў місцы проста перад ім. Гэта было фірменнае цешчына блюда. Пеця не мог есці. Ён не зводзіў вачэй з Мікіты. Той сядзеў насупраць і, схіляючыся да талеркі, цішком, з нейкім радасным спакоем раз-пораз падымаў свае

чысцюткія не то Міліны, не то яго, Пецевы, блакітныя вочы. І Пеця ледзь прыкметна яму падміргваў. То правым, то левым вокам. Мікіта так не ўмеў. І, усміхаючыся, плюшчыў абодва. Ён быў горды. Можна было пахваліцца тату, як лоўка навучыўся трымаць відэлец, есці, бы дарослы, дзьмухаючы, калі гарача...

А Пеця, замест таго, каб прыгарнуць сына, вымушаны быў слухаць Міліну стрыечную сястру, лупавою фарбаваную бландзінку Ларысу. Яна нядаўна скончыла аспірантуру, і выйшла другі раз замуж за інжынера, і нават паспела нарадзіць яшчэ аднаго сына. Старэйшаму, ад першага мужа, было гадоў семнаццаць.

— Ну што інжынер? — яна смяшліва плюшчыла вейкі.— Цвёрдыя сто сорок, і ўсё. Як жыла з мастаком, дык разбэсцілася, прывыкла. Няма, няма грошай, а потым затое як выгарыць, дык хоць можаш па-людску іх патраціць. А цяпер шыш. Цвёрдыя сто сорок. Аболтус яшчэ гэты расце. Дай, мам, ды дай. То штаны, то куртку, то «Саламандру». Я, праўда, апошнім часам налаўчылася. У цябе, кажу, сыночак, бацька мастак. Бурацінка багаценькі. У яго і прасі!

Цешча якраз сабралася несці нешта на кухню, і Пеця хапатыліва падняўся, выйшаў за ёю ўлед. Аддаў грошы. Прынёс з прыхожай так і не распакаваны кажушок і кніжку.

Настасся Фёдараўна прыняла ўсё сухім «дзякуй». Дала зразумець, што Пеця тут лішні.

7

Калі Пеця вярнуўся да Лапцевых, яны ўжо кудысьці збіраліся. У прыхожай мройна пахла французскай парфумай і дарагімі цыгарэтамі. Пецю сустрэлі паблажлівым:

— Ну, як сын? Падрас?

Пеця, для сябе нават нечакана, адгукнуўся даволі лагодна:

— Нічога. Пазнаў мяне.

Лапцеў пералічыў хрумсткія грошы.

— Я ў «Планету». Калі хочаш, прыходзь. Чаго ты тут вечар сядзець будзеш?

— Пагляджу...

Калі дзверы за Лапцевымі зачыніліся, ён дастаў з кішэні Мікітаў фотаздымак, які ўжо пры парозе дала цешча. Спачатку паставіў яго на тумбачку ля канапы, дзе збіраўся сёння спаць. Потым схаваў у пашпарт. З блакнота выпала нейкая паперына. Тэлефон. Вера. З ёю Пеця пазнаёміўся літаральна перад ад'ездам, па дарозе з Брэста. І, папраўдзе, кепска памятаў, як тая выглядала. А Вера, пачуўшы Пецеў голас, узрушылася.

— Пеця! Ты ўжо прыехаў?! Калі?

— Учора.

— Чаму ж адразу не пазваніў?

— Вось званю.

— Дык прыязджай. Я чакаю. Ты дзе? У сваіх Лапцевых?

— У іх. Слухай, Вера, ты не званіла мне сёння? А то нехта ўсё звоніць і кладзе трубку.

— Не. Дык ты едзь да мяне. Я вячэру згатую.

— Ладна. Як-небудзь зайду...

— А сёння?

— Як-небудзь...

Пеця паклаў трубку. А праз хвіліну вярнуўся да телефона і набраў Мілін нумар. Аде, не дачакаўшыся першага гудка, спыніў сваё душэўнае нарыванне цвярозым «не варта»..

8

А Валера, Мілін аднакурснік і новы муж, увесь Мікітаў дзень нараджэння думаў пра сваё. Хлопцы, у якіх ён купляў для Мікіты электронных «Шукальнікаў скарбаў», казалі, што не сёння-заўтра ў іх можа з'явіцца японская стэрэасістэма. Валера даўно пра яе марыў. Але дзе ўзяць грошы? Толькі, вядома, адмовіў — яны з Жанет цяпер збіралі на машыну. Бацькі не дадуць — сястры на пасаж збіраюць. Цешча з Мілаю і слухаць не будуць — вельмі ж разумныя, ведаюць, што трэба, што не трэба ў жыцці. Хоць Пеця ж пэўна прынёс ім сёння немалыя грошы. Цешча ўвогуле Валеру раздражняла. Яму не па-

дабаліся яе безгустоўна квяцістыя сукенкі, пунсовы вечна абдэрты лак на пазногцях. А як яна размаўляе з ім, новым сваім зяцем, калі побач няма Мікіты ці Мілы! Пагардліва, скрозь зубы... Узялася на старасці гадоў выхоўваць сваю дачушку. Вось і жывуць цяпер як бедныя родзічы на кватэры, у нейкай халупе, дзе ні вады, ні газы. А плаціць даводзіцца ўсю стыпендыю. Усё ж мела рацыю ягоная, Валерава мама: «На чужым няшчасці шчасця сабе не збудуеш». Але ж хто, хто тут няшчасны?! Міла сама за яго, Валеру, замуж прасілася. А Пеця... Дваццаць рублёў на месяц — вось і ўсё, што дае ён свайму родненькаму сыночку. А астатняе ўсё ён, Валера... І чаму Мікіта не хоча зваць яго татам? Вось каб свае дзеці... Не-не... Валера ажно перасмыкнуўся. Толькі гэтага ім цяпер не хапае... Ізноў усё сыходзілася да Лёлі. Толькі яна магла даць грошы.

Калі Настасся Фёдараўна пайшла на кухню, Валера цішком выслізнуў за дзверы. І, спыніўшы таксоўку, паехаў у «Планету».

З Лёляй ён пазнаёміўся яшчэ да арміі. Яна, высокая, жылістая, са зморшчаным раней часу тварам, тонкімі, заўжды ярка нафарбаванымі вуснамі і вялікім, як сама лічыла, «ахматаўскім» носам, казалі, калісьці мела шалёны поспех у мужчын. Дзіця нарадзіла, але тое рана намерла. Ці не ў той

час, калі Лёля за нешта сядзела ў турме. Цяпер гэтая жанчына жыла з таго, што давала пад працэнты невядома дзе здабытыя грошы, ладзіла фіктыўныя шлюбны, падказвала, як зняць кватэру, і не проста кватэру, а, па жаданню, з маладою гаспадыняй ці гаспадаром.

Валера разлічваў летам з'ездзіць у будатрад і потым аддаць ёй грошы хоць і з працэнтамі...

Лёлю можна знайсці праз Жорыка. Жорык, Валераў сябра па халасцяцкіх забавах, летась кінуў інстытут і ўладкаваўся барменам у «Планеце». На першым курсе яны разам хадзілі да Лёлі ў яе шыкоўную трохпакаеўку забаўляцца. Там ужо ў той час можна было паглядзець за межныя відзікі і наслухацца па самыя вушы аглушальна-п'янога хард-року. Пасля заўжды хацелася дзейнічаць, дзейнічаць і яшчэ раз дзейнічаць...

Жорык быў на месцы. Хістаючыся ў паўзроку пад знаёмую гучна-рытмічную музыку, ён з салатжавай усмешкай змешваў, разліваў кактэйлі, варыў каву. А Лёлі не было. Лёля з'ехала грэцца на Каўказ. Адзіны, хто мог дапамагчы, быў Лапцеў.

Гаворка з Лапцевым, цынчным, усмешлівым вусачом, была кароткая і па справе. Заўтра ў дванаццаць сазвоняцца. Лапцеў дае грошы. За тое Валера збывае ў сваім інстытуце культуры шмоткі — новыя (у

тым ліку некалькі «варонак», што прывёз з-за Урала нейкі артыст) і сёе-тое не зношанае за сезон дзяўчаткамі, з якімі Лапцеў сёння ж і пазнаёміць. На другім паверсе было накурана і шумна. П'яныя воклічы раз-пораз перамагалі нават гучныя шлягеры рэстараннага ансамбля. Дзве кідка нафарбаваныя дзяўчыны прывіталі Лапцева як старога знаёмага.

Валеру назваліся. І адна, чарнявенькая ў пунсвай з аголеным плячом сукенцы Лізок, нават спадабалася. Хоць, вядома, калі прыгледзецца, яна не такая ўжо юная. І ўся яе вабнасць, вядома, штучная. Румянак на шчоках — са свежанькай італа-югаслаўскае «Пупы». Даўгія вейкі — з французскай «Ланком». І пах парыжскі — «Чорная майя». І нават сарамяжнасць, з якою працягнула Лапцеву і Валеру руку для пацалунку — і тая робленая, ненатуральная. Хіба што біруза ў вушах сапраўдная. З якой-небудзь афрыканскай краіны. Але яе сяброўка, ці, можа, дакладней, таварка Ліка, ускудлачаная, з размазанай па шчацэ памадай таўстушка, нічога, акрамя грэблінасці, не выклікае. Яе, бедную, не ратуе нават адкрытая, апранутая ці не на голае цела чорная сукенка.

Пра справу Лапцеў дамовіўся, вядома, не з п'янай Лікай, а з Лізок. Тая выслухала, запісала тэлефон і гуліва павяла вачыма. Ліка ж па-ранейшаму засяроджана камячыла, спрабуючы

адмыслова скласці, і зноў распасцірала сурвэт-ку. Потым Лапцеў кудысьці пайшоў, а Валера, выпіўшы крыху віна, якім пачаставалі яго дзяўчаты, расслабіўся.

Лізок не любіла маўчаць. І хоць з-за музыкі ні Валера, ні Ліка амаль нічога не чулі, яна гаварыла. Ліка згодна на ўсё ківала. Валера дадумваў тое, што яго цікавіла, сам. Аказваецца, у гэтым сезоне ў моду ўвайшлі сумачкі не з кракадзіла, а з пітона. Трыста рэ. Нейкі Гарык купіў за восем штук (тысяч) японскую камеру. Здыме цябе хто-небудзь, і літаральна адразу ты, як кіназорка, можаш глядзець на самога сябе па відэамагнітафону.

Потым Лізок шматзначна зірнула на Ліку і распачала пра тое, як у «Юбілейцы» (так звала яна гасцініцу «Юбілейная») адна прастытутка выбіла ў прыбіральні вока сваёй канкурэнтцы толькі за тое, што ў той была лепшая бялізна...

Ліка ні з таго ні з сяго раптам цяжка ўздыхнула і паведаміла: «Вчэра финик выпал из гнезда...» Лізок паспяшалася растлумачыць Валеру, што сапраўды ўчора ў «Планеце» з другога паверха скінуўся фін. І з ім у нумары была нейкая наша. З веданнем справы дадала, што, мусіць, нявопытная, не таго кліента зняла. Маўляў, думаюць, фіны долары маюць. Усю «Бязозку» ім выкупаць. А адтуль лесарубы, сяляне едуць. За кэфаль піва хочучь нацешыцца...

Лізок раптоўна змоўкла. На месца Лапцева афіцыянтка пасадзіла... Пецю. Валера ад нечаканасці счырванеў. Пецю, вядома, таксама не радавала Валерава суседства. Але ён не падаў выгляду, прыязна, як добрай знаёмай, усмінуўся Лізок. Тая адразу ўсчала роспыты. Ажывілася, заўсміхалася і Ліка. Нават пасунулася да Пеці бліжэй і, аблэгшы на рукі, гуліва зазірнула Пецю проста ў вочы.

Афіцыянтка тым часам прынесла Валеру кавы, а Пецю падагрэты дзяжурны біфштэкс з кансерваванымі буракамі. Мусіць, усе іхнія добрыя кухары збеглі ў кааператывы. Але Пеця быў галодны і еў, што далі. Ідучы ў рэстаран, ён скінуў шэрую куртку, быў у адным звязаным Мілай світэры. І Валера, вядома, не пераапануўся. Ліка, калі ўцяміла, што Пецеў світэр і Валераў пуловер зроблены аднымі рукамі, голасна абвясціла:

— У одной фарцы мальчыкі отоварились...

Пеця змоўчаў і, дачакаўшыся больш-менш спакойнай музыкі, паспяшаўся запрасіць Лізок на танец. Але праз колькі хвілін Ліка, абшчапіўшы за шыю Валеру, «прытанцавала» ўслед. Быццам між іншым, яна штурхнула Пецю плячом. А той не ўтрымаўся, пахіснуўся і наступіў Валеру на нагу. Валера аж узвіўся. На ягоным бледным твары з'явіліся пунсовыя плямы. Ліка спужалася, паспрабавала яго суняць:

— Не связвайся! Этот артист шалёный...

А Валера ўпарта хацеў «разабрацца»...

Калі Пеця выйшаў на вуліцу, Валера чакаў яго не адзін. «По чайнику хочешь, артист?»— прашыпеў нехта за яго спіною.

З Валеравага з маленства разбэшчанага ласкаю сэрца раптоўна выбухнуў цэлы згустак пякучай лютасці. Ён ужо бачыў перад сабою не Пецю, а ворага. І біў балюча, спрактыкавана. Біў за тое, што Пеця быў у Мілы першы. За ўсе Міліны выбрыкі. За тое, што ягоная законная жонка дасюль па начах нешта трызніць, а потым, раптоўна прахапіўшыся, скідае Валераву руку і адсоўваецца да сцяны. І мусіць, і за тое, што чарнявенькая Лізюк звабіла сёння не яго, а Пецю...

Пеця стараўся ўнікнуць удараў. Валера — патрапіць у твар. Ён ведаў: для акцёра галоўнае твар. І пакуль не адчуў на руках ліпкай крыві, не апрытомнеў, не супыніўся.

9

Міла засталася начаваць у мамы. Яна нават глыбока ў душы была рада, што Валера кудысьці знік. Узялася сшываць нарэшце давязаную Мікітаву камізэльку. Жанет сёння сказала ёй, што ў Пецькі нехта з'явіўся... Дзівачка, як усё адно ёй, Міле, не ўсё роўна. Хоць, Міла сама сабе пасміхнулася, наўрад ці з кім у Пеці што атрымаецца. Калі ўжо нават з ёю не прыжыўся.

За акном да ночы ўсчаўся шалёны вецер. Ён загаворваўся, захлапаўся, збіваўся і зноў раз-пораз кідаўся ў шкло, рыпеў кепска падагнанаю форткай. На кухні мама бразгала каструлямі — шкрэбла, мыла посуд. Яна ўжо прачытала казку, прыспала Мікіту.

Міла вывернула, распасцёрла на канапе гатовую камізэльку. Можна было ўжо класціся. Але спаць зусім не хацелася. Нешта трывожнае сутаргава сцінала ўсё ўсярэдзіне. Міла павесіла камізэльку на крэсла і зайшла да Мікіты.

У ягоным пакойчыку было ўтульна і цёпла. Начнічок-акварыум наганяў блакітна-чырвоных хвалістых ценяў. Міла нахілілася, падцягнула коўдрачку, і тут заўважыла, што Мікіта сціскае ў кулачку машынку, якую летась падарыў яму, здаецца, на дзень нараджэння Пеця. У машынкі засталася ўсяго два колцы. Міла паспрабавала забраць яе. Але

Мікіта заварушыўся. Тады Міла выключыла святло і вобмацкам вярнулася ў пустую залу...

ПАПЯРОВЫЯ ЗАМКІ

Мікіта колькі сябе памятае ўсё хварэе і хварэе. Баба Наста, маціна мама, кажа: «Бо нарадзіўся няўдала — пад самую зіму». Як усё адно сам выбіраеш, калі з'явіцца на свет. Мама ёй не прычыць, толькі ўздыхае. Вяжа цёплыя шалікі і ўздыхае... Мікіту здаецца, што ён не столькі баіцца хваробы, колькі маміных уздыхаў і бюлетэняў. Менавіта з-за гэтых блакітных паперак мама працуе не ў Палацы, а ўсяго ў ДOME п'янераў і шмат курьць. А Мікіта ж, бледны, слабасільны, так шкадуе сваю маму! З восені да лета падзявае пад кашулю калючы ваўняны світэр. Ніколі не есць марожанага і не п'е газіроўкі. Але ўсё роўна ні з таго ні з сяго падьмаецца температура, недзе глыбока ў горле павялічваецца міндаліны. Мікіту яны ўяўляюцца вялізнымі жабрамі, якія нехта, памыліўшыся, прышыў яму пры нараджэнні толькі дзеся таго, каб яны час ад часу павялічваліся, чырванелі і зарасталі пробкамі...

І вось ноў усю ноч на яго пісьмовым сталe ля каналы гарыць начнік, у якім плаваюць чырвоныя рыбка. Балюча глытаць і нават павесці ўбок вачыма. А калі вейкі самі сабою сцінаюцца, з'яўляюцца нейкія карычневыя, бы

зўглены, кругі і эліпсы... Яны расцякаюцца, павялічваюцца, надзімаюцца, вось-вось гатовыя лопнуць. Ложак хістае, і Мікіта сціскае зубы — ён страшэнна баіцца, што яго званітуе.

У хвалістым блакітным святле начніка нервова ходзіць, стаіць, сядзіць перавітая рухомымі ценямі мама. У чырвоным даўгім халаце, з сабранымі ў хвосцік шакаладнымі валасамі. Яна падуладная свайму ценю, які то расце, ламаецца надвое і перабягае на сцяну, то меншае, сцінаецца ля маміных ног, пакідаючы яе ў адзіноце. Напачатку мама спалоханая і лагодная. Але ўжо з раніцы пачынае нерваваць і злаваць. Прымушае глытаць з лыжачкі растуўчаныя горкія таблеткі і па некалькі разоў на дзень паласкаць горла шчыпучым густога лімоннага колеру фурацылінам ці слізкаю травою.

Дактары, дакладней — доктаркі, зусім не падобны на добрага казачнага Айбаліта. Яны часта мяняюцца, спяшаюцца і зуюць на Мікіту, які чамусьці заўсёды хварэе, калі ў іх шмат візітаў. Як ні разяўляе Мікіта рот, як ні выпцягвае язык, яны бы наўмысна абавязкова яшчэ засунуць да самага горла халодную лыжачку, ад якой душыць кашаль. Потым задзіраюць майку і доўга слухаюць сэрца, лёгкія. І пакідаюць маме стосчак белых паперак і адну блакітную — бюлетэнь. Мама

бярэ яго і зноў уздыхае. Потым, бы вінаватая, просіць Валеру, свайго мужа, занесці бюлетэнь ёй на работу. Каб не гэты няшчасны мамін бюлетэнь, не гарачае малако з пенкаю і мёдам, а яшчэ горш з содаю, каб не манка на вадзе і горкія таблеткі, Мікіта, папраўдзе, быў бы не супраць і пахварэць. Калі ён ляжаў у ложку, мама, а за ёю і баба Наста, што абавязкова прыезджала ледзь не кожны дзень, часцей абдымалі, лашчылі яго. Няхай сабе і толькі дзеля таго, каб дазнацца, ці гарачы лобік. А Валера, мамін муж, тоўсты, лысы, з двума залатымі зубамі, амаль не з'яўляўся ў пакоі. Бы яго і не было...

Праўда, за час хваробы ніколі не прыходзіў і тата Пеця. Гэта вельмі крыўдзіла Мікіту. Яму хацелася хоць раз пабыць з ім сам-насам. Мікіта папрасіў бы маму з бабаю пакінуць іх удвух. Хвораму б яму не адмовілі. А так толькі тата Пеця на парог, усім абавязкова нешта трэба ўзяць у Мікітавым пакоі. Мікіта не ведаў, што, калі ён хварэе, старэйшыя не пускаюць яго сапраўднага бацьку ў хату.

І ўсё ж аднойчы тата Пеця патрапіў прыйсці, калі нікога не было дома. На вуліцы ліў дождж. Каб не ён, мама з Валерам пацягнулі б Мікіту на дачу ці завезлі да бабы Насты, дзе побач з домам парк. Але, на шчасце, быў дождж. І Мікіта, хоць і нядзеля, увесь ранак праседзеў над падручнікам

гісторыі. Разглядаў, потым перамалёўваў у альбом сярэдневяковых рыцараў. Чытаць пасля ўрокаў Качаргі было сумна. Сам Мікіта так Паўла Іванавіча ніколі не называў. Шанаваў, адзінага з настаўнікаў слухаў кожнае слова. Каб яны лепш запомнілі даты, Павел Іванавіч прыдумаў гульню. Падзяліў іх на французаў і англічан і, кіруючы ўмоўнымі войскамі, распавёў, з чаго ўсчалася і чым скончылася Стогадовая вайна. Потым адны пераўтварыліся ў французскіх рыцараў, а другія — ва ўзброеных хто чым паўстанцаў «жакаў» на чале з Гільёмам Калем, за якога выбралі Кольку Пустарэвіча. Але той без падказкі гісторыка нават не ведаў, супраць каго трэба выступаць, з кім змагацца. Нарэшце гісторык адзін рад назваў крыжакамі, другі — чэхамі-гусітамі. Сам жа стаў Янам Жыжкам... Ён бегаў па класе, з кімсьці палка спрачаўся... Потым пачалі разбіраць параграфы. І калі ўрок праходзіў удала і адказвалі някелска, гісторык пад канец успамінаў якую-небудзь легенду. У чаканні працягу яны і наступным разам стараліся, сядзелі, як мышы пад венікам. Павел Іванавіч быў вельмі строгі, але, як здавалася Мікіту, справядлівы. Праўда, яго самога пакуль што шчэ ні разу не выклікалі... Але ж ён такія кніжкі ў суседкі ўзяў цікавыя. Старыя, старыя. І з малюнкамі.

Там не толькі пра Францыю, а і пра Вялікае княства Літоўскае...

Мікіта адсунуўся і збоку агледзеў свой малюнак. Рыцар быў нішто сабе, а конь, ну літаральна сухая рыбіна. Ён замазаў каня чорным фламастарам і ўзлез на падаконнік. Кропелькі слізгалі па шкле, зліваіся, імкліва скатваліся ўніз. Наўздагон спяшалася новая пара. Ад бярозы, што пад ветрам раз-пораз прыпадала да акна, адарваўся і прыліп жоўты лісток... Ля іх пад'езда з'явіўся чалавек без парасона. Ён ішоў вельмі марудна і крыху кульгаў. Ад дажджу яго бараніла толькі пакладзеная на галаву вялізная чорная сумка. «Татка...» Мікіта як ведаў, адчуваў... Ён кінуўся ў прыхожую і загадзя адчыніў дзверы. Сэрца скакала, бы шалёнае. Ён усміхаўся, не, ён ледзь не смяўся ўслых...

Тата Пеця быў мокры і халодны. Кропелькі віселі на вейках, сцякалі з вусоў. Ён адразу зразумеў, што Мікіта дома адзін. Сам зачыніў дзверы, кінуў сумку на падлогу, падхапіў Мікіту на рукі і закружыў. Ад таты Пеці салодка пахла мокраю скураю і дажджом. Ён прыціснуў сваю калючую шчаку да Мікітавай, залпаюшчы ў вочы і сцішыўся. Ён заўжды так рабіў. І Мікіту здавалася, што тата хоча сасніць нейкі сон. Але гэта, відаць, у яго ніколі не атрымлівалася. Сын яго ўжо дарослы чалавек, як ні падьмай, ногі ледзь

адрываюцца ад зямлі... Тата скінуў сваю карычневую мехавую скуранку, дастаў з сумкі скрутак паперы, клей і нажніцы.

Увесь дзень яны выразалі і будавалі папяровы замак. Хрумсцелі ў лоўкіх бацькавых руках белья стужкі. Ападалі з іх канфеці выразаных кружочкаў. Мікіта трымаў, пакуль засохнуць, накручаныя на палец цыліндрыкі з дзірачкамі, конусы і конусікі. Чатыры вежы-стаўбункі па баках, у кожнай — байніцы. Сцены з зубчыкамі, уязная брама і герб-коннік над ёю. Потым наверх за паверхам — сам замак. Высокія, перацягнутыя адмысловымі рамамі вокны галоўнай залы. Маленькія вежачкі з папяровымі сцяжкамі на запалках... Пакуль будавалі, Мікіта мог пра што хацеў папытацца. І тата Пеця адказваў не шэптам, а гучна, уголас. Яны не адрываліся ад справы і гаварылі, гаварылі...

— Тата Пеця... Ой... Тата... А ты ў школе любіў гісторыю?

— Не. А ты што, любіш?

— Люблю. У нас гісторык файны. Расказвае, быццам ён і праўда Ян Жыжка, а не Павел Іванавіч...

— Гэта добра. Значыць, лічы, пашанцавала. Бо наша зьдзень, а не жанчына была. Мы яе баярыняй Марозавай клікалі. Усё па выстаўках і па тэатрах цягала. Вось і стаў артыстам...

— Тата, а чаму цябе ніколі па тэлевізары не паказваюць?

— А чаго мяне паказваць? Шцірліца твайго любімага ўжо Ціханаў сыграў. А астатняе ўсё халтура. Я ж цяпер у тэатры працую. У маленькім тэатры, які завецца студыя. Мы не толькі на сцэне, мы і ў старых замках іграем. Падрасцеш, я абавязкова вазьму цябе на спектакль...

— Вы што — і рыцараў іграеце?

— І рыцараў.

— І каралёў?

— І каралёў. Аднаго, напрыклад, Ягайлам звалі. Памятаеш, я табе расказваў пра Грунвальдскую бітву? Як нашы з крыжакамі біліся? Пра Вялікае княства Літоўскае, пра вялікага князя Вітаўта? Потым нашы, дарэчы, яшчэ і гусітам, Яну Жыжку, пра якога вам гісторык казаў, у Чэхіі дапамагалі...

— Хочаш, татка, я табе маю таямніцу пакажу?

— Давай.

Мікіта дастаў з ніжняй шуфляды стала глінянага ката і патрос ім, зазвінел манеты.

— Гэта я на веласіпед збіраю. Думаю, да лета будзе. Ты са мною сходзіш купіць?

— Мікітка, Мікітка... Ты б мне адразу сказаў, што веласіпед хочаш. Перазімем, я да лета самы лепшы табе сам куплю. Не трэба грошы збіраць. У мяне ёсць. Шмат.

— Не... Ты патраціш, і зноў на цэлае лета з'едзеш у Сібір. Лепш за мае разам купім. І па чарзе будзем катацца. Я ж ужо вялікі. Мяне з табою куды хочаш адпусцяць...

Пачало змяркацца, тата Пеця ўсё часцей паглядаў на гадзіннік. Дождж сцішыўся, паяснела, і пад спакойным сіняватым святлом замак на сталае зрабіўся блакітны, яшчэ больш таемны, вабны. Яны прымацавалі яго на кардоне, і ад уязное брамы перакінулі на нітачках падёмны масток.

Кал і скончылі, Мікіта паваліў тату Пецю на канапу, патузаў за чупрыну і, адварнуўшыся да акна, спытаўся:

— Татка, а чаго ты не жэнішся? Баба кажа, што ўсе добрыя людзі абавязкова жэняцца ці выходзяць замуж. А ты ж так і добры...

— Я не жанюся... Бо мая жонка засталася на пероне. У сіняй сукеначцы, з табой...

Тата Пеця, хоць нікога не было, загаварыў шэптам. Загаварыў так, як гавораць, калі за нешта вельмі сорамна. У Мікіты такое таксама бывала...

— Яна махае мне хусцінкай, а можа, нават плача. Але я гэтага ўжо не бачу. Я ад'язджаю, ад'язджаю. І вось вы ператварыліся ў дзве маўклівыя кропачкі. А я ўсё ніяк не спынюся. Я хачу павярнуць цягнік назад і не магу... Як ты думаеш, можа, яна ўсё яшчэ там стаіць? Ты тут, ты збег. А яна там, бо яе нехта зачараваў,

зрабіў нябачнаю. Ты памятаеш, як вы мяне праводзілі? — і тата Пеця падняў на Мікіту сумныя-сумныя шэрыя вочы.

Мікіту вельмі не хацелася яго пакрыўдзіць, але і схлусіць нешта замінала... Ні перона, ні цягніка, ні мамінай сінняй сукенкі, якую, мусіць, даўно парвалі на анучы, Мікіта не памятаў. Ён памятаў толькі навальніцу. Сярод ночы яна бледнымі водбліскамі прарывалася з незанавешанага акна. І асвятляла то тату, то маму. Яны былі страшныя, злосныя. Яны сварыліся. А ён, Мікіта, трымаў за рукі абодвух, намагаўся і не мог разгледзець у цемры іх твары. І вельмі баяўся і навальніцы, і таты з мамаю. А потым мама вырвала сваю руку, грукнула дзвярыма і кудысьці пайшла. У дождж, у халаце і ў хатніх тапках. Прыбегла баба Наста і таксама пачала нешта крычаць. А тата Пеця сядзеў на канапе і маўчаў. Потым мама пазваніла па тэлефоне і сказала бабе, што заблудзіла, што не ведае, дзе яна. Баба Наста таксама пабегла на вуліцу без паліто і чобатаў, хоць была восень. Калі яны вярнуліся, мокрыя, заплаканыя, тата Пеця ўжо сабраўся. Усе свае рэчы спакаваў у вялізны чорны чамадан. Больш ён ніколі з імі не начаваў... Калі мама позніцца, Мікіту дасюль здаецца, што яна можа заблудзіць і не знойдзе дарогі дамоў. Тады ён ставіць на акно начнік, каб маме было лягчэй адшукаць іхнія вокны.

Але Мікіта адчуваў, пра ўсё гэта не варта расказваць тату. І ён проста змоўчаў. А калі тата пайшоў, Мікіту прычараваў замак...

Пад рухомым святлом начніка папярковы будынак ажыў. Рыбкі павольна плылі вакол лямпы, і па пакоі расцякаліся павялічаныя вежы і зубцы. Замак, здавалася, стаяў не на сталях, а на востраве. Цені былі і дрэвамі, і шапаткою лістогай, і дзікім вінаградом, што апяляў старыя сцены. Замак быў жывы, бо ён меў свой цень. Мікіта, зачараваны, нешта шаптаў, перасоўваў выразаных з паперы рыцараў і коннікаў. Цяпер яму было дзе прайграваць расказаныя гісторыкам легенды. Замак лёгка змясціўся ў верхняй шуфлядзе стала.

А назаўтра любімы настаўнік нарэшце выклікаў яго, Мікіту, да дошкі. Мікіта не раз уяўляў, як здзівіць яго сваімі ведамі, як той скажа яму: «Малайчына!» Ён жа столькі чытаў, калі хварэў. Столькі легенд ведаў. І пра Робін Гуда, і пра Вітаўта, і пра Ягайлу... Але на дошцы вісела новае гісторыкава вынаходніцтва: карта без назваў. Павел Іванавіч выклікаў усіх па чарзе, усе называлі старажытныя і сярэднявекавыя краіны, гарады, а Мікіту трэба было імгненна іх паказаць. Гісторык нервова паглядаў на гадзіннік, і Мікіта збіваўся, блытаўся. І не толькі ад хвалявання. За лета ў яго вельмі

пагоршаў зрок, даводзілася нагінацца да самае карты. Павел Іванавіч не стрываў і выклікаў кагосьці на дапамогу. У Мікітавым дзённіку і журнале з'явілася чарговая двойка. Цяпер па гісторыі.

Прайшоў яшчэ тыдзень, і гісторык перасадзіў Мікіту далей ад акна, на другую парту, побач з дзямбэлай, ружавашчокай выдатніцай Анжэлай Качан. Тая, толькі Мікіта адводзіў позірк ад дошкі, тузала яго за рукаў. А потым пачала праводзіць Мікіту дамоў ды яшчэ прымушала несці яе партфель. Аднакласнікі, што і так не вельмі каб шанавалі Мікіту, займелі новую асалоду. Ім было з чаго пасміхацца. Пісалі на асфальце, штыкетніку, класнай дошцы матэматычны прыклад з любоўю ў выніку, дасылалі на ўроках крыўдныя запіскі. Асабліва разышоўся вечна вымазаны ў крэйду Колька Пустарэвіч. Самае ж балючае, з яго, Мікіты, пачала кпіць кучаравенькая сінявочка, усеагульная любіміца Юлечка Доўнар. А ён жа быў зусім намерыўся запрасіць яе ў госці і паказаць замак...

Мікіта нядаўна дачытаў Верыну кнігу і змаляваў з яе новых герояў — вялікага князя, караля, воінаў, тых, пра якіх расказваў тата Пеця. Яны жылі калісьці на іхняй зямлі, будавалі такія, як бацькаў, замкі і, можа, нават заязджалі ў іхні горад... Цяпер не трэба было намагацца, успамінаць французская

словы. Вера казала, што ў Вялікім княстве Літоўскім і гаварылі, і пісалі па-беларуску. Мікіта пасылаў сваіх герояў на паляванні і ў ваенныя паходы. Яны біліся з татара-манголамі і крыжачкамі...

А потым Мікіта збудаваў яшчэ адзін замак. З квадратнымі вежамі і цмокам над брамай. І паставіў яго ў сярэдняю шуфлядку, папярэдне выгрузіўшы з яе сшыткі, розныя жалезкі і цвічкі. Наверсе, у бацькавым замку, жыў добры высакародны вялікі князь. А тут — король. Не сказаць, што быў ён вельмі кепскі. Але караля падгаварылі, і, пакуль Вялікі князь біўся з крыжачкамі, кароль украў у яго жонку. Дамагаючыся, каб яна дала згоду стаць каралеваю, зачараваў: яна забылася і на свайго мужа, і на малога сына. Вялікі князь вярнуўся з паходу пераможцам. Ды толькі не пайшоў, як усе спадзяваліся, адразу вайною на караля. Пазваў заморскага чараўніка. А той і кажа: пакуль не завітнее ў замкавым садзе пунсовая ружа, не пазнае каралева вялікага князя. Што ж, ён, Мікіта, сам пойдзе біцца з каралём. І пераможа яго. І ўратуе сваю маму! Трах! Бах! Тарарах!

Мікіта не пачуў, як у пакой зайшла мама. Яна некалькі хвілін, стаіўшыся, стаяла за яго спіною і назірала. Каалі ж Мікіта, спужаны раптоўным дотыкам, усхапіўся і павярнуўся, на яе скажоным жахам твары ён зразумеў, што

мама ўжо ўсё ведае. І пра двойку, і пра кінуты ў лужыну Анжэлін партфель, і пра падраны Колькаў пінжак. Мама села перад ім на кукішкі і, ухапіўшы руку, зазірнула ў твар.

— Мікіта... Ты што гэта робіш? Я ж думала, ты ўжо вялікі. І табе не сорамна?

Мікіту сапраўды было вельмі сорамна. Вушы гарэлі. На вочы гарнуліся слёзы. Здавалася, нават, каб з ім сталася, як учора з Колькам — на фізкультуры парвалася гумка і ён згубіў штаны,— і то лягчэй... Агалілася ж не цела, душа, самае яе донца... Мама бачыла адкрытыя шуфлядкі, папяровыя замкі, размаляваных фламастарамі коннікаў і не разумела яго, Мікіту... Ён, яе старэйшы сын, ураз страціў у яе вачах аўтарытэт... Мікіта нахінуўся да мамай руці...

У мамы нядаўна нарадзілася Сонечка. І ад яе цяпер пахла не цыгарэтамі, а салодкім малаком. Мікіта сціснуў зубы, пагладзіў маму па галаве.

— Мамачка,— зашаптаў ён горача,— гэта першы і апошні раз. Я буду ціха. Я не буду гуляць у дзіцячыя гульні. Не буду вас прасіць прынесці новых відзікаў з мульцікамі пра Мікі Маўса. Я буду чытаць толькі сур'езныя кніжкі, рашаць усе задачы. Хочаш, я зараз папрасую Сонеччыны пялёнкі? Хочаш, я буду зваць Валеру татам? Толькі не кажы яму. Добра? Пра

двойку кажы. А пра замкі не трэба. Мамачка. Любая мая...

Але Валера ўсё чуў. Ён запаліў вялікае святло і выключыў начнік. Яго залатыя зубы бліснулі проста ў вочы. Ён закрычаў. Ды так гучна, што Мікіта нават не сцяўся, скурчыўся ад жаху. Ён нічога не разумеў, яму чуліся толькі асобныя словы: «дзед-алкаголік», «бацька — да самагубства», потым як рэха «Навінкі... Навінкі... Навінкі...». Нарэшце ён прыціснуў рукі да вушэй, і галасы зусім зніклі. Мама не падымалася з падлогі, усхліпвала, але неяк суха, без слёз. Потым Валера круціў Мікіту за вуха. І таптаў папяровыя замкі. А ў суседнім пакоі прачнулася і агукала Сонечка...

Пасля таго страшнага вечара Мікіта адасобіўся ад усяго свету. А мама ж збіралася прывучыць яго зваць Валеру татам... Мікіта цяпер быў упэўнены, што нават Сонечка, калі вырасце, сама папросіць, каб яе татам быў не Валера, а яго, Мікітаў, тата Пеця.

Мікіта адчуваў сябе палонным воінам, якога скінулі ў глыбокае замкавае сутарэнне. Ледзь не кожны дзень прыходзіла баба Наста. Калі не яна, то мама з Сонечкай на руках апекавала яго, як немаўля. Яны чакалі Мікітавых пытанняў. І мусіць, выканалі б любую ягоную просьбу. Але Мікіта маўчаў. І дома, і ў школе. Адзіная, з кім Мікіта не мог не вітацца, была іх суседка знізу Вера. Тая, што

давала чытаць кніжкі. Дзе жылі сапраўдныя караі, вялікія князі, рыцары. Дзе нерухома стаялі непадступныя замкі. Па ўзросту Вера была ці не старэйшая за маму. Але ўсе, і нават ён, Мікіта, клікалі яе проста Верай. Яна была старамодная. Насіла карункавыя каўнерыкі. І амаль не фарбавалася. Але затое як Вера ўмела слухаць! І разумела. Яго, хлапчука, разумела. Па сценах Верынага пакоя стаялі стэлажы, дзе былі не толькі кнігі, але і шматрукія статуэткі, прыгожыя рагатыя ракавінкі, чорненькія, зрошчаныя па двое і трое гаршчочкі — спарышы, і гліняныя свістулькі, і яшчэ шмат розных чароўных рэчаў. А на Верын кухонны балкон часта прылятаў цёмнакрылы галубок. Завуркоча — яны яму хлебных крошак насыплюць. Гэтым летам голуб прывёў галубіцу. Як яны хораша мілаваліся! А потым з яйка вылупілася галубяня. Голуб-бацька адганяў ад хлебных крошак чужакоў. А галубяня апяралася, навучылася лётаць. Ды галубка тым часам пераляцела на суседні балкон, да шэрага галубка. Голуб-бацька застаўся на Верыным балконе ў адзіноце. Галубяня (яны шчэ дзівіліся, якія ў яго былі моцныя бацькавы крылы!) зрэдку наведвала родны балкон. І яны разам з бацькам дзяўблі крошкі...

Вера казала, што раней, як толькі з'яўляўся на балконе голуб, ёй абавязкова званіў адзін

чалавек... Вера, як і бацька, гаварыла з Мікітам, як з дарослым. І гаварыла толькі па-беларуску. У Веры было вельмі цікава. Але яна часта ездзіла ў камандзіроўкі, вечарамі дзяжурыла. Да таго ж з восені яе бацькі пайшлі на пенсію і цэлымі днямі сядзелі дома. Іх Мікіта пабойваўся.

Мама заўважыла, што з усіх дарослых Мікіта па-чалавечы гаворыць толькі з Вераю. І хоць, па-праўдзе, ёй зусім не даспадобы былі Мікітавы візіты да суседкі, не стрывала, пакуль сын быў у школе, спусцілася ўніз пагаварыць. Расказала, што можна было, і папрасіла, каб Вера каалі-нікалі ў магазін, на пошту Мікіту пасылала, каб размаўляла з ім. А можа, і ў кіно разам выбраліся...

Мама ведала, што і ў школе ў Мікіты не ладзіцца. Хлапчык не тое што не адказваў, але нават на дошку не глядзеў, не слухаў. Пад вясну Павел Іванавіч Качарга, у якім Мікіта зусім расчараваўся, урэшце не вытрымаў і пры ўсім класе паабяцаў, што, калі Мікіта будзе і далей касавурыцца і маўчаць, ён даб'ецца, каб хлопчыка перавялі ў спецшколу, ды яшчэ жорстка так вызначыў «для прыдуркаў». Мусіць, так і сталася б. Але, на шчасце, Мікіта захварэў. І зноў у яго пакоі ўсю ноч гарэў начнік. Яго блажыла, і плылі перад вачыма барвовыя кругі. Заходзіла да яго толькі баба Наста. Мама баялася заразіць Сонечку. А

Вера перадала гліняную свістульку — караля на кані...

Калі тэмпература нарэшце спала, з акна ўжо сцякала адліга. Баба Наста пайшла на базар, мама з Сонечкай і Валерам, як заўсёды ўдзень, пад сонца, гулялі. Мікіта застаўся адзін. Першы раз за ўсю зіму.

Ён усхапіўся з ложка, выцягнуў чысты альбом для малявання, нажніцы. І дрыготкімі ад хвалявання рукамі ўзяўся клеіць новы замак. Колькі разоў у снах і мроях ён уяўляўся Мікіту. З высокімі вежамі, карункавымі накладкамі пад вокнамі! Вочы яго гарэлі. Ён спяшаўся.

Нарэшце над уязною брамаю быў наклеены герб: коннік з узнятым мячом — адзінае, што засталася ад бацькавага замка. Мікіта, хоць быў дзень і свяціла сонца, завесіў фіранкі, запаліў начнік. Па папяровых сценах паплылі ледзь заўважныя чырвона-блакітныя блікі. Не, ён цяпер ні з кім не будзе змагацца. Ён проста будзе жыць, валадарыць у гэтым чароўным замку. Разам з ім у самых лепшых пакоях паселяцца мама з Сонечкай, баба Наста і тата Пеця... Да іх у госці прыедуць Вера і яго, Мікітава, аднакласніца — Юлечка. Рухомае павуцінне ценяў, высокія замкавыя сцены надзейна абароняць іх усіх ад чужога непрыветнага свету. Ім так хораша разам! Яны ж без слоў разумеюць адзін аднаго...

Радасны, акрылены, Мікіта вяртаўся ў свой чароўны свет... Хаваўся ад жорсткага, без ягонай згоды наладжанага дарослага жыцця.

САЛОДКІЯ АРЭШКІ

ЛІСТ, ЯКІ НЕ ПАТРЫВОЖЫЦЬ ЦЯБЕ

«Ты спаткаўся са мною на вуліцы... Мусіць, так варта было пачаць гэты ліст. Але я і сёння не нагадаю пра тое, што, як аднойчы прызнаўся, выпала з тваёй памяці. Няхай першая наша сустрэча застанецца толькі маім успамінам, ясным і пранізлівым, як той марозны перадвеснавы дзень. Тады я першы месяц працавала ў музеі Максіма Багдановіча, самага дарагога для нас з табою Паэта. Не, я не патрывожу цябе...

Сёння мне да болю захацелася расказаць не пра першую, а пра апошнюю нашу сустрэчу. Можна быць, каб адшукаць у ёй нейкі вышэйшы сэнс, паверыць, што з яе пачалося тваё выратаванне?

Быў апошні дзень мая. Ужо сухі і спякотны. Пасля работы Ангеліна Сцяпанавіч праяздзіла ў Палац мастацтва паглядзець выстаўку, прысвечаную 40-годдзю Перамогі. Потым разгаварыліся і рашылі колькі прыпынкаў прайсціся пешкі. Ангеліна на першы погляд здаецца суровай, але я неяк адразу шчыра захапілася ёю. Столькі ведае ўсяго і заўсёды трымацца ўмее. Мяне ўразіла тое, што яна нарадзіла і адна выхоўвае сына твайго калегі-паэта. Хоць у яго і жонка не старая, і дачка дарослая. У той дзень Ангеліна святлілася. Я здагадалася чаму. Ён пазваніў і

паабяцаў увечары зазірнуць. Калі дзень пры дні таўчэшыся ў адным пакоі, ніводзін сакрэт не застанецца сакрэтам. Да таго ж Ангеліна і не хавала сваіх адносін з паэтам.

Каля «Дароў прыроды», што побач з «Мірам», прадавалі зацукраваныя арэшкі. Ангеліна спынілася і купіла пакецікаў пяць — для свайго малога Антося. І мне захацелася ўзяць гэтых арэшкаў. Для цябе. Ты ж, я ведала, любіш салодкае. А назаўтра ў нас мелася адбыцца спатканне.

Тая субота была маім днём. Брат з сястрою здавалі экзамены. Маці дзяжурыла. І я засталася за гаспадыню. Збегала на рынак. Купіла мяса, першай зеляніны і кветак. Духмянага, соладка-мляўкага бэзу. Прыбрала ў хаце. Недзе па абедзе пачала смажыць адбіўныя. Мне так падабалася гатаваць для цябе! Мусіць, у кожнай жанчыне закладзены інстынкт кухарыць. Прыходзіць часіна — і яго трэба выяўляць. А дома гаспадарыць мама. Так што асабліва не разгорнешся. Толькі вось калі нікога няма...

Тэлефон я ўключыла на поўную моц, каб не праслухаць, як аднойчы, твайго званка. Нарэшце я дачакалася. Ты пазваніў. У цэнтральных кінатэатрах, па-твойму, нічога цікавага не ішло («Агонію» ты са мною глядзець не хацеў), і ты паабяцаў, што, калі куды возьмеш білеты, перазвоніш. Праз колькі

гадзін я ўжо ляцела на спатканне. У белай паркалёвай сукеначцы і белых шкарпэтках. Касу не падколвала. Мне здавалася, што табе так больш падабаецца. У цэмафанавым пакеце была твая вячэра, а магчыма, і сняданак: некалькі адбіўных з хлебам, радыска і салодкія арэшкі, пра якія, дарэчы, ледзь не забылася. Я так хвалявалася, што ў метро пераблытала і паехала не ў той бок. Давялося перасаджвацца і вяртацца. Прышла, калі ты ўжо чакаў мяне, як дамаўляліся, каля цэнтральнага кніжнага. Мусіць, я сапраўды тады ўразіла цябе. Твае блакітныя вочы пацяплелі. І ты ўсміхнуўся. Фільм, які паказвалі ў клубе Дзяржынскага, быў пра Афрыку. Смешны і страшны. Праўда, ты не выказваў ніякіх эмоцый. Толькі ў адным месцы, калі гаворка паміж мужам і жонкай зайшла пра тое, каму пры разводзе застануцца дзеці, раптоўна замёр і напяўся. Гэта міжволі перадалося мне. Я даўно хацела ведаць, ці ёсць у цябе сын або дачка. Ды спытацца было неяк няёмка. Што ты, такі добры, прыгожы, дасюль не быў жанаты, мне не верылася. І папраўдзе шкода, калі б не меў дзяцей. А выйшлі з кінатэатра, тая пакутная хвіліна забылася. За фільм ты скусаў амаль увесь свой білет. Як я любіла гэтыя твае дзіцячыя звычкі! Быў ціхі хмарны вечар. Ты пяшчотна абняў мяне. І мы пайшлі на праспекце. Потым збочылі ў сквер, да хлопчыка з лебедзем. Паўз ціхую алею каля

Ленінкі спусціліся да парку Горкага. Ніколі ніхто не вёў мяне так. З цяжкасцю прыгадваю, пра што мы тады гаварылі. Прынамсі, што балбатала сама, зусім забылася. А ты, здаецца, нават чытаў свае вершы. Памятаю, шалёна тахкала і мела ад кожнага дотыку сэрца. Я не магла наталіцца тваёй стоенай радасцю і спакоем.

Потым ты прапанаваў паехаць назаўтра ў Маскву. Ты даведаешся, калі ённы апошні цягнік, і пазвоніш мне. Нічога, што позна. Я буду чакаць.

Калі мы падняліся на прыступкі майго ганка, лінуў дождж. Першы летні дождж. Цёплы, сторны, грыбны. Твая імгненная ясная ўсмішка паланіла маю свядомасць. Ты зазірнуў мне ў твар, і я адчула, што заліваюся чырванню. «Ну што?»— аднымі вуснамі спытаўся ты і асцярожна прыгарнуў мяне да сябе. Я правяла рукою па тваёй калючай мужчынскай шчацэ. І нешта даўно забытае скаланула маю памяць. Нейкі няўлоўны цёплы ўспамін з маленства...

«Калючы?»— шапнуў ты. «Вожык»,— азвалася я... «Пацалуй мяне»,— і ты заплашчыў вочы. «Я не ўмею»,— чамусьці вырвалася ў мяне. І шчакою адчула твае мяккія бяскрыўдныя калючкі. «І я не ўмею»,— не расплюшчваючы вачэй, усміхнуўся ты і яшчэ мацней прытуліў да сябе. «Нінка, Нінка...

Ты ж маму цалавала?» Я асцярожна кранула вуснамі тваё вуха, потым вейкі. Нарэшце пругкія прыгожыя вусны.

«І ўсё?»— твае вочы па-добраму смяяліся. Я хацела адхінуцца. Але ты ўладарна затрымаў. Ласкава правёў моцнаю сваёю рукою па маіх валасах, па спіне. Потым мы цалаваліся паспраўднаму. На імгненне ты адарваўся ад падалунку, заплюшчыў вочы і, праглынуўшы першую літару, прашаптаў «н-Іна»... Зноў адшукаў мае вусны. Тады я не спужалася чужога імені. Надта ж хораша было нам удваіх. Ты падхапіў мяне і закружыў. Я не супраціўлялася. «Якая ты лёгенькая...» Нечакана сумка рэзка саскочыла з твайго пляча, павісла на руцэ. І ты апрытомнеў. Адхінуўся. «Можа, гэта і добра»,— у тваёй усмешцы адбілася звыклая самота. «Ніна, я павінен сказаць табе нешта кепскае». Ты зусім пасур'ёзнеў. «Кажы»,— яшчэ шчасліва ўсміхалася я насустрач твайму даверу. І як мага мякчэй дадала: «Ты недаацэньваеш маёй інтуіцыі. Можа, я ўжо ўсё ведаю. Але ж не мне казаць пра цябе...». «Добра. Як-небудзь іншым разам».

Парны дождж, пошум якога так зблізіў нас, скончыўся. Цяпер ты парываўся пайсці. Маўляў, мы так можам доўга прастаяць. Дзеля чаго? Для мяне ўсё яшчэ плыло ў салодкім тумане. А ў тваіх вачах рэчы няўмольна набывалі свае рэальныя ясныя абрысы. Я

аддала табе пакет з правізіяй. «Там арэшкі. Ты ж любіш»,— ужо трохі знякавеўшы, дадала я. Ты правёў мяне да ліфта. І яшчэ раз пацалаваў. Палка. Па-мужчынску. У той дзень я была аслеплена навакольным светам.

Мама зайшла ў кватэру літаральна за мною. Яна, аказваецца, хадзіла пад дажджом вакол дома. Чакала, каб не спужаць. Мяне ж ніколі яшчэ не праводзілі.

Пра Маскву, зразумела, мы забыліся. Сярод ночы я прачнулася і больш не засыпала. Уся мая істота поўнілася, мроіла ўспамінам пра Цябе.

Гэтае спатканне было сапраўдным чудам. Колькі разоў без бачнай дай прычыны зрываліся прызначаныя табой сустрэчы. Ты, здавалася, шчыра выбіраў найлепшы для іх час, а ў выніку яны адбіваліся ў тваёй свядомасці толькі мімаходзь. Думкі, пачуцці твае былі скіраваны на нешта іншае, нябачнае мне. Ты насіў у сабе нейкую віну. Яна балюча прыгнятала цябе. І, падначаленая ёй, я стрымлівала ўсе свае жаданні, а калі і твае... Каб, крыў божа, потым не вінаваціўся і перада мною. Па дзве-тры гадзіны (так-так!) чакала я цябе на трамвайным прыпынку ля «Міру». Як усё адно нехта заклаў, не пускаў нас адно да аднаго. Цяпер я ўсё разумею. Памятаеш, я набралася нахабства і пазваніла табе пад вечар? Ты даволі абьякава сказаў: «Прыяз-

джай». І я, забьўшыся на сорам, прыехала. У кватэру з лямпачкай без абажура і двума рэдка паліванымі запаленымі кактусамі на падаконніку, дзе на засмечанай кухні пасля выпадковых гасцей засталіся нямытыя кубачкі з адбітымі вушкамі і некалькі зжаўцелых без халадзільніка скрылёчкаў сала. Там ты халасцякаваў разам з адным сваім знаёмым. Адчыніліся дзверы. Я ўвайшла. І нечая незаўважаная прысутнасць маўкліва і настойліва апанавала мяне, прымяла да гартані падрыхтаваныя загадзя пяшчотныя словы. Тады я яшчэ не ведала, што ў цябе ёсць сын, які жыве з тваёю жонкай. Але падсвядомасць мая нешта падказвала, дабрачынна спавівала праўдаю сны, кіравала маімі ўражаннямі і ўчынкамі. Ты так любіў розныя забаўкі. Частаваў цукеркамі, якія купляў не для мяне. Я адмаўлялася. Прасіў сесці да цябе на калені. Нават пагушкацца на назе. Цяпер ведаю — гэта шукала выйсця нявыказаная пяшчота да сына. А часам і лашчыў і прабачэння прасіў быццам не ў мяне. І ў самы адказны момант ты раптам адкаснуўся, прашаптаў: «У цябе дзеці ёсць?» «Якія дзеці?!» «Шкада»...» — горка, як горка пракаўгнуў ты паветра...

Мусіць, я нечым нагадвала тваю жонку — Іну, з якою тады разышоўся. Але замяніць яе я не магла. Ты забываўся, ды кожны раз нейкая

прыкрыая мая драбніца знянацку пякуча парушала табою самім для душы і цела прыдумане ашуканства. Калі ж на імгненне абводзіў сябе вакол палыца, то першую літару майго імені міжволі праглынаў, зваў н-Іначкай. Усё добрае было па-ранейшаму яе, усё недарэчнае маё. Ты так і не рашыўся сказаць мне пра гэта. Што ж, і я пасаромелася прызнацца, што жывём мы без бацькі, што брат і сястра мне не родныя. Што і іхні бацька кінуў нашу маму.

Але ў тую першую летнюю ноч я не згадвала ўсяго гэтага. Маё існаванне было суцэльным пчасцем. Кааі яно ўвогуле існуе на свеце. Мусіць, тады ты і перадаў мне здольнасць пісаць вершы.

Назаўтра мама, каб не замінаць нам, звезла дзяцей на дачу. А я сустрэла цябе пахатняму, у халаце. Рукою пацягнулася да такой роднай шчакі. Хацела абняць. Ды толькі твой нязвыклы цяжкі позірк імгненна суняў маё столькі разоў думанае і так і не вымаўленае «мілы мой»...

Абед ты з'еў даволі абыякава. Унурьўся і маўчаў... Быццам учора нічога не было. Цябе раздражняла занадта салёная салата і залішне кіслы бярозавік. Ты папрасіў пераліць суп з глінянай у фарфаравую міску. Не захацеў есці драўлянай лыжкай. Маўляў, фарба адвальваецца. А потым урэшце прызнаўся, што ўсю ноч

прапакутаваў з зубам. «Арэшкі ўчора твае салодкія з'еў»,— сумна ўсміхнуўся ты. А я нечакана ўзрушылася: «А я думаю, чаго я прачнулася і больш не спала. Значыць, я адчувала, што табе кепска». «У мяне зуб з вечара балеў. А потым я спаў»,— раздражнёны, абарваў ты. І пасунуў на край стала букет бэзу.

«Заўтра абавязкова схадзі да доктара»,— дадала я. «Схаджу... Ніна, ты прабач, ты не думай столькі пра мяне. А то я з усімі забываюся, а з табою не магу...» Гэта былі апошнія словы, што запалі мне ў памяць.

Як заўсёды, я правяла цябе да аўтобуса. Ты цяжка, панура маўчаў. Ухіліўся ад маіх вуснаў. Пацалаваў у шчаку. Паціснуў схаладнелую ад хвалявання руку.

Як раптоўна ты з'явіўся, так і знік. Наколькі б кепска мне ні было, я адчувала, што не маю права турбаваць цябе. Дасюль пры сустрэчы тыя, хто ведаў пра нашыя адносіны, не прамінуць з прыхаванаю ўсмішкай нагадаць: «Ён жа не кахаў цябе». А я ведаю, што ніякага ашуканства не было. Ты сам яшчэ напачатку папярэдзіў: «Я нічога не магу табе сказаць». Прызнавалася ў каханні толькі я...

Пасля першага ж зборніка ты зрабіўся папулярны. Нядаўна заходжу ў пакой, а Ангеліна па тэлефоне пагардліва гаворыць пра цябе свайму паэту: «Цяпер каханкі не ў модзе.

Вунь твай малады калега другі раз ажаніўся са сваёй жонкай». Ведаеш, мне зрабілася лягчэй. Я столькі часу нічога, зусім нічога пра цябе не ведала.

Больш я ніколі не сустракала салодкіх арэшкаў. А вось сёння ляжу на пляжы, загарваю. Суседзі папрасілі павартаваць рэчы, пакуль яны паплаваюць. Вылезлі з вады, і малады бацька паслаў свайго сына Максімку аддзячыць: «Пачастуй цёцю арэшкамі».

Я ўзяла з яшчэ мокрай дзіцячай далонькі некалькі зацукраваных арэшкаў і вось успомніла. Што сёння першы дзень лета. Што цэлы год мы з табою не бачыліся...

1 чэрвеня 1886 года».

ВАКАЛІЗ

...Вось нарэшце і апошняя прыступка. Чатырнаццаць. Гэта добра. Мне вельмі трэба, каб сёння пашэнціла. Каб ты быў дома. Учора ўвечары, не думай нічога благога, я не забылася, спазнілася да твайго званка. Так недарэчы зацягнулася вячэрняя рэпетыцыя.

Якія цьмяныя ў вашым пад'ездзе лямпачкі. Здаецца, трыццаць першая. Ваша кватэра. Час зняць акуляры. Званок азваўся рэзка і непрыгожа. У адказ па той бок высокіх чорных дзвярэй пачуўся спачатку надрыўна-звонкі сабачы брэх (ты ж ніколі не казаў, што ў вас ёсць сабака), потым мяккія годныя крокі. Не твае. Але збегчы ўніз ужо не паспею. Рыпнуў замок, стукнулася аб дрэва ланцужок-падстрахоўка. У асветленым праёме з'явілася маладжавая, зграбная жанчына. Вось якая яна ў цябе. Бледны твар. Вытанчаныя рысы. Стужачкі-бровы. Акуратна пафарбаваныя ў колер доўгага вішнёвага халата вусны. Чорныя валасы гладка зачасаныя і сабраныя на патыліцы. А ў шырока расплюшчаных вачах застылае дзіцячае здзіўленне. Зусім не падобная на вучоную даму. Хутчэй балерына. Я перад ёю ўраз знікавала. А трэба ж нешта казаць. Яна чакае.

—Добры дзень. Я да... Дзмітрыя Фёдаравіча. Ён абяцаў мне даць ноты. Дэбюсі.

І чаму нацяўся, задрыжэў мой голас?

—Дзень добры. Праходзьце, калі ласка.

Якая да пранізілівасці разумная ў яе ўсмішка! Аказваецца, я страшэнна баюся тваёй жонкі. Мне раптам падалося, што яна зачыніла за мною не дзверы тваёй кватэры, а пастку.

—Распранайцеся. Ён там.

Яна кінула ў бок твайго пакоя і знікла на кухні, дзе шкрэбся і скавытаў сабачка. А я засталася адна ў чужой прыхожай. Туфлі здыму ля парога. Паліто, мусіць, можна павесіць сюды. Што і казаць, люстра ў вас шыкоўнае. Толькі мне ў яго лепш не глядзецца. Можна, ты і праўду казаў — не варта было стрыгчыся. Так ускудлацілася пад ветрам. Ды і памаду зусім за дарогу з'ела. Выключаю святло і іду да цябе.

Праз шклянныя дзверы мне відаць толькі краёк піяніна. Падыходжу бліжэй — Ты... Спіна натхнёна схіляецца ў такт нячутнай мелодыі. Рукі то разбягаюцца, то сыходзяцца, то заміраюць на нейкім доўгім акордзе. Але музыкі няма. Твае лёгкія пальцы не кранаюць клавішаў. Яны лунаюць над імі. Я стаілася, гатовая снадчуваць падуладнай табе гармоніі.

Якая ў цябе пружкая пастава, моцная шыя... Рудаватыя шорсткія валасы. Лысіны са спіны не відаць. Дзівак, я бачу, ты трошкі саромеешся і з восені спяшаешся хутчэй надзець берэт. Мы яшчэ не загаварылі, а

ўсрамэдне ўжо нешта сцялася і затрымцела ад успаміну-прадчування твайго прывітальнага пацалунку. Перш чым крануць маю руку гарачымі вуснамі, ты казытнеш яе вусамі, барадой... Зараз зайду, ты адарвешся ад музыкі. І неспатольна-соладка адгукнуцца мне твае бяздонныя шэрыя вочы.

— Што ж вы стаіце? Заходзьце, — гаспадыня нячутна падышла са спіны і гучна расчыніла дзверы ў твой пакой.

— Сонейка, да вас прыйшлі.

Вось як яна цябе кліча. Сонейка...

Даруй, бачу, заўчасна парушыла тваё натхненне. Як са сну вырваўся ты з палону музыкі, Рэзка павярнуўся да дзвярэй. Са змакрэлага твару яшчэ не сышла засяроджанасць. Але паглыбленыя ў слых вочы раптоўна засмяліся. Ты збянтэжана праводзіш па лбе і кажаш да жонкі проста, неяк па-хатняму:

— Рая, знаёмся, гэта Таня, актрыса.

— Вельмі прыемна, Раіса Мікалаеўна, — яна падкрэслена культурна ківае. А ў мяне, адчуваю, пачынае гарэць твар. Мармытнула ў адказ нешта бязладнае.

— Вы будзеце частаваць госцю чаем?

Яна быццам і не збіраецца адыходзіць.

— Дзякуй. Дзякуй. Не-не... Я толькі на хвіліначку...

Важна, нядобра зрабілася на душы.

— Ну як сабе хочаце.

Пакінуўшы нам сваю з'едліваю ўсмешку, яна адышла. Дзверы нарэшце зачыняюцца.

— Што ж вы стаіце? Праходзьце, сядайце.

А сам сумеўся, ускочыў і неяк па-хлапечы рашуча ўхапіў маю руку. Пацалаваў. Ну весь. Зноўку падгінаюцца камені.

— А чаму вы не іграеце ўслых?

Апускаюся ў крэсла-качалку і не зводжу з цябе вачэй. Ды чаго ты так вінавата ўсміхаешся? Я люблю, калі ты ўпэўнены і моцны. Калі свецішся даверам і пяшчотай.

— Суседзі. Раю зусім замучылі. Ён міліцыянер. Пасля дзяжурства ўдзень спіць. А нядаўна дзіця нарадзілася.

Ізноў перасмыкнуўся. Забраць бы мне твайго болю...

— Вось паеду на тым тыдні на дачу. Там буду іграць.

Ты праводзіш рукамі па каленях, абапіраешся. Зараз падымешся, Я стаілася, чакаю. Божа! Зноў пахне антонаўкай. А... Яна ляжыць на тваім стале... Зараз. Падыдзеш да мяне ззаду і пакладзеш рукі на плечы. Падымуся. Павярнуся да цябе. І тады будзе як заўжды. Ува мне ўжо гучыць твой голас.

«...Танечка. Якая ты маленькая, кволенькая. А летась была ж спраўнейшая. Ты не ведаеш сабе цаны. Даражэнькая... Ну зірні на мяне. Як засцяць мне ўвесь свет твае карыя, бліскучыя, быццам аголеныя вочы...»

«...І чаму ты так любіш шэры колер? Можа, таму, што ён надае тваім добрым, безабаронным вачам нейкі сталёвы водбліск? Мілы, мне замінае мая і твая адзежа...»

Але ты не падымешся. Нацята маўчыш.

— Я пайграю. Добра? — ізноў глядзіш вінавата і прыгнечана.

Я не чую мелодыі. Чакаю, калі ты здолееш адарвацца ад музыкі. Памятаеш, аднойчы ты адышоў ад яе, прыгарнуў мяне так, што перахапіла дыханне, і, казытнуўшы вусамі шчаку, прашаптаў: «Даражэнькая мая...»

Калі ты нарэшце рашыўся сказаць мне пра тое, што жанаты і ўсё жыццё марыш пра дзіця, якога няма, я раптам адчула, быццам твой лес цёмнай прасцінай агарнуў і ўваходзіць мне ў душу. А я разгубілася, знікавела ў цэнтры гэтага, на жаль, чужога свету.

А цяпер ты ўсё нешта запісваеш. Быццам мяне тут няма.

— Дзіма!

Ты што, пачынаеш злаваць? Я нават сваёй рэдкай прысутнасцю замінаю табе?

— Слухай, ты яшчэ кахаеш мяне ці не?

— Не ведаю.

Як адчужана зірнуў ты паўз мяне! І зноў да нотаў. Зразумей жа. Адчуй. Так бясконца цягнуцца не можа. На чым ты так засяродзіў свой позірк? А, яе любімая кітайская попелыцца...

...Разбіла.

— Ну навошта ты так? Асцярожна, не станавіся на шкло...

...Ты спужаўся. Разгубіўся. Няхай бы сама збірала.

— Я не магу больш цяпець гэтай дваістасці. Табе добра. Як сабаку на сене. А мне? Як злачынца прыходжу кожны раз на спатканні. А што бацькам казаць? Я чакаю, чакаю немаведама чаго...

— Ты ж ведаеш, каб у нас было дзіця, я не сумняваўся б. Ты ж ведаеш, як я хачу дзіця. А так... Мне шкода Раю...

...Зноў не даслухала. Сарвалася і збегла. Яшчэ Рая, як заўжды, «у форме». З гэтым недарэчным падносам і гарбатай. Я сам ведаю. Сабака на сене. Мяне, мусіць, цяжка паважаць. І любіць. Але зразумей. Яна ж такая адзінокая. Так шмат для мяне зрабіла. Не. Не тое. Я проста жудасна, панічна баюся, што ты кінеш мяне. Памятаеш, як я сустрэў цябе з Віктарам? Ты ж яшчэ зусім юная...

...Сёння выхадны. Увесь дзень я праседзела пад пледам у кутку канапы. Ні валяр'янка, ні травы не дапамагаюць. Ноч так і не заснула. Чытаць не магу, шыць не магу. Чакаю званка. Больш года чакаю званкоў. Колькі ўчора я папахадзіла вакол твайго дома, пакуль рашылася ўвайсці... Міця. Ну даруй, калі чаго не разумею... Заклінаю цябе, пачуй мяне. Пазвані... Калі ласка...

Памятаеш, як ты ўпершыню зірнуў на мяне ў тралейбусе? Незнаемы, прывітаўся. Сышоў разам са мною. Папрасіў дазволу правесці, А ля пад'езда запісаў на прабітым тралейбусным талоне свой тэлефон. Пацалаваў руку. І папрасіў так, што адмовіць не ставала сілы: «Пазвані. Добра?»

Я, тады яшчэ студентка, праз дзень рашылася, пазваніла. Мне падалося, што здолею табе чымсьці дапамагчы.

Ты даваў мне ноты, вадзіў на канцэрт. А пару разоў нават у рэстаран. Прысвячаў мне вершы і музыку.

Потым мяне размеркавалі ў ТЮГ, і, хоць мае імя значылася пераважна ў масоўках, вачары былі занятыя. Даводзілася сустракацца падбегам удзень або пасля спектакляў. Ты, дзівак, прыносіў на вахту кветкі «Для Таццяны Хахловой». У тэатры ўсе пераміргваліся. І не паверылі б, што мы тады яшчэ нават не цалаваліся.

А пачалося ж усё з даволі нахабнай прапановы зрабіцца тваёй каханкай. «Я люблю, каб усё было проста»,— абвясціў ты. А я вельмі абразілася. Пасля мы ніколі не згадвалі пра тое.

Цэлы тыдзень я змагалася з сабою. Больш за ўсё баялася: у цябе што-небудзь можа здарыцца. Нарэшце не стрывала, пазваніла. Рая, як заўжды, стрымана і бесстаронне адказала,

што ты на дачы. А я адчула, ні дня не здолею пражыць, не зняўшы з тваёй душы крыўды. Трэба ехаць.

Пакуль дачкалася аўтобуса, змерзла ўпчэнт. Спрабавала згадаць што-небудзь прыкрае, вярнуцца. Але ў памяці толькі. светлае, тое, што неадольна прыцягвае. І я адна з усяго аўтобуса сыходжу на тваім дачным прыпынку.

Працінае вільгаццю. Трэба спяшацца. Амаль навобмацак сунуся ў цемры па гразкай дарозе. Не памятаю, як мінула лес, возера. Месяц, які зрэдку выбіваецца паміж кужалю важкіх восеньскіх хмар, не ратуе ад прыгнечанай маркотнымі поцемкамі пустэчы. Вось нарэшце і агароджа. Забрахалі, заскавыталі нябачныя сабакі. Я рушыла паўз маўклівыя насцярожаныя дамы. Блукаю, здаецца, гадзіну блукаю па сцятых цішынёю вуліцах, спрабую з'арыентавацца. Раз-пораз рыпяць, гойдаюцца над ветрам рэдкія пабітыя літары, і над іх непрыветным жоўтым святлом разбягаюцца ўздоўж змёрзлых дрэў жахлівыя кашлатыя цені. Нарэшце я ўгледзела асветленае акно і кінулася да яго бежкі, як да паратунку. Доўга, адчайна стукаю ў дзверы.

— Ты?

Не разумею, ці рады. Можна, зноў не ў час? Мы не гаворым. Вешаеш маю куртку, садзіш на канапу. Я ўся дрыжу. Ты вяртаешся з коўдрай, накідваеш яе мне на плечы. Поіш

гарачым чаем. Ледзь не плачу. А ты раптам абхапіў мае змёрзлыя ногі, уклечыў і схавай твар у маіх калянях. Нашы рукі сустрэліся. Няцерпна захацелася палашчыць, пацалаваць твае валасы. Я цябе адчула такім родным і блізім. Быццам доўга-доўга чакала. І ты нарэшце вярнуўся...

Ты іграеш. Нешта пяшчотнае і трывожнае. І слёзы самі накатваюцца на вочы.

— Мілы... Я ведаю, табе галоўнае не я, а музыка...

— Божа мой, колькі ж табе гадоў? Ты разумеш мяне...

Здаецца, цэлюю вечнасць мроіла пра гэтка твой погляд...

Ты зноў прыпаў да маіх каляняў.

— Даражэнькая мая.

Я дзіўлюся ў цемры на тваё пругкае смуглае цела. Які ты далікатны і добры...

...Як даверліва і пяшчотна тулілася ты да мяне. Мы ўпершыню паспрабавалі быць разам. Даруй, я не паспеў развітацца. Сёння з раніцы раптам няцерпна пацягнула туды, дзе прайшло мае маленства. Купіў білет, сеў у цягнік. І вось еду ў вёску да цёткі Насты. Не быў у яе сто гадоў. А яна ж выхадзіла, вывучыла мяне, пакуль мама з бацькам служылі на поўначы.

За акном імчыць, зліваецца ў суцэльную карункавую тканку працятая сонцам залатая

восеньская яснота. Мае суседкі па купэ — вясковыя дзяўчаткі-шпатушкі. Такія свежыя, чыстыя тварыкі! Скажучь штосьці адна адной на вушка і, зіркнуўшы на мяне, абедзве заружавеюцца. Не стрывалі, пырснулі, засмяяліся. Як не ўсміхнешся ў адказ? Не. Ні Рая, ні ты, Таня, ніколі так не смяецца. У тваім смеху заўсёды трымціць і зрываецца нацятая артыстычная струнка.

Старэйшая і смялейшая з дзяўчат пайшла занесці шклянкі з-пад чаю. І мы засталіся ўдваіх.

— Як цябе зваць? — пытаюся ў сваёй спадарожніцы.

— Таня.

Загарэлая, уся ў канапушках. І з тваім імем. Таня. З-пад цёмнай грыўкі таямніча мігцяць шэра-блакітныя з глыбокім зялёным агенчыкам вочкі. Яна павярнулася да акна, і сонечныя праменьчыкі радасна патрапілі ў штучныя рубінчыкі завушнічак. Паднялася, паправіла спаднічку, мусіць, хацела выйсці. А потым зноў села. Невысокая, але камлюкаватая, моцная. І рухаецца паважна, годна. А ў вачах такая жывая, непадробная цікавасць! Прагне ўеё ўведаць, потым будзе доўга і падрабязна пра гэта камусьці расказваць.

А мы з табой, Таня, пры сустрэчы амаль не гаворым. Я ўжо не кажу пра Раю. У горадзе столькі непатрэбнага тлуму, мітусні. Яны

засцяць, збіваюць простую чалавечую ціка-
васць да жыцця, адно да аднаго. І не даеш
веры, што здольны кагосьці ўзрушыць. І табе
перастае быць цікавым нават блізка чалавек.
Можа, таму, калі нашы вочы і загараюцца,
гэта часцей нагадвае ненатуральны напру-
жаны літаровы бляск. Сапраўднае жыццё
гараджан пачынаецца толькі ўвечары, калі ўсе
вяртаюцца да сябе. Можа, таму нам так
падабаецца ездзіць у метро? Яно як згадка,
абяцанне вечаровага сутоння.

Вяскоўцы ж і ўдзень, і ўночы ў гармоніі з
прыродай і з сабою. Спавядаюць сонечнае свя-
тло. Ім не даводзіцца штورانя адчайна кідаць
ў адчужаную чалавечую масу. А людскі
натоўп заўжды нагадвае мне наэлектрызаваны
згустак нерваў — зачынення вочы і душы,
схаваныя ад саміх сябе ўсмешкі і слёзы. Чым
большы горад, тым халаднейшая ў яго душа.
Тым хутчэй б'ецца пульс. Тым больш імкліва ён
старэе і патрабуе аднаўлення.

Гарадскі лад жыцця дыктуе адпаведную
моду. Людзей, асабліва дзяўчат, быццам апа-
ноўвае панічны страх быць незаўважанымі.
Можа, таму і ты, Таня, хоць ведаеш, мне не
падабаецца, надзяваеш у самыя адказныя
моманты белыя штонікі, чырвоны пінжак і
яркія кліпсы. А фарбуешся ледзь не з
выклікам.

На сцэне ў ролях дзёрзкіх падлеткаў у за-
касаных штанах, дзяўчатак-школьніц з белымі
банцікамі ты, як ні дзіўна, больш натуральная,
чым у глядзельнай зале на канцэрце. Даруй.
Гэта, мусіць, мае старэчыя павучанні.

У маёй стрыечнай сястры, што жыве праз
вуліцу ад сваёй маткі — цёткі Насты, пад-
растаюць ужо пяцёра дзяцей. А я нешта,
мусіць, незваротна парушыў у прыродзе. Тым,
што няма ў мяне ні сына, ні дачкі. Рая, зда-
ровая жанчына, занялася мастацтвазнаўст-
вам. І вось ужо хутка дзесяць гадоў піша сваю
кандыдацкую на дэкаратаўна-прыкладнаму
мастацтву. Схлусіліся зусім. Я табе не казаў,
яна здрадзіла мне напярэдадні самага вяселля.
Трэба было ўцячы. Не здолеў. І ў мяне былі
каханкі. Рая пра гэта ведала. Жанчыны нічога
не патрабавалі, і я нічога ім не абяцаў. Ты,
Таня, таксама нічога не патрабуеш. Але я не
магу табе здраджваць. Даруй, я бываю часам
занадта жорсткі, як ты кажаш, сцюдзёны. Ды,
мусіць, усё, што натуральна перайшло мне ў
спадчыну ад маёй пяшчотнай мамы, я аддаў
сваёй першай жанчыне. А табе засталася зусім
трошкі. Але ты вярнула мне шчодрасць, натх-
ненне, як ні дзіўна, нават першароднасць
пачуццяў.

Памятаеш, летась недзе такою ж парою мы
паехалі з та бою на дачу сабраць і знесці ў хату
антонаўкі. І сёння працінае той вечаровы

ўспамін. Усёй істотай бачу тваю постаць, залітую з акна мясячным святлом. І важкія доўгія валасы, што хваляю рассыпаліся па маім плячы. Я страціў усе жаданні, уражаны, зачараваны хараством. Спаць мы леглі ў розных пакоях...

...Пахла антонаўскімі яблыкамі. З раніцы я расплюшчыла вочы, а вакол блішчаць, залітыя сонцам, зеленавата-жоўтыя, мядовыя шары. І на кніжнай паліцы. І на раялі. Той леташні пах і сёння хмеліць мяне.

...З таго вечара мяне неадольна пачаў трывожыць нейкі ўспамін. Потым, калі мы праходзілі паўз адзін стары напаяўразбураны дом, ты паміж іншым згадала: «А мы тут жылі». І я ўсё ўспомніў. Шмат гадоў таму, яшчэ студэнтам кансерваторыі, я вучыў тваю суседку музыцы. Час ад часу да яе заходзіла кволенькае цікаўнае дзяўчо з вялізнымі сінімі бантамі. Сцішыцца ў куточку і неўпрыкмет слухае, слухае...

...У дзядінстве мама сапраўды завязвала мне толькі белыя і сінія банты.

...Аднойчы падьмаюся па прыступках, а насустрач тая дзяўчышка. Яна прывіталася, саступіла, і цёмныя бліскучыя вочкі зірнулі на

мяне неяк па-даросламу стоена і строга. З той пары мяне трывожыў і саграваў той пагляд. Ён прыходзіў у сны і мроі, ён спадарожнічаў мне ў шчасці і нягодах. Значыць, я нарэшце адшукаў цябе. Даруй, сёння не развітаўся. Але затое перадаў для цябе вакаліз, напісаны ў першую восень нашага знаёмства. Памятаеш, як тады кружыў голаў пах крамяністых антонавак?..

...Дзякуй табе. Быйшла з дому, а ля пад'езда чакае мяне хлапчук. Кажа: «Гэта вам прасілі перадаць...» І дзе ты адшукаў цяпер такія снежна-белыя ружы?..

...А вакаліз, вакаліз. Ці перадалі табе вакаліз?

...Я іду па нашай вацярушанай лісцем алеі. Паўз Ленінскую бібліятэку. Машынкi, дамкі. Яны здаюцца мне такімі маленькімі. Сёння я валадару над усім светам. Бо нясу тваю, нашу мелодыю. У новай п'есе, што ставім па-за планам, ёсць і дзёрзкія шукальнікі шчасця, і да болю любімая мая геранія — маладая настаўніца-першагодак. Не ставала толькі музыкі. І вось з'явілася наша мелодыя. Сёння я прагнулася гадзін у шэсць. І ўзялася перачытваць твае пісьмы, вершы. З мора, дзе ты

адпачываў з жонкай, з арміі. То пяшчотныя, натхнёныя, то адчайныя...

Як засцерагчы мне цябе ад бяды? Як загаварыць ад злога? Памятаеш, ты расказваў, што ў дзяцінстве, вяртаючыся пад вясну са школы, пераходзіў рэчку, загледзеўся на ваду і зваліўся з мастка. Вада была сцюдзёная. Плечы адцягваў цяжкі ранец. Але ты выплыў. І нават паспеў, каб не зведала цётка, высушыць у дзеда на печы кніжкі. Ты ж моцны, мой найдарожшы ў свеце чалавечак. Толькі ніколі не траць у сябе веры. Мiane зноў паланіў водар антонаўкі...

Зараз я выйду на сцэну, і загучыць твая музыка. Яна даверыцца мне і разгорне крылы.

...І падтрымае твой моцны глыбокі голас...

...У гэтай мелодыі столькі безабароннай непасрэднасці, улюбёнасці і веры, столькі акрыленасці, што зала перастае існаваць. Я пераадольваю прастору і час і ўзлятаю за музыкай і сваім голасам. У адным імгненні спятаецца, ажывае, што было, ёсць і будзе. Сыгранае мною на сцэне ў той жа вечар беззваротна знікае. А гэтая мелодыя, твая, наша мелодыя, назаўжды застанецца ў нотах. І праз сотні гадоў... Так хочацца верыць, што наша сугучча спраўдзіцца на гэтай зямлі.

Калі спектакль сышоў са сцэны, п'еса састарэла, многія спрабавалі выконваць вакаліз у канцэртах. Але ён не гучаў. Ён быў напісаны для адзінага голасу.

ЛАРЫКАЎ САД

Маці В. Я.

Алесю трэба было выгаварыцца. А ён быў адзін. У спальні, у зале, на кухні. Адзін. Праўда, і жонка, Наташка, калі б не засталася з бацькамі і дачкою на дачы, наўрад ці слухала яго сярэднячы. І ён не адважыўся б хадзіць у адных плаўках па хаце, не тое што курыць. Ляжаў бы ціхенька і давіўся сваёю скрухай. Можна, яно і добра. Нікога няма. Але, каб пазбыцца сутаргавых прывідаў, варта запаліць ва ўсіх пакоях святло. Пайсці на кухню, сесці за стол з выпадковай учарашняй закускай (пустая бутэлька ўжо за шафай, дзве чыста вымытыя шклянкі на паліцы). Адчыніць фортку, пераставіць з падаконніка попелніцу, закурыць... І, не зважаючы на мернае вуркатанне халадзільніка, падумаць. Шэптам, на паўголасу, уголас...

«...Ты, Наташка, кажаш, што Іларыён значыць вясёлы. Майго бацьку звалі Іларыёнам. А ці быў ён вясёлы, не ведаю... І якім ветрам занесла гэтае імя ў наш край? Дзед з бабаю... Таксама дзівакі. Мусіць, доўга выбіралі, як назваць свайго першынца. І аблічча, і характару яго пэўна не ведалі. Немаўля і немаўля... Іларыён. Па-вясковаму Ларык... Ці пасавала бацьку ягонае імя? А можна, яго таму і

памятаюць, што быў вясёлы. Брат Колька праўду кажа, хата і сад — вось і ўсё, што засталася на ўспамін пра бацьку. Усё, што пакінуў ён на зямлі нам, сваім дзецям.

Калі едзеш з горада, наша веска (ты ж ведаеш, яна, як і хутар, дзе я нарадзіўся і вырас, завецца. Слабадою) пачынаецца адразу за могілкамі, на якіх пад маладзенькаю хвояй пахаваны мой бацька. Я яго, можна лічыць, зусім не памятаю. Ён памёр, калі мне не было і двух гадоў. Каб не старэйшыя, дасюль, мусіць, думаў бы, што мой бацька Ерафеевіч. Маці прывучыла, і цяпер, бачыш, клічу яго татам. Каалі Колька сказаў: Ерафеевіч нам не родны, я спачатку нават узагрудкі кінуўся. Але ж, вядома, такім не зкартуюць...

А на радуніцу сястра, Надзя, завяла мяне на могілкі. Як цяпер памятаю, было пахмурна і золка. Хвоі тужліва так рыпяць, яшчэ больш наганяюць маркоты... ЛЕЭДЗІ былі паразыходзіліся. На выепачках ля крыжоў і помнікаў толькі поўныя чаркі, фарбаваныя яечкі, цукеркі. А счарнелы бацькаў крыж павязаны свежым, бялюткім, з далікатнымі чырвонымі ромбікамі па краі ручніком... Вецер гойдае даўгія, ледзь не да зямлі канцы. І махры варушацца, бы жывыя. Надзя пакаала побач з чаркаю пунсовае яечка і цукеркі. І мы з'елі па адной. Потым шчэ доўга стаялі і маўчалі. Сястра заплакала. А я, каб стрымацца (хлопец жа, не

дзеўка!), прыплюснуўшы замакрэлыя вейкі, усё касіўся на хвойку за крыжам.

І раптам проста ў вочы пырснула сонца. Зажмурыўся. А расплюшчыў вочы, падалося, што крыж зусім не крыж, а чалавек. І павязалі яго ручніком не з гора, а з нейкай вялікай радасці. Ну, скажам, як свата на вяселлі. Я тузануў сястру за руку. Але яна прытуліла мяне, пакланілася і заспяшалася пайсці. З могілак мы завярнулі да бацькавай радні. Тады, здаецца, хтосьці і паказаў мне першы і апошні раз зжаўцелую бацькаву фотку. Толькі я слаба што запомніў. Адно вочы, нейкія выцвілыя, беспрытульныя.

Потым я і сам не раз бегаў на бацькаву магілу. Доўга блукаў па навакольным светлым халаднаватым лесе. Калі ад могілак паўз хвойнік напразткі ісці да ракі, не мінеш царквы. Усё ніяк не збяруся табе яе паказаць. Яна ў нас строгая, бялюткая камяніца. Як сонца, дык проста зырчыць, свеціць сярод смарагдавай зеляніны. Але да пары я толькі зводдаль цешыўся на яе. Увайсці за агароджу, дзе туліліся адна да адной бярозкі, а ўлетку красавалі аранжавыя, быццам васковыя лілеі, не рашаўся. Нават у нядзелю, калі збіралася трохі людзей і ўсё наўкола поўнілася, жывілася сугучнымі спевамі. Мне здавалася, што густа калінавы, крыху завостраны дах робіцца лёгкім, бязважкім, узносіцца пад аблогі.

Але аднаго разу тая царква мяне ўратавала. Швэндаўся я па лесе. Не было чаго рабіць — пераймаў птушак. А тут знянацку рэхам — гром. Зірнуў, а неба між верхавінамі ўжо шэрае, і цямнее, цямнее... З ракі горнецца навальніца. І хваёвы шэпт множыцца, множыцца, туруе грому. Я бежкі да царквы. Там было крыху зацішней.

Барадаты, хоць яшчэ і не стары айцец Міхаіл у выцвілай рабочай спячоўцы і смешнай, як у доктара, толькі чорнай, шапачцы стаяў высока на лесвіцы і фарбаваў дах з чырвонага ў жоўты колер. Я, мусіць, тады зусім быў спалатнеў. Бо айцец Міхаіл адразу злез уніз і, нічога не пытаўшы, завёў мяне ў царкву. А я адчуў моцную мужчынскую руку і супакоіўся. Агледзеўся. Усё было нязвыклае. І мяккія салодкія пахі, і некалькі кволенькіх мігатлівых свечак. І строгія жаночыя, мужчынскія твары. Да таго я ніколі не бачыў сапраўдных карцін. Айцец Міхаіл растлумачыў, што гэта не карціны, а абразы, пачаў пра кожны расказваць. Гаварыў ён спакваля, неяк таемна доўжачы словы. Назваў, хто з кабет які ручнік да абразоў саткаў ці вышпёў. Паказаў печку, што склаў сам, каб людзі ўзімку не мерзлі. І нарэшце падвёў да залачнай разьбяной царскае брамы. «Гэта ж; кажа,— твой бацька зрабіў. Старая была счарнела. Дык ён адзін у адзін паўтарыў». Мяне ад

нечаканасці як апаліла. А айцец Міхаіл бы і не зважае: «Толькі анёлак, вось гэты, на крыле, з паднятымі ручкамі, не той, што быў. Бацька твой яго з цябе рэзаў. Ты тады немаўляцем у калысцы ляжаш. Не памятаеш. Бач, як губкі натапырыў. А калі прыгледзецца, і цяпер крыху надобны. Чуб непадатны, кучаравенькі,— і ён неяк мройна ўсміхнуўся.— Майстар твой бацька быў. Без пары памёр. Царства яму нябеснае...»

А навальніца тым часам мінулася бокам. Разам з хмарамі адкаціліся сухія грывоты. І скрозь высокія вокны засвяціла, азвалася ў ажурнай разьбяной лістоце сонца. Я ступіў бліжэй і, не падымаючы вачэй, цішком таропка крануў залачоную вінаградную гронку. А ўніз — востранькі лісток і гладзенькая сцяблінка... Вось тут маю душу і сцяла нязнаная пяшчота. Я ганарыўся сваім бацькам.

Ці не з таго часу пачаў я таіцца. Мною кіравала адно-адзінае неадольнае жаданне — уявіць ці хаця б сасніць ЯГО... майго бацьку.

На гарышчы знайшліся старыя бацькавыя чобаты, пінжак і кепка. Вазьму, бывала, іржавую пілу ці сякеру і ўяўляю сябе сапраўдным дарослым мужчынам. Туды ж, на гарышча, знёс я і запылены гармонік. Спачатку проста бязладна расцягваў яго. Потым прыгледзеўся ў клубе да гарманіста Лёніка, трохі нааўчыўся быў нават іграць. Дасюль, калі бяруся плаваць

ці секчы дровы, мне скрозь шорганне і цюканне чуюцца пераборы гармошка.

Потым нехта з родзічаў да слова вазьмі ды кінь: бацька быў увесь у сваю матку, бабу Кацю значыць. А я тое добра запамніў. І прыхваціўся гасцяваць у цёткі, з якою баба ясыла. Цяпер упэўнены, там я і пабачыў бацькаву фотку. Яны ж яе дзесьці і згубілі. Баба Каця нас вельмі любіла, шкадавала. Але пасля таго, як Ерафеевіч перабраўся на хутар, заходзіла рэдка.

А я прыйду да цёткі, сяду ў куточку на ўслончык і, пакуль бабка шчыруе ля печы, цікую, як яна рухаецца, як паглядае. Потым усё пераношу на бацьку... Да болю яс хацелася яго ўявіць, успомніць. Ён, думаю, быў не такі каб вельмі высокі, але спрытны, рухавы. А плечы абавязкова шырокія, моцныя. Я сцінаў вейкі, збіраў усю сваю фантазію. Але, акрамя выцвілых вачэй і няясных абрысаў твару з той старой фоткі, уяўленне нічога не малявала.

Гляню, як дзядзька, цётчын муле, забавляецца са сваёю малою, і сам сябе ўшчуваю. І бацька ж, пзўна, мяне песціў, падкідаў да столі, насіў на плячах. Я ж не магу не памятаць ягоньх рук. Зноў плюшчыў вочы. І зноў марна. Галоўнае, чаго не было: голасу, слоў бацькавых. І ўжо ніхто ніколі мне іх не нагадае...

Баба ні пра што не здагадвалася. Паставіць на стол талерку з блінамі, налье ў сподачак смятаны. А сама сядзе насупраць, падапрэ шчаку і так жаліва на мяне паглядае, ну хоць плач. Вочы ў яе халаднаватыя, шэра-блакітныя. Але як скалка пра добрае, яны, бы асветленая сонцам вада, ураз ажываюць, робяцца лаекавыя, вабныя. Гладзіць мяне па галоўцы, прыгаворвае: «Ты еш-еш, мой саколік, пакуль гарачанькія...»

А раз зайшла суседка Ліда. Прыстаяла ля парога. Глядзела на мяне, глядзела, а потым: «Выліты бацька»,— кажа. У мяне кроў у скронях зайшлася. Усміхнуўся няўцямна. А яка толькі ўздыхнула: «І ўсміхаецца, як ён...» Завярнулася і з хаты.

Цётка пазней мне расказвала, што Ліда па маладосці моцна кахала нашага бацьку. Дасюль так і не пайшла замуж.

А баба раз-пораз пачынала мяне шкадаваць. Расчуліцца, ледзь не плача: «Зусім ты схуднеў. Не кормяць цябе там, ці што?» Гэта ўжо мяне надта ж злавала. Я дзьмуўся і, буркнуўшы што-небудзь няпэўнае, не даядаючы, грукаў дзвярыма. Потым доўга не з'яўляўся на бабіны блінцы.

Мы ад вёскі за які кіламетр. Туды, бліжэй да ракі, на хутар мой бацька з маткаю перабраліся адразу, калі пажаніліся. Мясцінка там, ты ж сама бачыла, цудоўная. Двор на

невялікай выспачцы, вакол кружляе танютка язвавая ручайка. Я цябе цераз яе шчэ пераносіў... Ля хаты — вербы. Такія старыя, што, калі яны плачуць, здаецца, ідзе дождж. І гаспадарка ў нас ладзіцца. Цяпер і карова, і авечкі. Кабанчык, пара парсючкоў гадуюцца. Не кажучы ўжо пра качак, гусей, кур. Два сабакі. Усё як мае быць. Ерафеевіч яшчэ і пчол завёў... А хата бацькава... Такіх у вёсцы няма. З разб'яньмі ліштваемі, аканіцамі, адмысловым вільчыкам. Сонечная, вясёлая. Бацька драўляныя карункі без лобзіка, сякераю і нажоўкаю, рэзаў. Усяму наваколлю на дзіва. Век жыць збіраўся.

А сад наш дык дасюль так і завуць — Ларыкаў сад. Вішні, слівы, грушы, яблыкі. Цэлае лета, ад наліва да антонаўкі. Ёсць і нейкія асаблівыя — духмяныя, наліўныя. І малінамі, і грушаю, і мёдам аддаюць. Вяскоўцы іх Ларыкавымі ахрысцілі. Умеў бацька, душою да гэтага быў. Прышчапляў. Аходжваў кожнае дрэўца. З гэтым садам у мяне шмат што звязана...

Памятаю, яшчэ ў школе вучыўся, грошы трэба былі, паехалі з мамаю на базар тры яблыкі прадаваць. Матка кудысьці была адышла, дык я, думаў, згару з сораму. Рукі на грудзях сашчапіў. Пераступаю з нагі на нагу і вачэй ад зямлі адарваць не магу. Людзі падыходзяць, абгаворваюць. Каторы на смак

паেষытае. Каторы пазногцем па яблыку пстрыкне, цану папытае. А мне зусім не па сабе. Як усё адно не яблыкі, а мяне таргуюць. Зарокся больш гандляваць. Па дарозе назад у мамы пытаюся:

—А бацька каі прадаваў?

—Ды які продаж. Саду ж яшчэ не было,— кажа.

А потым сумна так усміхнулася:

—Ён на адным месцы не ўстояў бы. Усё некуды спяшаўся...

А я сам сабе падумаў, што бацька, як і я, саромеўся б. Раз кажуць, на яго падобны.

Цяпер, вядома, вырае я са сваіх дзіцячых забабонаў. Твая мамка часта ж нас на базар ганяе — трускалкі ці зеляніну якую з дачы прадаваць. Можна, і правільна. Хочаце кааператыў — працуйце. Іншыя дзеля гэтага і ў Сібір не лянуюцца з'ездзіць. Твой татка прышчэпіў на саджанцы і бацькавы яблыкі. Саспеюць, і іх на базар.

А ты, Наташка, гляджу, любіш гандляваць. Як якая рэч надакучыць — у камісіёнку ці знаёмым нясеш. І абавязкова, каб з барышом, з выгадай. Мне спачатку не па сабе было. Саромеўся. А ты смяешся: «Не разумееш ты гарадскога жыцця. Дзярэўня». Які ўжо ёсць...

Мама ж казалла, што бацька да рэчаў, як да людзей, прывыкаў. Чобаты, тыя, з гарышча, быў да дзірак стаптаў. Лоўка мне ў іх, кажа, і

ўсё. А маме, каб не злавала, шэпча: «Я ж у іх да цябе на спатканні бегаў. А ты «выкінь»...» Так і не скідаў, пакуль мама сама ў горад не выбралася, купіла на свой густ. У новых і пахавалі.

Загінуў ён недарэчна. Надта ж хорае граў на гармоніку. Весела, з пераборами. Танцы ды песні ведаў і гарадскія і вясковыя. На слых, з языка падхапіць мог. І яго заўжды клікалі, як збіралася кампанія. І жаніўся, і нас адно за адным шасцёра нарадзілася. А ён на вячоркі бегаў. Вядома ж, якая яна пасля вайны музыка, акрамя гармоніка.

І тым вечарам. Сцямнела ўжо. Завая. А з вёскі прысунуліся — прасіць. Мама расказвала, я якраз хварэў, дзень крычаў, аж ссінеў. Толькі сцішыўся — у акно грукаюць. Мама напразмілы бог бацьку прасіла: «Не дзяцінься ты. Без цябе абыдзецца». А бацька ж горды, любіў, каб усё па-ягонаму было. «Не перадкавай!» (не перашкаджай, значыць) — і пайшоў. А там усчалася п'яная бойка. Кінуўся кагосьці бараніць. І патрапіў на выхаплены з лютасці нож. Скалечылі. У балніцы да вясны пралежаў, не адужаў. Вярнуўся дамоў знясілены, зусім кволы. Праз колькі месяцаў памёр. Маме тады і трыццаці не было. А нас пяцёра на руках засталася. Ерафеевіч, ён за яе на гадоў дзесяць маладзейшы, халасцякаваў яшчэ. Перайшоў да нас. За гады зжыліся, ві-

даць, любяць адно аднаго. Нас пагадавалі. Ніколі не крыўдзілі. Мяне, меншага, дык зусім разбэсцілі. Асабліва сестры. Дасюль жанчынам больш чым сабе веру. Спачатку і на дыбкі быццам стану, каб характар паказаць. А потым усё адно як вы кажаце зраблю.

Мне часам здаецца, што, каб быў жывы бацька, я вырас бы цвярдзейшы, больш мужны, ці што. А так, папраўдзе, дасюль не сустрэў мужчыны, на якога падобным хацелася быць, ідэала, адным словам. Пераехаў да цябе, цешча цесцем, як дзіцем, панукае. Той, бедны, на заводзе дзень пры дні. Жылы выпцягнуў, а машыну купіў. Цяпер вось дачу збудаваў. Ледзь што не так — цешча вусны падцісне і маўчыць, як каменная. І ты ад мамачкі набралася. Ведаеце, я ж адразу ніякавею, губляюся. Сорамна, але жаночых слёз дык зусім не магу трываць. Кідаюся перапрошваць і ўсё чысценька гатовы перайначыць, абы не плакалі.

Але ж прафесію выбраў што ні ёсць мужчынскую. Пасля васьмі класаў, нічога нікому не сказаўшы, з'ехаў у горад. Вучылішча скончыў. Колькі гадоў на будоўлі папрацаваў. Ты вось, медсястрычка мая дарагая, падахвоціла — політэхнічны інстытут завочна адужаў. Прарабам прызначылі. Брат Колька кажа: «Які-ніякі, а начальнік...» А ў вёску ўсё адно цягне. Асабліва як вясна, лета... Работы ж фізічнай ніколі не цураўся. Яшчэ школьнікам

той жа Колька на камбайн пасадзіў. Едзеш па полі. Высока-высока над зямлёю. Ажно за пагоркам рэчку відаць. Калоссе перад табою згінаецца. Зерне ў машыну сыплецца. А ты як капітан, выходзіць. Такім дужым сябе адчуваеш... Некалькі гадоў, як жніво, памочнікам камбайнёра быў. Мусіць, каб не ты ды дачушка, Ірынка наша (вы ж у мяне патомныя гараджанкі), кінуў бы ўсё, перабраўся ў вёску...

У горадзе жыццё неспакойнае, мітусівае. Здаецца, старэеш нават хутчэй. Каб як людзі адзецца, джынсы тыя купіць, я шчэ ў вучылішчы ўночы вагоны разгружаў. Затое ж і ты, Наташка, не каго-небудзь, а мяне на танцах прыкмеціла, вока наклала, закадрыла. Хоць сама заўсёды з іголачкі. Матка ж як-ніяк — загадчыца секцыі ў магазіне. Не, як паехаў з вёскі, я моцна змяніўся. Нервуюся, злуюся без дай прычыны. Можна, і таму, што дадому рэдка езджу. Зімою — работа, улетку на поўдзень цягнеце. Цяпер вось яшчэ дача. Толькі што ўвосень бульбу скапаць, каб і сабе колькі мяшкоў прывезці.

А ў нас жа так хораша... Цяпер сад вось прыбярэцца бела-ружовай кіпенню... Як тады, памятаеш, з табою на хутар выбраліся. Памякчэла. Трава рухнула. Усё ажыло, заспявала. Ці ж уседзіш у горадзе?

Увечары цесць з цешчаю пайшлі машыну мыць. А мы, маладыя, спаць. Мой ложка, што ля акна, мама да нашага прыезду заслала белашэраю посцілкай, якую бабка Каця ў маладосці ткала. Іх яшчэ «дымкамі» завуць. Ты, Наташка, узяла тую посцілку ў рукі, распасцёрла, каб скласці. І такое мне прымроілася... Скрозь ружова-ліловы прыцемак заструменіўся долу чароўны ўзор. Круці наплываюць адзін на адзін, ператвараюцца ў зоркі, крыжыкі, акенцы... Варухнулася, ажыло самое паветра... Аж голаў павяло, закружыла... Я табе: «Пастой трохі так»,— кажу. Прыхінуўся да верхніка, вочы прыжмурыў. А ты... Бы амытая вадою...

Мама зайшла. Прынесла гладыш сырадою і два кубачкі: «Папіце, дзеткі. Цёпленькае шчэ». І таксама трохі прыстояла. Нішто так не грэе душу, як той надвячорак. Суладна, хораша робіцца... Я паміж вамі, маімі жанчынамі, бы спавітаты цішынёй і даверам. Потым, калі мама пайшла, мы з табою пілі малако і ўсміхаліся аднымі вачыма.

Назаўтра я прачнуўся яшчэ досвіткам. У расчыненае акно вее туманам. Ён абсыпаў дробненькімі кропелькамі бялюткія кветкі-зорачкі, што шчэ з вечара ты паставіла ў слоік на падаконніку. А твар у цябе бестурботны і спакойны. У сне закінула руку за галаву, коўдра саслізнула. І я прачнуўся. Але ж і ты тады трохі змерзла, бо смешна, па-дзіцячы

падкурчыла каленкі. Я прычыніў акно, захінуў цябе, а сам пайшоў у другую палавіну. Да печы, дзе ўжо жыло, хрумсцела паленцамі польмя. Звыкла цікалі на сцяне ходзікі. Мама абірала, потым драла бульбу на бабку. Скварыла сала. Нарэшце паставіла чыгунок у печ, прычыніла заслонку і сказала як даўно надуманае:

— Пайшлі, я табе сад пакажу.

Мне зусім не хацелася выходзіць з цёплае хаты, і я паспрабаваў адгаварыцца:

— Я ж яго і так ведаю.

— Ды не, Ларыкаў, бацькі твайго, сад...

Мы выйшлі на двор. Сонца ўжо выкацілася з-за далягляду, але туман не ападаў. І скрозь яго квітнеючыя дрэвы глядзеліся, бы праз ружовае шкельца.

Мая негаваркая, часцей самотная мама вадзіла мяне між яблынямі і, бы самой сабе, спавадалася:

— Гэтую бацька пасадзіў, калі Надзя нарадзілася. А побач — Светчына. Бач, якая наравістая. Надзя, дык тая патульная. Да плота прыпала. Абапёрлася, і анігадкі сабе. А Светка ўсё характар паказвае. Колька. Як ёсць — пакручасты, бязладны. Гаротны ён у нас. Праўда... Цяпер зусім спіўся. Шкода. Проста душа рвецца, як пагляджу. Пецька, дык той не прападзе. Ведае сабе цану. Хоць і ў яго мухаў хапае. А вось і твая вішанька. Мы думалі,

дзеўка будзе. Не сталі восені чакаць. З вясны пасадзілі. Далікатная ўдалася, кучаравенькая. Толькі што ганарлівая. Сама па сабе хоча. Ды жыццё — яно на тое і жыццё. Каб сярод людзей. Па-добраму. А гэта — нашы з Ларыкам яблынькі. Паперадзе ўсіх пасадзіў. Як толькі тут пасяліліся. Адна здзічэла. Мусіць, ягоная. Ды не ссякаем. Памяць. Я, як вас нікога паблізу няма, сасню каторага, іду ў сад, шчакою да дрэўца вось так прыпаду. І бы да душы вашае дакрануся. Можа, і вам ад таго легчае. Ерафеевіч казаў, як у цябе хто народзіцца, таксама дрэўца пасадзіць.

Тым унукам не садзіў, а тваім пасадзіць. Толькі ён у нас летуценнік. Ці прыжывецца... Зямля тут такая. З норавам. Бацька твой сакрэт, мусіць, нейкі ведаў...

...Даўно не згадвалася тая вандроўка. А сёння я наш сад сасніў. Пялёсткі кружаць, кружаць у паветры, а на зямлю не ападаюць. Потым здалася, малы я зусім, сяджу на беразе і бачу: уздоўж вады паважна так ступае мужчына. Мяне мінуў, не павярнуўся. І тут як што скаланула: са спіны пінжак пазнаў. Бацька! Я наўздагон. «Татка, татачка!»—крычу. Ён пачуў, спыніўся, павярнуўся. А твар чужы. Зусім незнаемы. Я назад. А тое месца, дзе толькі сядзеў, вадою заплыло. У нас увесну дужа крэпка разліваецца. Ажно ўсю поплаву займае. Гляджу: усё ў вадзе. І царква. Па

самую макаўку. Да хутара, да хаты нашае падступае. Я ўцякаць. Бягу, бягу і з месца не кранаюся. Аж сэрца ад натугі зайшлося. Прахапіўся...

Пайшоў вась на кухню. Накуруўся ўжо да горычы... Цяпер не разбярэш, што ў сне, што наяве было.

Мусіць, гэта пасля ўчарашняга Колькавага візіту. Называецца, пагаварылі. Убіў жа майму браціку хтосьці ў галаву, што з-за нейкай электрастанцыі хутар наш затопяць. І што пад затапленне рыхтаваць не хто іншы як я буду. «Алесь,— кажа,— не рабі гэтага... І другім забарані. Ты ж які-ніякі начальнік. Да Пецькі хадзіў, дык таму да лямпачкі ўсё. На поўдзень збіраецца. Чамаданы пакуе. Адпачынак...»

Я паспрабаваў Кольку тлумачыць: маўляў, пад затапленне рыхтаваць — доўгая справа. Пакуль разбяраром, перанясём царкву, могілкі, хаты, урэшце. Далей ад берага. Ды што яму давядзеш, п'янаму. Убіўся ў сваё. «Наіўны ты чалавек,— кажа,— ідэаліст. Каму гэта баліць? Вы сады ссякаць едзе. А гэта грэх, Алеська. Вялікі грэх. Бацькаў сад ссякаць. Яшчэ ж яблычкі не завязаліся... Чуе мае сэрца, гэта вас на затапленне кідаюць. Вось пабачыш...» Тут я не ўтрымаўся: «Што мне, з-за твайго мроіва работу кідаць?!» Брат ні слова не сказаў. Недапітую чарку кінуў, развярнуўся і з хаты...

Ну праўда, Наташка, што я магу зрабіць? Калі электрастанцыя спланавана, будуюцца, калі сродкі ўжо ўклялі. А можа, шчэ ўсё і ня праўда. Колька ўсё жыццё панікёрам быў. Людзеі жа не высялялі. Калі што, матка б дала знаць...»

Прыглушаная тытунём маркота ўсё мацней кроіла сэрца. Алесь патушыў святло і яшчэ з гадзіну сядзеў, назіраючы, як разбаўляецца, сінее, шарэе начны змрок. Потым сноўдаўся па кватэры, не ўглядаючыся, перакладаў нейкія кнігі, часопісы. Апрануўся і зноў вярнуўся ў ахутаную ліловай шэранню кухню. Выкінуў недакуркі, схаваў у халадзільнік сасмяглую за ноч ежу, выцер стол і не стаў нават піць чаю.

Выйшаў з пад'езда, і першае, што кінулася ў вочы,— залітая сонцам яблыневая квецень. Літаральна некалькі дрэўцаў... Усё, што засталася ў іхнім новым, дарэчы, і яго, Алесевай, брыгадай збудаваным мікраараёне ад колішняй вясковай дамоўкі. Весела квартал за кварталам наступалі яны тады на драўляныя вуліцы і сады. Цяпер куды ні глянь — сумныя шэрыя камяніцы. Але ж вось нешта засталася і ад мінулага жыцця. У горадзе яблыні, нават дзічкі, квітнеюць раней, чым у вёсцы. Але рэдка паспяваюць на іх плады...

Вясна 1987

ПІНЧА

«Потым, усё потым. Посуд, смецце, сцірка...» Святлана Міхайлаўна ўсунула на ногі тапачкі, зайшла ў свой пакой. Пераапанулася, накінула на плечы даўно не модны сынаў, Алёшкаў, пінжак, села за стол. Звычайным рухам запаліла старую, яшчэ маміну, лямпу пад зялёным абажурам, дастала з пакета стосчак спісаных аркушаў. На хвіліну зняўшы акуляры, безуважна зірнула ў акно. Новы шматкватэрны дом насупраць ажываў рознакаляровымі агеньчыкамі. Столькі лёсаў. І кожны, як смоўж, спяшаецца схавацца ў сваю кватэру, у свой пакой. Хто за какетлівыя фіранкі, хто за цяжкія шторы. А яна ўзяла сабе за мэту, што б там ні было, паадкрываць гэтыя ракавінкі! Святлана Міхайлаўна прыкрыла стамлёныя вочы рукамі. «Але ж і для журналістаў нарэшце, здаецца, вынайшла тэму споведзі. «Наш сучаснік». Калі нават завочнікі ўсе здалі, значыць, спадабалася. І замежныя студэнты ўчора здзівілі. Асабліва Луіс. Хто ведаў, што гэты высокі смуглявы, чорнабароды панамец з вясёлым, здавалася, крыху легкадумным паглядам цёмных вачэй здольны напісаць такое. Трэба дамовіцца, змясціць яго допіс у студэнцкай газеце.

Як гэта там? «Пластмасавыя людзі». Дакладна схоплена. «Яны ніколі не ходзяць пешкі.

Ездзяць у шыкоўных аўтамабілях. Іх не кра-наюць слёзы галодных, абяздоленых дзяцей. Ім ніхто не дарагі. Яны не ўмеюць аддаваць. Толькі бяруць і бессэнсоўна трацяць. Яны не ведаюць, што такое каханне. Ім нічога не каштуюць развітанні. З іх твараў рэдка сы-ходзіць ясная белазубая мэйд ін Хаіўуд ус-мешка «Чы-ыз!..» І нават пахне ад іх не чала-вечым потам, а дарагімі духамі. Ды толькі мы ведаем — пластмаса плавіцца на сонцы. І час панавання людзей-лялек хутка скончыцца».

Кажуць, Луіс любіць паўтараць яе, Свята-ла-ніны, сказаныя на лекцыі па Астроўскаму, словы пра «Снягурку»: «Ведаеце, чаму Сонца цяпер менш грэе? Каханьня на зямлі меншае...»

Сёння з раніцы па дарозе на факультэт Святалана Міхайлаўна сустрэла Луіса. Ён збягаў з яе практычных, прыгарнуўшы да сябе высо-кую, кідкую маладую асобу ў пухнатай афган-скай дублёнцы. Святалана Міхайлаўна як зараз бачыла яе трохі капрызлівы мілы тварык з пікантнай радзімкай над верхняй губкай. Луіс прывітаўся і, ашчаслівіўшы сваю выкладчыцу белазубай усмешкай, злёгка падміргнуў: маўляў, што ж зробіш — жанчына просіць.

Святалана Міхайлаўна патушыла лямпу і падышла да піяніна. «Не. Я яшчэ не старая. Падцягнутая, энергічная... Каб не сівізна, што выбіваецца нават з-пад фарбы... Адзінае... Можна, і праўду кажа Сяргей. Не ў сваім часе я

нарадзілася. Безнадзейна засталася ў XIX ста-годдзі. Як тургенеўскія паненкі, люблю музіцы-раваць, апранаюся ў рамантычным стылі, не павышаю голасу. Кахаю... Гогаль лічыў сваё стагоддзе стагоддзем зфектаў. Не. Галоўнае, гэта было стагоддзе асоб, суладдзя і гармоніі... Ці гэта літаратура стварыла такую ілюзію? А сёння... Усё нават самае простае, напачатку зразумелае нечакана расколваецца, драбніцца, робіцца неспазнавальным. Час, у якім мне выпала жыць, чужы і няўтульны. Адзінае, што яднае з гэтым светам, адраджае ў душы раўнавагу,— музыка, Але ж і яна з мінулых стагоддзяў, вяртанне да былога...»

Святалана Міхайлаўна кранула блакітныя ў паўзмроку клавішы. Месячная саната. Бетхо-вен... Яна хвалявала незвычайна. І была адна мясцінка, дзе мелодыя далікатна, але імкліва падымалася ўверх, уверх, а потым раптоўна і безнадзейна зрывалася... Яе не мог ужо ўратаваць ніякі аптымістычны акорд.

На вочы міжволі нагарнуліся слёзы. Нешта яшчэ да канца не ўсвядомленае разварушыла душу. Бы свежае, запякло, заныла даўняе, незагойнае. Яна бязвольна прыпала лбом да супыненых на клавішах пальцаў і нема зайшлася плачам.

— Мамка,— Святалана Міхайлаўна не па-чула. На парозе, прыхінуўшыся да касяка, стаяў узрушаны Дзімка.

— Ты што, ужо з трэніроўкі?

— Не было трэніроўкі,— Дзіма, убачыўшы, што мама закрывае пяніна і іграць больш не збіраецца, натапырыўся, павярнуўся, каб ісці ў свой пакой.— Табе дзядзя Сярожа званіў.

— Я ж прасіла зваць яго проста Сярожа.

— Ну, Сярожа.

— І што ты сказаў?

— Каб пасля дзевяці пазваніў.

— Добра. Ты што паеў?

Дзімка, моўчкі кіўнуў.

— Урокі зрабіў,— дадаў шептам і ўздыхнуў.

Святлана Міхайлаўна паднялася, на імгненне прытуліла сына, чмокнула ў шорсткую макаўку і, забраўшы з калідора ў свой пакой тэлефон, зноў наблізілася да стала. Як толькі апусціла руку, шырокі мужчынскі раменьчык звыкла коўзнуўся з вузкага запясця. Яна насунула яго на месца, намацала кнопку ўключальніка. Ад лямпы скочыла святло, і Алёшкаў гадзіннік азваўся імклівым рубінавым праменьчыкам. Дзіцячы час канчаўся. Дзіма яшчэ хвіліну прыстаяў ля дзвярэй. Нешта мармытнуў і цішком пайшоў да сябе.

Святлана Міхайлаўна ўзялася за работу. Наверсе мякала сачыненне Ірыны Мароз. Другую адукацыю чалавек атрымліваў. Скончыла прамаграфіку, трапіла на завод, пачала ў

шматтыражцы друкавацца. Цяпер вось на журналістыцы вучыцца.

Як студентка яна не магла не падабацца. Але як асоба... Прынамсі, Святлану Міхайлаўну мала цікавіла. У школе і сама яна была прыкладнай вучаніцай, «шасцёркай» з бельмі каснічкамі. Але апошнім часам яе прыцягвалі натурны неардынарныя. Тыя, у каго трэба было заваёўваць аўтарытэт, хто не прымаў Пушкіна, не разумеў Тургенева, абвяргаў Талстога. Гэта іхнія колішнія куміры «Бітлз» выгукнулі на ўвесь свет: «Каціся, Бетховен!» Цяпер яны слухаюць хард-рок. Перш за ўсё дзеля гэтых «непадатных» прыдумала Святлана Міхайлаўна сачыненні. І цяпер карцела пачаць чытаць з галёркі. Але па старой звычцы яна ўсё любіла рабіць па парадку. Мароз дык Мароз. Акуратным дзявочым почыркам выведзена «Наш сучаснік». А ўсярэдзіне «Пінча».

«Гадоў сем назад яго імя не сыходзіла са старонак газет. Наш Пінча быў названы героем. Вы, мусіць, таксама з павагай і захапленнем прачыталі пра маладога салдата, які ледзь паспеў аднесці на бяспечную адлегласць ад дзіцячага дома неразарваны з часоў вайны снарад. Можна, і ў прыклад каму ставілі. А я ні тады, ні цяпер не магу гэтага рабіць. Загінуў не проста высакародны чалавек, жыццялюб і аптыміст. Загінуў талент, можна, нават геній, які так і не спраўдзіўся, Яго няма. А мы,

бяздарныя, шэрыя, жывём. Гэта гняце, точыць нясцерпным болям. Ведаю: ва ўсе часы на свеце панавалі пасрэднасці. Крок за далягляд рабілі адзінкі. І ім цяжэй за ўсіх давалася жыццё.

Алёша Голуб прыйшоў да нас у класе шостым. Я якраз хварэла, але нехта паспяшаўся пахваліцца, што з'явіўся смешны і вяёлы «новенькі». Я яго, вядома, пазнала з першага погляду. Вельмі ж хораша ён усміхаўся. На ўвесь свой круглявы твар. З ім было проста і надзейна.

Пінча. Хто даў яму гэтую нягеглую мянушку? Так ніхто цяпер і не ўспомніў. У першыя ж дні яго за нейкія кепікі выставілі за дзверы. А праз хвіліну Пінча, як тут і было, з'явіўся ў акне (урок праходзіў на першым паверсе) і ва ўвесь голас заспяваў: «Хорошо живет на свете Винни-Пух...» Але Віні-Пухам яго ніколі не дражнілі. Хоць малы Алёша папраўдзе быў на яго падобны. А вось Пінчам застаўся на ўсё жыццё. Ён нават павіншаваў мяне з 8 Сакавіка. Выпадкова. Мы з дзяўчатамі тады ледзь не да званка мерзлі на ганку, куды нас выставілі нашы рыцары. Ці не апошні прыбег Пінча. Расхрыстаны. Шапка набок. Расчырванёўся. І так весела, гарэзна ўсміхаецца! А пад пахаю — агромністы газетны скрутак. Мы яшчэ гадалі: у чыю парту ён яго пакладзе? Пінча ж прыйшоў у наш клас ужо пасля 23

лютага, калі дзяўчаты вызначылі, хто каго сёлета будзе віншаваць.

Той, каму паводле жэрабя я рыхтавала падарунак да Дня Савецкай Арміі, чамусьці не схацеў мяне віншаваць, праігнараваў. І я, глытаючы слёзы, моўчкі паклала партфель у пустую парту. На перапынку выплакалася ў туалете, заходжу ў клас — мой партфель на праходзе. А ў парце — Пінчаў скрутак. На шафе ў маім пакоі дасюль ляжыць вялізная зялёная пластмасавая рыбіна з добрымі круглымі бела-чорнымі вачыма. Мне адразу нашапталі, што яе Пінчу прывёз бацька, які жыў недзе на поўначы. Мусіць, тады ўпершыню я ўсвядоміла гэтую трагічную недарэчнасць: Пінча жыве толькі з маці. Ва ўсіх жа нас былі бацькі, у большасці — браты і сёстры... Праз колькі часу ў Пінчы на руцэ з'явіўся адмысловы гадзіннік з рубінавым бляскам. Ён цэлымі ўрокамі не зводзіў з яго вачэй. І гэта быў бацькаў падарунак.

Пінча, наш таленавіты Пінча, быў страшэнна не ўпэўненым у сабе чалавекам. Напіша сачыненне за якіх хвілін дваццаць. Адразу ўчыставік, ды яшчэ часам вершамі. Але саромецца, маўляў, у крытыцы ж не так. І разам з суседам па галёрцы перадаюць мне правярць. А Пінча ж самы пісьменны быў у класе! Можна, што чытаў шмат. Мы ўсе толькі дзівіліся з яго. За перапынак, а то і проста на ўроку

прачытае хоць і самы складаны параграф, потым выклікаюць, ён слова ў слова паўтарае. А якія дасціпныя шаржы на нас і асабліва на настаўнікаў маляваў! Прычым ляўшой. Гэта яго гонар быў. Папросіць хто на маляванні дапамагчы — адно крыло самалёта малюе леваю, а другое — праваю рукою. Пінча быццам гуляў сваімі талентамі. Да таго ж меў зайздросны характар. Самую сур'ёзную спрэчку, калі яна пагражала канфліктам, мог звесці да жарту, розыгрышу.

А бліяэйшыя яго сябры сцвярджаюць, што Пінча быў лірыкам. Яны бачылі яго акварэлі. Кажуць, ён па памяці імгненна перадаваў на паперы самыя розныя станы прыроды, нейкі патаемны яе настрой. Не ведаю, ці збярогся хоць адзін яго малюнак... Ідучы ў армію, казаў, што ўсё павыкідае, каб не нагадвала дзяцінства... Ён мог. Ён быў такі...

Яшчэ Пінча выдатна спяваў і іграў на гітары. Пра гэта ўжо ведалі ўсе і вельмі ганарыліся. У адным нашым класе быў сапраўдны ВІА. Вакальна-інструментальны ансамбль. Пінча вывучыў збольшага англійскую мову (у школе вучылі нямецкую) і пачаў перакладаць папулярныя тады шлягеры. Ды і сам пісаў музыку і словы. У Пінчы была выдатная калекцыя запісаў «Бітлз». А па начах ён друкаваў фотакарткі сваіх куміраў, перазнятыя з замежных часопісаў і пласцінак. Абураная

класная аднойчы выцягнула з яго дзённіка і проста на ўроку разарвала ў шматкі кранальнае фота Джона Ленана і яго вернай Йокі Оны... Пройдзе час, і песню «Сунічныя паляны...», перапісаную з сотага запісу за вялікія грошы на Пінчаў магнітафон, назавуць самай папулярнай у XX стагоддзі. А рок-групу «Бітлз» — класічнай групай. Са старонак самых чытальных газет мы даведаемся, што кумір 60-70-х Джон Ленан рос сіратой. Бацька кінў сям'ю, маці загінула ў аўтакатастрофе. І той злашчасны фотаздымак, што прывёў у шаленства класную, будзе надрукаваны побач...

Пінча загінуў праз некалькі месяцаў пасля Ленана. Мне цяпер здаецца, што яго чужая душа раней за нас адгукнулася, угледзела за простымі словамі сусветных шлягераў невыказную туту па знівеліраваных у наш час шчырасці, дабыні і вернасці... Няхай сабе ў нязвыклым, часам надрыўным рытме...

Да гадоў шаснаццаці Пінча вельмі выцягнуўся і схуднеў. Пачаў курыць. І зліўся з натоўпам. Панашаныя джынсы, даўт'ія, па той модзе, валасы. Спыткі — у палатнянай торбачцы з выявай нейкага ансамбля. Ён гэтую торбачку так і не памяняў на «дыпламат», якім пад канец вучобы любілі пафарсіць аднакласнікі.

Пінча жыві ад мяне цераз вуліцу. Акурат насупраць, вокны ў вокны. Але аднойчы на

пачатку дзесятага класа я заўважыла, што ён выходзіць не са свайго, а з суседняга пад'езда. Аказваецца, перабраўся да бабкі. Ягоная мама выйшла другі раз замуж, нарадзілася малое. І Пінча сышоў з дому. Добра, бабка ў тым самым доме жыла.

А пад вясну Пінча закахаўся ў нашу смяшліваю пяшчотную Таю. Дзяўчыну мяккую, гаспадарлівую, але, натуральна, легкадумную. Пінча ценем хадзіў за ёю. Тая быццам і не цуралася яго. Цалавалася з Пінчам у пад'ездах. А на школьных вечарах танцавала пад яго музыку і песні з іншымі. Але што паробіш, са сцэны не сыдзеш. Цяпер нежывая музыка дыскатэк пазбавіла кавалераў такіх пакут. Пасля школы Пінча год працаваў на заводзе, потым пайшоў у армію. Тая на провадах плакала. А праз колькі месяцаў перастала адказваць на пісьмы. Не дачакалася, выйшла замуж. Хлопцы не ведалі, як сустрэць Пінчу гэткай весткай. Збіраліся ісці на вакзал усім класам. Ды не давялося. Прышла пахаронка...

Я пра ўсё даведалася ў будатрадзе, з газеты. Алёшаў бацька на пахаванне спазніўся. Прыяцеў толькі назаўтра. Вельмі, Кажуць, на Пінчу падобны. Дакладней, Пінча быў надобны на яго. Хлопцы вадзілі бацьку на могількі...»

— Мамка,— Дзімка ў піжамцы прысуседзіўся на крэсла да стала. І, падцягнуўшы калені, засяроджана ўглядаўся маме ў твар.

— Мамка, чуеш? А можна мне насіць тваё прозвішча?

— А чым Красінскі лепш за Чычэвіча? — сухім, не сваім голасам запытала Святлана.

— Мяне Чычам у школе дражняць...

— А-а...

Святлана Міхайлаўна паспрабавала зноў засяродзіцца. «Над Пінчам быццам панававу рок. Яму было суджана на самым пачатку жыцця перажыць здраду самых блізкіх людзей — жанчын. Ведаю, за гэта не судзяць. Але ён, мусіць, і другое замужжа сваёй маці ўспрыняў як здраду. Так хлопцы казалі. Пры жывым бацьку рос бязбацькавічам. Тады, у школе, нам, дзецям з нармальных поўных сем'яў, Пінчава жыццё здавалася нейкім нереальным жахлівым дзікунствам. Мы вельмі шкадавалі яго. Разведзеныя дзядзькі ўяўляліся нам самымі няшчаснымі на свеце. А цяпер з кожным годам такіх сітуацый большае. Расце колькасць трэціх лішніх — дзяцей, і ў мяне невядома як складзецца».

— Мама, а хто мой тата? Ты абяцала расказаць, калі вырасту. Я ўжо вырас. Які ён быў? Я зусім яго не памятаю. Ён любіў мяне, мамка?— Дзімка падняўся і паспрабаваў прытуліцца да яе пляча.

Святлана Міхайлаўна маўчала, спрабуючы сабрацца з думкамі. Як растлумачыць Дзімку, што пасля Таго не здолела спаць з чалавекам, з-за якога пайшоў з дому Алёша?.. Памяць захлынулася пакутным успамінам...

...Поўдзень, а ў пакоі зусім няма святла. Душна. Чорным шалем з люстра ў прыхожай сцёртыя ўсе выявы. І крывава-пунсовы букет гладыёлусаў у слоіку на падлозе. Прыглушаны шэпт праразае дзіцячы плач — у суседнім пакоі крычыць, надрываецца Дзімка. А яна не зварухнецца. Толькі бязвольна сочыць, як марудна, здаецца, цэлую вечнасць сыходзяцца стрэлкі на Алёшковым гадзінніку, які з раніцы не выпускае з рук. Яна спрабуе і не можа сысці з месца...

Цішыню разарваў тэлефонны званок. Дзімка адразу натапырыўся, скамянеў, закрыўся, як смоўж, у сваю ракавінку.

— Алё. Я вас слухаю.

— Светачка, дык я прыйду.

— Не ведаю...

— Ты, можа, ужо не хочаш? Дык так і скажы.

— Не ведаю.

— Ці што здарылася?

Дзімка чуў. Ён падняўся з крэсла і, не падзіцячы ўцягнуўшы стрыжаную галоўку ў плечы, патупаў босымі ножкамі з пакоя.

— Чаго ты маўчыш? Ты што — плачаш? — не сціхала трубка.

— Не ведаю. Я нічога не ведаю.

Святлана Міхайлаўна зірнула ў акно. У вечаровым тумане патаналі апошнія агні суседняга дома.

Недзе там сядзіць за кніжкамі вечная выдатніца, да бяздушнасці бескампрамісны пракурор — Ірына Мароз... Дзяўчына, якая памятае яе Алёшку... Яна, маці, нават не ведала, што ў школе яго звалі Пінчам... І што «бітламі» захапляўся, і што англійскую мову сам вывучаў, і што маляваў, не ведала...

Спачатку, калі яны з Голубам разбегліся, яна не адыходзіла ад Алёшкі, лашчыла, цалавала... Але потым нехта напужаў, папярэдзіў: глядзі, не разбэсці. Хлопец жа. Ды і кожнае сынава слова, кожны ягоны позірк няўмольна, балюча нагадваў ёй былога мужа, перад якім яна, хочаш не хочаш, была вінаватая... І міжволі, каб не вярэдзіць свежае шчэ раны, яна ўсё радзей і радзей заходзіла ў Лёшкаў пакой... Чытала, пісала кандыдацкую... Потым у яе жыцці з'явіўся Чыгэвіч. Вясёлы барада ч з жывымі дзіцячымі вачыма. Дзеля яе ён гатовы быў кінуць жонку і дваіх дзяцей... Хлопчыка і дзяўчынку... Калі нарадзіўся Дзімка, яны колькі часу пражылі разам... Але так і не распісаліся... Пасля таго яна забараніла яму заходзіць. Уявіла, што будзе, як Голуб, абіваць

парог. Голуб не горды. З поўначы па два разы на год лётаў. А Чычэвіч горды. Ён пры пасадзе. У адным горадзе жывучы, вачэй не кажа. Толькі дасылае па пошце штомесяц дваццаць пяць рублёў... Што ж, у яго двое дзяцей — дзяўчынка і хлопчык. І перад жонкаю грэх... Яны з Дзімкам — ягоны грэх. У яе таксама ёсць грэх... Голуб і Алёшка... Вецер у кішэнях, мрой ў галаве — Голуб. І... геніяльны Алёшка. Не яна сама, чужыя людзі пішучь, што ён быў геніяльны...

А можа, і праўда? Ён жа народжаны па каханню... Па вялікаму каханню, якое разбілася аб... Побыт, нястачу, неспрактыкаванасць? Якое гэта цяпер мае значэнне... Разбілася, і ўсё. Згарэла...

...Імклівае польмя сярод лесу. Палаткі, гітара... Акуджава, якога яны з Голубам спявалі на «біс»... Рамантыка першых студэнцкіх гадоў... Печаная бульба, сала на ражончыку... Гітара, палатка. Спорны цёплы дождж, які збудзіў іх на золаку... Агонь патух. Захлынуўся вадою, сышоў дьмам... Каханне так і не дало жыцця дамавітаму агменю любові...

Яна шукала, яна дасюль шукае хоць вугельчыка, хоць трэсачкі з таго ляснога вогнішча... Ды не... Яна проста верыць, дасюль, як малая, верыць усім, хто прызнаецца ёй у каханні... Шкадуе. Не адмаўляе. А потым ізноў у адчай вяртаецца да кніг, да музыкі... Не агонь, ізноў

не агонь... Вогкія, да задухі вогкія дровы... І Дзімка, якому яна нічога, нічога ні цяпер, ні потым не зможа растлумачыць... І пра лясное вогнішча не раскажа... Во гэта было не з ягоным бацькам, не з Чычэвічам...

Гэта было з Голубам. І ніколі, ніколі не паўторыцца...

Зноў зазвінеў тэлефон. Але Святалана Міхайлаўна, бы не чуючы яго, паднялася і асцярожна пастукала да Дзімкі.

— Ты яшчэ не спіш, сыноч?

— Не. А што?

— Давай летам возьмем палатку і паедзем куды-небудзь да рэчкі... Раскладзем вогнішча. І я пачастую цябе пячонікамі і салам на ражончыку... І яшчэ раскажу табе...

— Пра майго бацьку?

— Можа, і пра яго... Ты ж сапраўды ў мяне ўжо зусім вялікі... Зусім вялікі...

Так і не адчыніўшы дзвярэй, яна моўчкі вярнулася ў свой пакой.

МАМІН ВАЛЬС, АБО ЯК МЫ РАЗВІТАЛІСЯ, З РАМАНТЫКАЙ

Сустрэчу наладзіла, як заўжды, Вольга, колішні афіцыйны лідэр нашага класа. Пасля матфака яна з год папрацавала ў школе, потым згадзілася быць вызваленым камсамольскім сакратаром у адным з тэхнікумаў. Вольга, ведаючы, што я прызвычайна адзначаць свой дзень нараджэння дома, ды, яшчэ нікога не запрашаючы, затэлефанавала да Алісы і Нікі і заказала столік у «Каменнай кветцы». Вось гэта быў сюрпрыз!

У школе канец чвэрці. А тут яшчэ на канікулах сабраліся з класам у Брэст. У мяне зусім не было настрою адзначаць, ды яшчэ ў рэстаране, чарговы год да трыццаці. Але па абедзе пазваніла Вольга і паставіла мяне перад фактам: у шэсць збор у фае. Адмовіць, асабліва Вользе, я не здолела. Больш таго, адразу нават расчулілася. Ведаюць, што ў мяне ў жыцці чорная паласа, хочучь хоць як падтрымаць. Потым зрабілася ніякавата: мама ў гэты вечар застанецца дома адна... Але каму ж, як не маім аднакласніцам, ведаць, што іх чулівая настаўніца літаратуры, а мая мама, усё зразумее і ўсё даруе...

Адным словам, а палове сёмай мы ўжо зайшлі ў кічліва-звонкую, прасторную, адасобленую ад шкляных сцен цёмна-вішнёвымі што-

рамі залу і занялі столік амаль ля самае эстрады.

Апрануліся дзяўчаты, як на бал. Хоць куды ж яшчэ пайсці ім у найлепшых сваіх уборах? Хіба Ніка, усмешлівая бландзіначка з мілымі ямінкамі на шчочках, магла з'явіцца ў сваёй дзіцячай бібліятэцы ў бэжавай адкрытай са спіны сукенцы? Ці ўявіце сабе, каб Аліса прыйшла на прыём у юрыдычную кансультацыю шчыльна абцягнутая чорным з пералівамі шоўкам? Што ўжо казаць пра Вольгу, якая шчэ з год назад дэманстравала мне пашыты ў атэлье касцюм у драбнютку палосачку з чорным бантам і разрэзам ззаду і прывезеныя з турпаездкі ў Ерэван ажурныя калготкі? Камсамольскія сходы яна праводзіла толькі ў строгім шэрым касцюме. А тое нават укладку зрабіла... Толькі я як была ў школе ў сінім сарафанчыку і блакітнай блузачцы, так і прыйшла ў рэстаран. Гэткай недарэчнай белай, дакладней, сіняй варонай...

Гваздзікі мы паставілі ў празрыстую зелянаватую вазу. Афіцьянтка прынесла напіткі, па мясной салаце, і ў агульных блюдах мясное і рыбнае асарці з крэкаравай формачкай чорнай ікры пасярэдзіне. Мы раскруцілі і паклалі на калені накрухмаленыя сурвэткі. Выпілі за мае здароўе.

Ансамбль яшчэ толькі настройваўся. Ніка нешта шаптала Вользе, дробненька смяялася, і

ў яе вушах какетліва трымцелі і пераміргваліся гранатавымі вочкамі вісюлькі-завушніцы. А Аліса аглядала з-пад сваёй доўгай чорнай грыўкі столік насупраць, і яе тонкія вусны раз-пораз сцінала іранічная ўсмешка... Там у кутку пачыналі весела вячэраць нафарбаваная паў-нагрудая мадмуазель у бліскучай празрыстай з глыбокім выразам блузцы і яе лысаваты ўхажор (мусіць, у клубе пасля трыццаці пазнаёміліся). І раптам я адчула, што Аліса іранізуе зусім не з узрушаных пажылых людзей, а з самое сябе... Яна неяк расказвала мне, што ў гэтым рэстаране, можа, і за тым столікам, яны з Алікам адзначалі 8 Сакавіка. Гэта было... цэлых тры гады назад.

А цяпер Аліса, наша прыгажуня і разумніца Аліса, трапіць на дзень нараджэння да якой лічылі за гонар усе аднакласнікі, а потым і аднакурснікі, цяпер Аліса, як і ўсе мы, была вольнаю птушкай. Куды хочаш, туды і ляці... Пад Новы год безалаберны і гулівы яе кавалер, мілы, смешны, чарнабровы Алік, за якога Аліса ўжо зусім была сабралася выходзіць замуж, пазваніў і без перадыху выпаліў: «Прабач... Я не магу прыйсці да вас на Новы год. Я даўно павінен быў табе сказаць. У мяне ўжо ёсць дачка. А цяпер вось і жонка. Ты прабач. Ты не злуешся, Алі?» А чаго ёй было злавацца. Яна плакала. А я яе суцяшала, казала: «Ну што табе да тваіх родзічаў і

знаёмых? Пераканай іх, што не сышліся характарамі...» А яна: «Усе ж ведаюць, як я яго кахаю...» Сёмета на 8 Сакавіка Алік зноў з'явіўся. Пазваніў Алісе па тэлефоне і папрасіў выйсці. На аўтобусны прыпынак, іх звычайна месца сустрэч. Аддаў кніжкі і пад халоднай калючай снежнай імжой пунсовым святлом пырхнула адрасаваная ёй, Алісе, ружа... Вельмі рамантычна, праўда?

Я не памылілася, Аліса, безуважна кранаючы пальцамі празрыста-мядовы, поўны іскрыстай вадкасці бакал, успамінала Аліка. І тое, што сказала, ніякавата смыкнуўшы губамі, было працягам не столькі нашае гаворкі, колькі стoenых думак.

— Дзяўчаты, паслухайце вы мяне. Калі знаёміцеся з кім, абавязкова перш-наперш пытайцеся, ці ёсць дзеці. Няхай сабе і разведзены, абы дзяцей не было. Дзеці вельмі моцна трымаюць. А лепш за ўсе, каб знаемлі. Ты пра яго ўсе ведаеш, ён пра цябе. І ўсе шчаслівыя. Я сваім бацькам цяпер так і сказала: «Хочаце, каб выйшла замуж,— знаёмце...»

Цікава, а чаго ж Ніка ёй не пярэчыць? Хоць не, яна наўрад ці каму акрамя маёй мамы раскажа сваю гісторыю...

У канцы лета цётка, запрашаючы Ніку да сябе ў госці, папярэдзіла: «У мяне будзе вельмі добры малады чалавек. Пастарайся яму спадабацца». Ніка, якая, зрэшты, зусім яшчэ

не збіралася замуж, адзінае з чыста жаночай цікаўнасці вырашыла паглядзець, што за ён. Заходзіць, а на кухні сядзіць і перабірае разам з цёткаю вішні хударлявы, сарамлівы, з рэдкімі далікатнымі вусікамі хлопец. Ніка адразу вызначыла: «Ні рыба ні мяса»... Але, вядома, каб не пакрыўдзіць цётку, змоўчала і ўсмінулася. Так, як умее ўсміхацца толькі Ніка... Хлопец дык хлопец. Ігар дык Ігар. Тым больш Ніка, як і ўсе мы, яшчэ са школы добра засвоіла: знешні выгляд не галоўнае. Галоўнае, як пісалі нашы любімыя класікі XIX стагоддзя,— душа. І вось, пашкадаваўшы «сціплага» маладога інжынера Ігара, Ніка хадзіла з ім у кіно і тэатр, слухала яго бясконцыя анекдоты пра армію... Ігар, па-дзіцячы нічога не хаваючы, прызнаваўся: «Я аднойчы ледзь з адною не пажаніўся. Але яна маме маёй не спадабалася. І добра... Яна потым у Маскву з некім з'ехала. Уяўляеш, я ў яе быў не адзін». У Нікі Ігар, па шчырасці, таксама быў не адзін. Але яна ўжо добра засвоіла правілы гульні і не выказвала сваёй таямніцы. Толькі на жалівы Ігараў шэпт: «Калі ў мяне і з табою нічога не атрымаецца, я памру» Ніку пачынала вярэдзіць вінаватасць. Нейкім шостым пачуццём яна адчувала: у іх такі нічога сур'ёзнага не атрымаецца. Але ўжо хадзіла да Ігара ў госці, вельмі спадабалася ягоным бацькам і некалькі разоў ветліва разглядала сентыментальны

сямейны альбомчык з віньеткамі: Ігар голенькі, Ігарок — акцябронак, Ігарок — старшыня піянерскага атрада, Ігарок на выпускным вечары...

Усю восень Ігар прыносіў на спатканні кветкі. Штовечар званіў, па гадзіне, не распытваючы, сам расказваў пра сваю праектную фірму, саслужыўцаў і шэфа. Часцей і часцей нават без папярэджання заходзіў у госці. З падарункамі, кветкамі, цукеркамі... Пакуль Ніка пісала свае паперы, нерашуча, баязліва маўчаў і толькі нервова паціраў рукі... Пасля асабліва позніх візітаў ужо за поўнач званіла Ігарава маці і выгаворвала Ніку за тое, што доўга трымае яе сына... А Ніка ж, як лічыла, нічога асаблівага не рабіла. Зрэдку, калі яны заставаліся сам-насам, гуліва ўсміхалася, адказвала на Ігаравы пацалункі. А потым ніяк не магла пазбыцца прыкрасці... Яна адчувала, што ў іх адносінах адпачатку ёсць нешта фальшывае... Ігар, праўда, нічога не заўважаў. Ён хваліўся, што дзед з бабаю пакінулі яму шмат грошай, і можна купіць машыну... І нават планаваў на лета іх вясельнае падарожжа. А Ніка перастала падыходзіць да телефона. І калі заставалася дома адна, нават не адчыняла дзвярэй. Яна, чалавек абавязку, ведала: усе родзічы ўжо рыхтуюцца да вяселля і страшэнна пакутавала, што не можа палюбіць закаханага ў яе Ігара...

Усё вырашылася сёлета напярэдадні 8 Сакавіка. Ігар прыйшоў запрашаць Ніку ў «Каменную кветку». І можа, апалены яе халоднасцю і абьякавасцю, як бы між іншым, паціраючы далонь аб далонь, цнатліва пасміхаючыся, узяўся раскаваць пра тое, як яшчэ студэнтам хадзіў з сябрамі ў гэты ростаран здымаць кабет і як ездзілі яны потым на нейкую дачу... Ён так сам сябе распаліў, што нават апісаў жаночую бялізну з пікантнымі клубнічкамі, якія тады найбольш яго ўразілі.

І, як кажа Ніка, менавіта тады ёй ужо стала зразумела: Ігар быў упэўнены, што Ніка нікуды ад яго не дзенецца, у яе ўзросце яму не адмовіць. Ён, Ігар, адчуваў сябе не тое што жаніхом — мужам... І Ніка выгнала яго з хаты...

— Не, калі хлопец у нашым узросце не здолеў ажаніцца, гэта вы мне прабачце, — Ніка ўсё ж не стрывала, уключылася ў размову. — Ім жа прасцей, чым нам. Спадабаўся хто-небудзь — дабіся ўзаемнасці. А то прызвычаліся, што бліжэй ляжыць, што на выгляд ярчэй — тое і бяруць. Не грэбуюць. Дакладней, іх саміх прастыгуткі бяруць... Мямлі і ёсць мямлі. Як побач з такім адчуеш сябе жанчынай?

Незаўважна выстраілася мелодыя для павольнага танца, і Ніку з Алісаю запрасілі. Вольга скептычна аглядала шумны натоўп. Моладзі тут было няшмат. Бязладна торгаліся

камандзіровачныя, іх аднавечаровыя знаёмкі і яшчэ некалькі выпадковых пар.

— І чаго нам з табою так не шанцуе? — гэта Вольга да мяне. Далей яна гаварыла гучна, выразна вымаўляючы кожнае слова, бы якую прамову з трыбуны. А мне было сорамна, і ківаючы ёй, я ніякавата пазірала, каб хто не прыстояў побач...

— Ведаеш, Валя, я такія сны, бывае, сню, што, прачнуўшыся, хоць у пельку. Ты б ведала, колькі разоў у сне я радзіла, не кажучы пра іншае. Летась хто б ведаў, як мне захацелася мець дзіця. Пагуляю з чым малым, потым вечар наўзрыд плачу. Ды не, не з зайздрасці, ад свайго бяссілля. Цяпер неяк прытупілася, адпусціла. Думаю, што ж гэта такое было. А потым падлічыла, мяне мама якраз у такім узросце нарадзіла. Цяпер вось перарасла, і палегчала... І на што мы з табою юнацтва сваё патрацілі? На фартэп'янах ігралі, бальнымі танцамі займаліся, варыць, вязаць, шыць вучыліся. А трэба было проста жыць. Цалавацца ў пад'ездах, гуляць. Жанчына павінна быць какетлівай і здрадлівай. А мы сябе ў дзекабрысткі рыхтавалі. Затлумілі галаву рамантычным амурам, і чакаем немаведама чаго. Самім браць трэба. Можна, і добра, што школьніцы сёння не вучаць пісьма Таццяны і захапляюцца металам. А мы... Мроілі, мроілі

пад музыку Вівальдзі... А прыйшоў час, дзіця няма ад каго нарадзіць...

Шкода Вольгу. Яна, нягледзячы на ўсю сваю жаночкасць, заўжды была энергічная, валявая. А цяпер у яе спагадлівых вачах — горыч і няпэўнасць. Позірк зрабіўся непрыемны, важкі. І яна пачынае выракацца чысціні. А можа, у нас таму так бязладна складваецца, што засумняваліся ў вартасці сваіх юнацкіх парыванняў? Вядома ж, цынiзм, пошасць першымі кідаюцца ў вочы, раз'ядаюць душу. Але ж хтосьці павiнен у нешта верыць...

Вольга выбрала «Каменную кветку» невыпадкова. Тут праз пяць гадоў пасля сканчэння школы мы сустрэкаліся ўсім класам. І Коля, ганарлівы Коля Слабада, танцаваў толькі з Вольгай. Я тады нават падумала, што ў іх зноў усё наладзіцца, і Вольга будзе шчасліваю. А цяпер яна ўжо колькі часу нічога пра яго не расказвае і пакутуе... Коля, першы і пакуль што адзіны, прызнаўся Вользе ў каханні. Было гэта яшчэ ў 8 класе. Яна тады, мусіць, і не гатовая для чагосьці сур'ёзнага, упершыню адчуўшы слодыч жаночай улады, то набліжала, то аддаляла яго. А потым, ужо студэнткаю, дасылала ў армію светлыя, шчырыя напісаныя паміж лекцыямі на іхнім вузкажаночым матфаку лісты. Неяк пад вясну яны ўдваіх з'явіліся да маёй мамы, іх любімай настаўніцы, шчаслівыя, акрыленыя будучыняй і сваім ка-

ханнем. Праз які месяц усё безнадзейна парухылася. Вольга спрабавала тады разабрацца, у чым справа, і не магла. Што ж, Коля быў вопытны моцны мужчына, ён прызвычаіўся да простых натуральных адносін. А Вольга засталася ўсё той жа школьніцай. Гатовай вучыцца і здаваць экзамены.

— Ты ведаеш, Валя,— Вольга ўздыхнула,— мы ж з Колям пасля таго культпаходу сюды, у «Каменную кветку», не бачыліся, а я ўсё яго сню і сню... Тады ён мяне праводзіў, і я яго нават дадому запрасіла. Бацькі ў вёску якраз з'ехаі. Папілі мы кавы, паслухалі музыку. Свята выключылі. А ў апошні момант я... І галоўнае ж, не шэптам, а, як на рабоце, дзелаво так пытаюся: «А што будзе заўтра?» Пакрыўдзіла яго... Вядома, пакрыўдзіла. Твая мама правільна казала, ва ўсім трэба ісці да канца...

— Каз-зёл... Сто гадоў ён мне трэба,— Алісу, было відаць, у час танца нехта страшэнна абразіў.— Уяўляеце?! Не, вы ўяўляеце, ён мне, мне шэпча: «Нястача, дзетачка? Можам кампенсаваць. Жадаеце? Не падвяду!» І яшчэ грошы нейкія выцягвае...

— Долары?— Ніка, што таксама раней часу вярнулася да століка, насмешліва хмыкнула.— Што ж ты разгубілася, трэба было браць...

— Ніка, пайшлі лепш пакурым,— Аліса дастала з сумачкі пачак «Космасу» і запалкі,

адкінула з вачэй грыўку, усміхнулася.— Нічога не зробіш, мая слабасць. Люблю курьць, і ўсё тут...

І яны зніклі ў фае.

Музыка часова сціхла, і Вольга загаварыла крыху мякчэй:

—Валь, а як, дарэчы, твая мама? Чысты, светлы, наіўны яна ў цябе чалавек...

—Дзякуй, нічога. Летась на пенсію выйшла. Я цяпер у яе кабінцеце працую...

—Здрава. А «Паруснік» там вісіць?

—Вісіць.

—Трэба будзе неяк зайсці... Мы ж Юлечку больш за ўсіх любілі. Яка ўсё пра Пушкіна, дзекабрыстаў нам расказвала. А вечары пры свячах... Памятаеш, я была Валконскаю, Ніка — Трубяцкою, а вы з Алісай нашымі кавалерамі на бале. З хлопцаў жа ніхто не ўмеў танцаваць... А класуха, Эльвіра, мусіць, нас да Юлечкі раўнавала. Мы ж у канцы года ўсе кветкі Юлечцы неслі. А яна бедная аднеквалася: «Вы класнай павінны дарыць, а не мне...» Потым самыя лепшыя выбірала і Эльвіры аддавала. Гэта, мусіць, Эльвіра пастаралася, каб у 9 класе нас у Юлечкі забралі. Мама табе нічога тады не казалася, за што нас ад яе забралі?

—Ды не, нічога...

—І дзе яны Арыну тую толькі замест Юлечкі выкапалі? Я пры Юлечцы ніколі

крытыкі не адкрывала, а сачыненні на пяцёркі пісала. А тут давялося закладачкі рабіць, цытаты з крытыкі перапісваць. А табе ж Арына ўвогуле тройкі ставіла.

—Каб не ставіла, можа б, і не пайшла ў настаўніцы. А так гонар мой чалавечы зачাপіла.

—Арына была, канечне, унікум. Паўгода мы рыхтавалі канферэнцыю па раману Халопавы «Докер». Як усё адно ты ці я збіраліся стаць докерамі. А выступаць, памятаю, мне давялося пасля восьмага ўрока, не еўшы. Я тады ледзь прытомнасць не страціла... Гэта табе не Юлечка, што кожны раз пыталася: «Вы паелі?» А то і гарбаткі з тэрмаса налье... І апрадалася Арына, памятаеш? Усё кветачкі, кветачкі, аж у вачах стракаціць. І на кожным пальцы — па залатым пярсцёнку... Тады модна было... І крычала яна здрава. Лясь указкай па стале, а тая і зламалася. Дарэчы, ведаеш, дзе яна цяпер? Дырэктарам у школе рабочай моладзі... Але і папсавала яна нам нерваў... Уявіць страшна, гэта ж яна нам расказвала пра Наташу Растову і Сонечку Мармеладаву... Добра, хоць у канцы дзiesiąтага да зкзаменаў Юлечка вярнулася. Памятаеш, як яна першы раз зайшла ў Арынін кабінет? Стройненская, падцягнутая, у блакітнай сукенцы і беленькіх туфельках. А на вокнах — цяжкія фіялетава-зялёныя шторы, і святло нават удзень гарыць.

Што яна першае сказала? «Адкрыўце, калі ласка, вокны, а то душна ў вас неяк...»

Я вельмі добра памятаю той дзень... На вуліцы была вясна. Я страшэнна любіла тады вясну... Быццам нараджаешся нанова... Тапалёвы пах. І на душы — мроіва. Потым на вокнах з'явіліся блакітныя фіранкі, якія мы з мамаю сшылі літаральна за вечар. А ў прасценку акварэль «Паруснік». Мама зноў чытала нам вершы, вадзіла ў тэатр. Гэта быў час, калі беларуская літаратура, якую цяпер я выкладаю, знаходзілася на правах падчаркі. А з рускай, якую выкладала мама, мы больш-менш глыбока вывучалі толькі XIX стагоддзе. І гэта адзіны астравок духоўнасці і жывога жыцця сярод застылых формул алгебры, геаметрыі, фізікі, хіміі, біялогіі і гісторыі... Але, як цяпер разумею, гэта была ўтульная хованка ад рэальнасці. Мне здаецца, мама заўсёды гэта адчувала. Можна, таму так часта і балела ў яе сэрца? Хоць пра гэта ніхто з маіх аднакласнікаў не здагадваўся.

Раней, калі бацьку яшчэ не паслалі служыць за мяжу і Зойка была малая, мама спяшалася з работы дамоў. Гатавала розныя смачныя стравы, а вечарамі шыла, вязала. І спявала. Яна і мяне ў музычную школу аддала, бо спадзявалася, што, калі ў хаце будзе піяніна, спраўдзіць сваю заповітную мару — навучыцца іграць. А потым бацька паехаў.

Зойка пайшла, як і я, у школу. І маму паставілі завучам. Так, гэта менавіта з той пары перастала яна спяваць. Пасля ўрокаў пачыналіся розныя канферэнцыі, сходы. А яна яшчэ арганізавала тэатральны гурток. Уначы, каб нас не трывожыць, зачынялася на кухні і правярала сшыткі, перапісвала нейкія паперы. Здаралася ёй начаваць і ў школе. У яе кабінэце, усе за спіною пасмейваліся, у шафе стаяла раскладушка. Мы з Зойкаю самі гатавалі, самі прыбіралі, дапамагалі маме правяраць сшыткі. У школе на ўроках мама была па-ранейшаму далікатнаю і тактоўнаю. А вось дома... Не тое што пагаварыць па душах, выслухаць нас у яе не ставала часу. Толькі і казала: «Вы ў мяне вялікія, разумныя, як-небудзь разбярыцеся...» Самае ж жахлівае пачыналася, калі збіралася прыехаць праверка. І некалькі дзён мы драілі падлогу, вокны ў кабінэце, паднаўлялі плакаты і стэнды. Але ўсё адно што-небудзь было не так, мама ноч плакала, а з раніцы даводзілася выклікаць «хуткую». У рэшце рэшт мы з Зойкаю напісалі бацьку пісьмо: SOS! Мы без цябе гінем. Аднак, «вядома, ніхто не скараціў яму тэрміну службы».

А для маіх аднакласнікаў Юлечка заставалася шчырым, лёгкім на душу чалавекам, з якім пасля ўрокаў можна прагаварыць некалькі гадзін узапар, якому не страшна

адкрыць самае патаемнае. Яна выслухае, не ўпкіне, толькі паспачувае. Няхай так і застанеца. І цяпер жа, бывае, пазвоняць, прыйдуць і шэпчуца з мамай. Толькі вось на вяселле нешта ніхто не запрашае. Паабяцаюць і не запрашаюць.

Вольга наліла мне напітку, а сабе віна і сказала:

—А цяпер трэба выпіць за Юлечку. Дзякуючы тваёй маме, Валя, мы на ўсё жыццё засталіся рамантыкамі.

—І старымі дзевамі,— сядваючы за стол, Ніка абдала ўсіх рэзкім курыўна-парфумным пахам.— Не, у прынцыпе, я не супраць рамантыкі. «Я помню чудное мгновенье...», «Зорка Венера ўзышла над зямлёю»... Але ў такіх дозах, у якіх яе прымалі мы,— гэта ўжо, прабачце, небяспечна.

—Дарма наракаеш,— Аліса, накурывшыся, павесялела.— Па маіх звестках, з нашага класа яшчэ ніхто не развёўся. Юлечка ведала, што рабіла, калі выцягвала на свет божы нашыя душы. Калі ў сям'і ёсць давер, усё можна пераадолець. Я, калі ў судзе працавала, нагледзелася на гэтых прыгнечаных здрадамі, сваркамі развядзёнак. Што хочаце мне кажыце, а развод — гэта трагедыя на ўсё жыццё.

У рэстаране пачыналася вар'ятэ. Спраўныя кабэткі з ружовымі газавымі шалямі падкідалі ножкі ў такт саладжавай мелодыі.

—Ой, глянце, дзірку на белых калготках чорнымі ніткамі зашыла. Ну і вар'ятэ, ад слова «вар'яцець»,— на шчочках Нікі зноў зайгралі ямінкі.

Даеўшы гарачыя курыныя катлеты, мы станцавалі пару хуткіх танцаў, а потым, потым зайгралі вальс. Школьны вальс. Ніка з Алісаю заепшаліся ў курылку, Вольгу запрасіў карэктны і ветлівы пажылы іншаземец, мусіць, немец. А я засталася з пустою талеркай.

Пасярод залы павольна кружыліся дзве пажылыя жанчыны. Мне чамусьці падалося, што гэта настаўніцы, і хутчэй за ўсё менавіта яны заказалі вальс...

Я слухала ўзнёсла-трывожную мелодыю і ўспамінала наш школьны выпускны вечар. Шумны, вясёлы і поўны надзей. Пасля ўрачыстай часткі я занесла атэстат і залаты медаль да мамы ў кабінет. Паправіла ля люстэрка сваю ружовую сукенку і высока падколлатую касу. Наш бацькоўскі камітэт ладзіў у маміным кабінете вячэру, з выпіўкай, катлетамі, гарачаю бульбай. А ў паўзмроку актавай залы луналі паветраныя шарыкі і папярковыя стужкі. Я была акрылена прадчуваннем нейкага цуду. Пасля хуткіх скокаў дзяўчат разбіралі хлопцы, а я спяшалася сесці ў куточак. Але не сумавала, проста чакала. Мяне яшчэ ніколі ніхто не запрашаў. І раптам падышоў малады чалавек. Я пазнала — гэта быў музыкант з ансамбля, ён

кінуў на сцэне свой інструмент... Узрушаная, я паклала рукі яму на плечы і ад хвалявання перастала нават чуць музыку. А ён, калі мелодыя скончылася, дастаў з кішэні пінжака скамечаную паперку. «Вы выступалі і забыліся ў мяне на барабане. Можна, вам трэба?»

Вось і ўсё. Ён падняўся на сцэну, і зайгралі вальс. Той самы, што гучаў у рэстаране. Палётны і шчыры «Школьны вальс». І ў залу ўвайшла шчаслівая, акрыленая мая мама. У сваёй любімай блакітнай сукенцы. Наш строгі дырэктар ветліва кіўнуў і запрасіў яе. А яна ўсміхнулася і адмовіла: «Мы з Валяй». Дырэктар падышоў да кагосьці з выпускніц, ці не да Алісы. Мама нахілілася да мяне: «Пайшлі па-танцуем». А я быццам здранцвела. Заўпарцілася і адмоўна крутанула галавою. Нават не паднялася насустрач. Мама збянтэжана села побач. І неяк нацялася, ненатуральна наклала руку на руку. Ля нашых ног скакаў ад ускружанага вальсам паветра блакітны шарык...

Потым музыка скончылася. І мама, сумная, разгубленая, выйшла. Мусіць, вярнулася ў свой кабінет.

Праз пару гадоў, калі школу канчала Зойка, мама ўвогуле ні разу не заходзіла ў танцавальную залу. Зойка ледзь яе адшукала. Але калі яны з мамаю падбеглі да дзвярэй залы, вальс ужо скончыўся...

Цяпер Зойка ў Маскве, вучыцца ва ўніверсітэце на біяфаку. А я вось у рэстаране сустракаю свой дзень нараджэння.

Вольга вярнулася вясёлая, у яе вачах зноў скакалі агеньчыкі. Калі Аліса з Нікаю селі за стол, яна раптам прапанавала:

— Слухайце, а давайце, як раней, на Дзень настаўніка збяромся ў Юлечкі? Валя, як ты думаеш, твая мама не будзе супраць?

Прыйшоўшы з рэстарана, я проста з парога, не скідаючы паліто, кінулася ў мамін пакой. Нахілілася над ложкам і (сто гадоў так не рабіла!) пацалавала яе ў шчаку. Мама прахатылася. І яе стомленыя, у пражылаках вочы азваліся пяшчотным блакітам.

— Гэта ты? Ну як? — шапнула яна і сціснула ў сваіх шурпатых цёплых далонях мае далікатныя дзявочыя пальчыкі.

І хто мяне цягнуў за язык?!

— Мама, дзяўчаты абяцалі зайсці да нас на Дзень настаўніка.

А мама запомніла. Напярэдадні свята спякла торт «Напамон», доўга прыхарошвалася. Нават у цырульню схадзіла. Прышпіліла на белую блузку палескую брошку з жар-птушкай. А потым увесь вечар раз-пораз падыходзіла да дзвярэй, прыслухоўвалася, ці не едзе ліфт. У гадзін восем зазвінеў тэлефон. Мама імгненна ўхапіла трубку, мякка і далікатна прамовіла:

— Алё...

Потым шчасліва, з непаразуменем:

— Дзякуй, дзякуй... А хто гэта?

І расчаравана:

— Прабачце, вы, мусіць, не туды трапілі. Я не Надзея Пятроўна, а Юлія Уладзіміраўна. Не... Калі ласка...

Дзяўчаты не зайшлі ні ў той вечар, ні потым. Мама ўпэўніла мяне, што за лета яны павыходзілі замуж і, як усім маім аднакласнікам, ім не да нас, яны занятыя сямейнымі клопатамі. У мамы на гэты конт была інтуіцыя. І хоць ні разу не выпадала быць на вяселлі, яна заўжды адчувала, калі яе былія вучні стваралі сям'ю...

ВАСІЛЬКІ НА ДАРОЖЦЫ

Падняўшыся па мармуровай лесвіцы Дома друку, Алена Васільеўна ўжо з гадзіну сядзела на калідоры. Занадта нізкае і таму вельмі нязручнае крэсла хісталася і рыпела. І яна была прыстаяла ля акна. На вуліцы церусіў ледзь улоўны на вока дождж, спяшаліся, захінаючыся ад едкага воеенскага паветра, людзі. Літаральна праз хвіліну Алена Васільеўна схамянулася, села. Напагатове ўстаць і прывітацца, яна зноў мружыла вочы, запытальна ўглядалася ў кожнага новага чалавека.

Паўз калідор з лесвіцы, з дзвярэй прабягалі мужчыны пры гальштуках і элегантныя, упэўненыя ў сабе кабеткі. Адно зусім не глядзелі па баках, іншыя, цікаючы за надвор'ем, кідалі безуважны позірк і на Алену Васільеўну. На іх спрактыкаванае журналісцкае вока, сівая падстрыжаная пад камсамолку трыццаціх гадоў сухенькая бабулька ў даўгім шэрым палітоне і чорным берэціку была звычайнай, кідкай на ўспаміны пенсіянеркай. Не стасваўся з яе строгім абліччам хіба толькі адмысловы пярэсцёнак, што раз-пораз міргаў на зморшчанай руцэ сінькім, падобна, натуральным сапфіравым вочкам ды поліэтыленавы пакет ля ног са смешнымі лісянятамі і недарэчным выразным надпісам «Саюзмультифільм».

А Алена Васільеўна, сама не ведаючы чаму, вылучыла сярод супрацоўнікаў і аўтараў, што хадзілі па калідоры, маладзенькую, танклявую, у строгім шэрым пінжаку дзяўчынку. Яна, імкліва падправіўшы прыгоску, прабегла налева, дзе сядзела начальства. Праз некалькі хвілін выйшла адтуль разгубленая і заружавелая. Склала надвое, але, падумаўшы, не стала рваць сколатыя скрэпкай паперы. Пагардліва падцягнула вусны, ускінула бялявую ўскудлачаную галоўку і, зірнуўшы на гадзіннік, дастала з кішэні пінжака кашалёк, пабегла ўніз. Алене Васільеўне чамусьці падалося, што выйшла тая, як і гадзіну назад яна сама, ад Арла, цяпер намесніка рэдактара.

Пятро Пятровіч Арал быў педант і выйшаў абедаць роўна ў 13.00. Стрыманы, падцягнуты, у зашпіленым на ўсе гузікі даўгім чорным палітоне і шыкоўным капелюшы, ён выглядаў роўна на свае сорак гадоў. Алена Васільеўна ўсхапілася яму насустрач. Пятро Пятровіч ледзь прыкметна зморшчыўся. Каму прыемна вяртацца да зробленых спраў?

— А... Вы ўсё седзіце, Алена Васільеўна? Ну пачакайце, калі хочаце... Пачакайце.

І, цепнуўшы плячыма, рушыў уніз.

«Ну пачакайце, калі хочаце...» Алена Васільеўна адчула, што душу зноў спаралявала трывога. Арал адасобіўся, значыць, на ягоную дапамогу ці хоць замоўленае за яе слова няма

чаго спадзявацца. Давядзецца самой сустрэцца з фатографам, дакладней, як не прамінуў паправіць яе Пятро Пятровіч, фотакарэспандэнтам... Але ж яна не сама па сабе — па колішняй яшчэ веснавой просьбе Пятра Пятровіча прывезла вышываную дарожку з васількамі, адзінае, што засталася ў яе на ўспамін пра маму...

Тады Арал, як весела прадставіўся Пятрусь, яшчэ не намеснік, а ўсяго загадчык аддзела культуры, прыязджаў да Алены Васільеўны ў Ленінград, каб напісаць па даручэнню галоўнага рэдактара нарыс пра яе бацьку — калісьці і цяпер зноў вядомага вучонага, гісторыка і археолага Васіля Апанасавіча Хлябцэвіча, рэабілітаванага ў 60-х гадах, але афіцыйна прызнанага толькі нядаўна.

Алена Васільеўна, звыклая душою да адзіноты, была радае кожнаму, нават выпадковаму госцю, асабліва з роднае Беларусі. І частавала Петруся чаем і варэннем з райскіх яблыкаў. Паказвала падрыхтаваныя да друку бацькавыя працы, дзённікі з малюнкамі. Што ў карэктуры, што толькі перапісанае ці перадрукаванае на машынцы. Многія дакументы, да якіх дакранаўся ў 20-30-я гады бацька, цяпер беззваротна зніклі, і цяпер нават выпіскі з іх уяўляліся сапраўдным скарбам. Некаторыя бацькавыя здагадкі пацвердзілі апошнія археалагічныя знаходкі. Напрыклад, пра месцазна-

ходжанне гістарычнага Лоска і даўнейшую, яшчэ з каменнага веку, культуру, тугэйшых насельнікаў... Пятрусь нешта запісваў, дзівіўся і ўсё прыгаворваў: «Вось блін-кампот...» Алене Васільеўне ён падаўся вельмі добрамыслівым і таварыскім. Адзінае, што не спадабалася, смех — сухі і кароткі. Ды ці мала як хто смяецца.

Дзівакаваты, крыху мітуслівы, першы ў жыцці Алены Васільеўны карэспандэнт не столькі слухаў, колькі гаварыў сам. Ён падрыхтаваў да друку кніжку пра народных майстроў, ды пакуль што не здаваў яе ў друк. Баяўся, скажучь: «Тут такое ў краіне робіцца, а ты старызну розную наверх цягнеш!» І галоўны рэдактар, франтавік, больш любіў, калі пра надзённае пішуць... А яшчэ расказваў пра сваю сям'ю.

— Жонка мая ніколі такога варэння не варыць. Яна і дому не глядзіць, і грошай не зарабляе. Лабаранткаю ў інстытут замежных моў на паўстаўкі ледзь прыладзіў. А сыноч мой, дык увогуле ўсё благое, што ў нас з жонкаю было, падабраў. Такіх лянiвых, як ён, свет не бачыў. Пойдзе ў школу — двоечнік з двоечнікаў будзе...

Алена Васільеўна слухала, спагадліва ўсміхалася, суцяшала.

Потым усе патрэбныя факты нагаварыла на маленькі японскі дыктафон.

Ужо адыходзячы, Пятрусь заўважыў на сцяне над канапай вышываную чорнымі і чырвонымі крыжыкамі дарожку.

— Можа, і гэта вы, Алена Васільеўна?

— Ды не. Мама. Яшчэ да вайны.

— А вы ж таксама, мусіць, умеце?

— Можа, і ўмею. Але, як вазьму куфэрчык з ніткамі, адразу той час згадваю... Не магу...

І чаго яна тады так разгаварылася?

А Пятрусь адразу:

— Слухайце, а вы б напісалі пра маму. Яна ж майстрыха. І жонка такога чалавека. І дарожку прывозыце — сфатаграфуем.

Як непасрэдна яна тады ўсё прыняла да душы.

— Мама мая не толькі майстрыха, а і песніца была. І экспанаты да І Усебеларускай выстаўкі народнага мастацтва, што ў трыццаць сёмым ладзілася, збірала...

Ужо пры парозе Алена Васільеўна заўважыла, што Пятрусь выбраўся ў Ленінград не ў пару ў адной куртачцы, нават без капелюша. А ў іх тады так задажджыла... І яна, рада, што ёсць чым аддзячыць, падарыла Петрусю вялізны чорны куплены недзе адразу пасля вайны парасон.

Тады ж вясною, едучы ў Мінск на ўрачысты вечар, якім адзначалі ў Акадэміі навук бацькаў юбілей, Алена Васільеўна захапіла

акуратненька перадрукаваны матэрыял пра маці і вышыванне.

Колькі на тым вечары казалі ўдзячных, цёплых слоў і пра бацьку, і пра яе з мамаю! Алена Васільеўне хацелася схавацца дзе падалей, а яе запрасілі ў прэзідыум і нават віталі стоячы... Тэлелямпы свяцілі проста ў вочы. І кроў стукала ў скроні, твар раз-пораз крыўся плямамі. Потым, перад канцэртамі, усе паціскалі ці нават, як маладзенькай, цалавалі рукі. А колькі надарылі кветак! Каб не таксі, не давезла б да гасцініцы. Зранку прачнулася — ажно млосна ад соладка-даўкага паху гваздзікоў... Петруся, праўда, на вечары не было. І нарыс, які збіраўся напісаць, у каго ні пыталася, не чыталі.

Акрыленая бацькавым вэчарам, Алена Васільеўна назаўтра зайшла да Петруся ў рэдакцыю. Ён ужо сядзеў у новым прасторным кабінёце намесніка рэдактара, пастукуваў раз-пораз па сталае алоўкам і ўсё паглядаў на свой электронны гадзіннік. Прывітаўся і строга, нават не прапанаваўшы сесці, адасоблена прапусціў праз вушы ўсе прабачэнні і тлумачэнні, забраў у Алены Васільеўны матэрыял і паабяцаў:

— Я цяпер, як бачыце, на новай пасадзе. Аддам у аддзел. Хай рыхтуюць...

Алена Васільеўна разумела, што Пятро Пятровіч лічыць іхнюю размову скончанай,

чакае, пакуль яна пойдзе, і, спяшаючыся, расклала на сталае прывезеную, каб сфатаграфавалі, маміну дарожку. Паспрабавала нешта тлумачыць. Але Пятро Пятровіч перарваў яе:

— Што, вы думаеце, і сфатаграфавачь не здолеем?

— Вы толькі, калі можна, перад тым як фатаграфавачь, пазваніце, калі ласка, мне ў гасцініцу.

Я адпрасую. Каб акуратненька. І яшчэ, мне вельмі важна, каб вось гэтыя васілёчкі відаць было.

— Я, прабачце, гэтым займацца не буду. У мяне і без гэтага хапае клопату. Пазваніце праз пару дзён у аддзел. І растлумачце, што вы хочаце. А дарожку пакідайце, я перадам.

Ні праз два дні, ні праз тыдзень Алену Васільеўну ніхто не выслухаў. Калі ж яна, падрыхтаваўшы і здаўшы ў выдавецтва каментары да бацькавых дзённікаў, шчэ раз завітала ў рэдакцыю, Пятро Пятровіч сустрэў яе з непрыхаванай прыкрасцю. Ён папрасіў трошкі пачакаць і прынёс фотаздымак. Пакамечаны, перакошаны фрагменцік. Арнамент, дакладна геаметрычны, сіметрычны беларускі арнамент выглядаў неахайна, невыразна. Алена Васільеўна ўспрыняла гэта як абразу. Ды не толькі сабе самой, немаладой ужо

жанчыне, але і сваёй маці, вялікай пакутніцы, гераічнага лёсу жанчыне.

Фатограф, якога паклікаў Пятро Пятровіч — мажны вусач у модным светлым касцюме, — прынёс і кінуў на падлогу пакет з вышываннем.

Яго, па ўсім было відаць, папярэдзілі, у чым справа. І ён па-хамску, не вітаючыся, пачаў выклікам:

— Што вам не падабаецца?!

Фатограф быў з тых, хто заўжды першы ідзе ў наступ. Асабліва, калі перад імі слабейшы. Алена Васільеўна, якая тады нават не запамніла ягонага імені, паспешліва забрала пакет, матэрыял і развіталася.

А прайшло лета, і зноў апанавалі балючыя ўспаміны. Колькі таго жыцця засталася. Маміна вышыванне можа незваротна знікнуць, як многія бацькавы запісы, што засталіся перад вайною ў Мінску. Ізноў едучы ў родны горад па выдавецкіх справах, Алена Васільеўна ў каторы раз адпрасавала і акуратна склала дарожку з васількамі ў пакет. Як прыехала, затэлефанавала ў рэдакцыю. Пракаўтнуўшы сухую карэктнасьць Пятра Пятровіча, дамовілася з ім на сустрэчу.

Сёння іх гаворка была зусім кароткая. Пятро Пятровіч аддаў Алене Васільеўне газету са сваім матэрыялам пра Хлябцэвіча. Артыкул, што займаў якіх паўтары калонкі, быў

падпісаны абцякаемым «наш. кар.». Алена Васільеўна са словамі прабачэння паклала на стол некалькі нанова перадрукаваных старонак пра маці. І вось, паўтараючы пра сябе, каб не забыцца, імя фатографа: «Аляксей Мікалаевіч Панамароў... Аляксей Мікалаевіч...», яна ўжо дзве гадзіны сядзіць у рэдакцыйным калідоры.

У 14.00, скасіўшы на Алену Васільеўну замружаныя ўяўнымі турботамі вочы, Пятро Пятровіч Арол прайшоў да свайго кабінета. Праз хвілін пятнаццаць па той самай лесвіцы падняўся фатограф. У бэжавай куртцы і «варонных» джынсах. Здавалася, цяжкая сумка з апаратурай невыносна абцяжарвала гэтага чалавека, рабіла яго самым няшчасным у свеце.

Алена Васільеўна адразу пазнала яго. Але, можа, таму, што так доўга чакала, разгубілася. І калі ўсхапілася, падбегам кінулася ўслед. Аляксей Мікалаевіч ужо зайшоў у машбюро. Давялося прыпыніцца і перавесці дых. На калідоры было чуваць, як фатограф голасна дзяліўся сваімі ўражанямі:

— Жонка сёння на Феліні ў «Кастрычнік» зацягнула. «8 1/2». Ну, я вам скажу, і мура... І хто такое кіно да канца выседзіць? Толькі шызык які-небудзь. Я дваццаць хвілін вытрымаў — збег. Жонка, праўда, засталася. Але, думаю, таксама доўга не сдерпіць.

Алена Васільеўна, каб не падслухваць, адышлася ўбок, Яшчэ праз колькі хвілін пакутнага чакання нарэшце застракаталі машынкi, і Аляксей Мікалаевіч выйшаў.

— Дзень добры, Аляксей Мікалаевіч,— Алена Васільеўна адчула, што твар пайшоў плямамі. Сэрца шалёна скочыла, пераняло дыханне.

Фатограф не выпускаў з адной рукі сумку, у другой — нецярпліва перамінаў запалкі і пачак цыгарэт. Ён, відна, з цяжкасцю ўспомніў, хто яна такая. Алена Васільеўна заспяшалася:

— Прабачце, гэта зноў я... Памятаеце пра Марыю Хлябцэвіч, вышыванне... Можна быць, можна яго яшчэ раз перафатаграфавачь? Хоць адзін фрагмент. Я адпрасавала...

Па калідоры з дзвярэй у дзверы выходзілі і заходзілі людзі. Алена Васільеўна саступала і зноў набліжалася, каб бачыць фатографавы вочы. Ёй цяжка было гаварыць, калі людзі, як Аляксей Мікалаевіч, адводзілі іх убок.

— А чым вам той фотаздымак не даспадобы?— паблажліва ўсміхнуўся фатограф.

Алена Васільеўна мацней сашчапіла ў руцэ сумачку. Сказала рашуча, нават, як ёй самой падалося, з выклікам:

— Мая мама была вельмі, вельмі акуратным чалавекам. А вышыванне, пакуль вы сабраліся яго сфатаграфавачь, ляжала ў вас абы-як.

Адсырэла, пакамечылася. Што ж людзі падумаюць, убачыўшы?

— Людзі!..— Аляксей Мікалаевіч размаўляў з ёю, як з малою.— Ды хто там асабліва будзе ўглядацца? Яна ж ужо старая, гэтая ваша поспілка. Як яе іначай сфатаграфуеш?

— Я ж прасіла, каб вы мне пазванілі. А зараз у вас ёсць час? Ці заўтра, напрыклад? Я б падышла. І мы б разам перарабілі.

— Яшчэ што-небудзь прыдумайце! У мяне папера і плёнка казённыя. Разумеце? Ка-зённыя... Кожны кадр разлічаны. А вы тут са сваімі фокусамі.

Рука, у якой Аляксей Мікалаевіч трымаў сумку, пачынала зацякаць, і яму карцела хутчэй скончыць размову, паставіць сумку і пакурыць. Ён міжволі зрываўся на крык. Старая страшэнна яго нервалавала. «Глядзіце, якая далікатная. Дапатопная інтэлігентачка»,— падумаў ён з прыкрасцю...

— Прабачце, але ёсць яшчэ адна дэталі. Вось. Зараз.— Алена Васільеўна паставіла пакет на падлогу і, не выпускаючы сумачкі, даскала з пакета і разгарнула вышываную дарожку.

— Вось тут, бачыце, у куточку — васількі. Гэта вельмі важна. Я пра гэта пішу. А на фотаздымку іх не відаць...

— Слухайце, не тлуміце мне галавы,— Аляксей Мікалаевіч канчаткова страціў цяргпен-

не.— У мяне і так спраў па горла. Урэшце, пойдзем да Арла, там і іншыя кантролькі павінны быць. Можа, і з васількамі ёсць...

Паколькі ў кабінет да Арла фатограф Алёну Васільеўну не запрасіў, яна засталася чакаць у прыёмнай.

Ізноў міжволі пачула чужую размову. Аляксей Мікалаевіч гаварыў гучна і рашуча:

— Слухай, ты вось што. Калі і гэта ёй не спадабаецца, паабядай: маўляў, не хвалюцца, усё пераробім. Вазьмі тое вышыванне, няхай колькі часу яшчэ у тваім сейфе паляжыць. Думаеш, яна памятае, што мы ёй той раз паказвалі? Хоча з васількамі? Вось тут крыху падмаляваць, і будзе з васількамі...

Алёна Васільеўна не пачула, што адказаў Пятро Пятровіч. У вушах звінела. Шчокі гарэлі, вочы засцілі слёзы. І яна адышла да акна.

Праз хвіліну дзверы прыадчыніў спакойны, усмешлівы Пятро Пятровіч:

— Алёна Васільеўна! Што вы ў калідоры стаіце? Зайдзіце...

Алёна Васільеўна, не падьмаючы вачэй, зайшла, чыста механічна выбрала з кантролек больш-менш прыдатны фрагмент з ледзь заўважнымі васількамі і заспяшалася да дзвярэй.

Мужчыны, не хаваючыся, з палёгкаю ўздыхнулі. Аляксей Мікалаевіч нават заўсміхаўся і на развітанне дадаў:

— Прабачце, калі што не так... Работа такая...

Пятро Пятровіч падняўся. Дзяжурная падзяка, сухая ўсмішка. І Алёна Васільеўна выйшла з кабінета...

Усю дарогу з Дома друку да выдавецтва яна, сунімаючы слёзы, што міжволі сцякалі з вачэй, ледзь не ўслых шаптала: «Ён жа прабачэння папрасіў...» У думках паўстала даўняе, маціна: «Ленка-Ленка. Ніколі не спрабуў усіх людзей пад сябе перарабіць. Ты выключэнне. Добрае ці кепскае, час пакажа, але выключэнне. І бацька твой выключэнне. Цяжка вам жыць. Людзі зямным цешацца, а вы толькі мроямі ды яшчэ прагнеце іх абавязкова здзейсніць...»

У выдавецтве Алёне Васільеўне не пашанцавала. Рэдактарка апошняй бацькавай кніжкі, інтэлігентная і вельмі добразычлівая жанчына, якой яна хацела падзякаваць і запрасіць да сябе ў госці, толькі што пайшла дадому. Але загадчык сказаў, што кнігу ўжо здалі ў друк. Білет на Ленінград Алёна Васільеўна купіла яшчэ ўчора, можна было са спакойнай душою вяртацца ў гасцініцу.

Ды толькі на развітанне ёй захацелася яшчэ раз прайсціся па родных вуліцах. Туман гусцеў, і, можа, таму дыхалася цяжка. Даводзілася прыпыняцца, адпачываць...

Алена Васільеўна ўсведамляла, што работа, якой яна аддала апошнія тры гады, скончана. Усе бацькавы навуковыя запісы і нават дзённікі, што паспела завезці ў Ленінград, здадзены ў друк. Будуць перавыдадзены і даваенныя кнігі, якія Алена Васільеўна таксама перапісала, перадрукавала — баялася аддаваць у чужыя рукі адзіныя выпадкова купленыя ў букіністычным магазіне экзэмпляры. Цяпер можна было забыцца на справы, цешыцца самім жыццём. Але бацькавы словы, па некалькі разоў паўтораныя на паперы, даведзеныя да сучаснага правапісу, а дзе-нідзе і лексікі, што папраўдзе змяніла іх смак, не сыходзілі з памяці. Больш таго, цяпер, калі іх здалі ў вытворчасць, яны быццам набылі рэха, загучалі выразна, ёміста.

«Зноў выпаў снег. Зіма. І я, як у далёкім 1917, сяджу ў цёплай, утульнай вясковай хаце і чытаю. За акном — белая прастора і цішыня. Тады, у 17, у Марысіным Забароўі напаткаў мяне самы шчаслівы дзень — дзень нараджэння нашае Аленкі. Яна, па ўсім відаць, будзе з характарам. Да шkolкі яшчэ два гады, а яна ўжо чытае і вершыкі ведае на памяць. Як хочацца, каб наша дачушка стала Асобай. Цяпер гісторыя, якой я прысвяціў сваё ійшчэ, імкліва рушыла наперад. І ёй патрэбны менавіта Асобы».

«...У Беларусі няма колькі-небудзь вядомага месца, што не азнаменавалася б якой-небудзь гістарычнай падзеяй, калі дасюль не вытлумачанай гісторыяй, то ўласна па адным недахопу вынішчаных або згубленых фактаў. Без-Карніловіч». Такі эпіграф узяты ў кнізе «Веларускія старажытнасці», выдадзенай яшчэ ў 1890 годзе да раздзела «Замка і замкавішчы». Ужо на той час — цэлага раздзела. А найішы дзеці, калі бярудца будаваць замкі, чамусьці абавязкова французскія ці англійскія. І Аленчыны таварышы таксама.

Я паказаў ім малюнак Дзінабургскага замка, змешчаны ў тых самых «Беларускіх старажытнасцях». І паабядаў узяць з сабою на раскопкі... Вяскоўцы клічуць замкамі не толькі пагоркі, на якіх колісь былі ўмацаваныя пабудовы, а і тыя месцы, дзе жылі людзі шчэ ў часы паганства. Я гэта заўважыў, яшчэ калі ў студэнцтве прыехаў над Лепель шукаць апісаныя ў «Беларускіх старажытнасцях» замкі. Мне і Марыся вельмі шмат дапамагла. На жаль, многае ўжо тады было зруйнавана. Зруйнавана не толькі часам,— і нашай нядбайнасцю. Абыякавасць да гісторыі спараджае ў сваю чаргу абыякавасць адно да аднаго. Нам трэба ведаць і шанавець свае легенды і герояў...»

«У старажытнай гамераўскай Грэцыі военачальнікам, суддзёй і вярхоўным жрацом

абшчыны быў басілей. Можа, адтуль і пайшло маё імя. Базіліо — Базыль — Васіль. Амаль што цар. І ў жыцці я павінен цараваць... А я не магу планаваць нават уласны час. Усё кудысьці выклікаюць, кагосьці трэба вітаць, кагосьці асуджаць...»

«Інтэлігентныя людзі практычна ніколі не стаялі на чале дзяржавы. Іх часам набліжалі да ўлады, але ўладарыць ніколі не давяралі. Такім чынам, галоўны свой духоўны патэнцыял грамадства трымала пад замком.

Наша рэвалюцыя, здавалася, змяніла сітуацыю. Ленін быў інтэлігент. А цяпер зноў інтэлігенцыю пачалі баяцца. Або задобрываюць, або караюць, вінавацячы ва ўсіх смяротных грахах...»

«Мы натрапілі на паганскае капішча. Васіль, адзін з маіх лепшых вучняў, першы заўважыў: сонца трапляе туды, дзе стаіць ідал роўна ў поўдзень... Значыць, усё адно галоўным богам для чалавека заўжды заставалася Сонца. Пакланяючыся ідалам, чалавек пакланяўся і сонцу...»

«Зноў нехта са студэнтаў папытаў, хто мой ідэал.

А я не люблю гэтага слова. Ідэал — нешта застылае, абсалютнае. Мы робім вялікую памылку, арыентуючыся ў сваім развіцці толькі на культуру Заходняй Еўропы, якая ўвесь час пакутуе ў пошуках ідэала хараства. Ці не

адсюль усе нашы трагедыі? Нават у асабістым жыцці. Мы захапляемся, кахаем, пакланяемся і не ўмеем любіць, з дня ў дзень шанаваем жывога чалавека... Нам трэба чаму-небудзь вучыцца і ў японцаў. Штодня ўглядацца ў навакольны свет і ўвасабляць яго зменлівую красу... Чаму японскім мастакам не сумна маляваць сто відаў Фудзі? Па-першае, для іх Фудзі не проста гара, а святое, гістарычнае месца, іх повязь з продкамі і нашчадкамі. Па-другое, яны давяраюць самім сабе, сваёй натуре. Ведаюць, змяняецца прырода, змяняецца чалавек. Кожнае імгненне неПаўторнае.

Не варта падначальваць сябе ўяўнаму ідэалу, абсалюту, пакутаваць, шукаць яго ў жыцці. Трэба вучыцца найперш выяўляць сваю ўласную прыроду».

«Чаму ўсе храмы сёння пачалі ўспрымаць як увасабленне бога, з якім трэба змагацца? І разбураюць дзесяцігоддзямі, а то і стагоддзямі створаную красу... Няхай людзі памыляліся ў пошуках ісціны. Але ж пры чым помнікі дойдства?»

«Каб суаднесці сябе з Сусветам, варта часцей падумацца на замкавыя горы і глядзець на неба. Нідзе ў свеце, мусіць, няма такога, як у Беларусі, васільковага колеру неба... Ад ліловага — да густа-сіняга... Не дарма Багдановіч пісаў:

І тчэ, забыўшыся, рука,

*Заміж персідскага узора,
Цвяток радзімы васілька.*

Сённяя ў адным з могільнікаў мы ўбачылі сухія кветкі. Нехта паклаў іх нябожчыцы на грудзі. Праўда, толькі мы дакрануліся, яны рассыпаліся... І яшчэ мы назіралі, як на нашых вачах страціла афарбоўку і ўзор дзівоснага характа адзенне. Быццам святло ападала-ападала і ў рэшце рэшт патухла... І перад намі звычайнае шэрае палатно. Мусіць, гэта ад сутыкнення з паветрам. Так у свеце знікае ўсякая краса... Добра, што Васіль паспеў замаляваць...»

«Кажуць, пад Валожынам, недалёка ад вёскі Славенск, ёсць гара, якую тутэйшыя насельнікі называюць «замак». Славенск. Лоск, -ск паказвае, што гэта былыя гарады. Думаю, людзі жылі там не адно стагоддзе. Можа, і з каменнага веку. Шкода, цяпер туды не дабярэцца. Вось калі з'яднаецца нарэшце наша шматпакутная Беларусь...»

Многія свае думкі бацька не раз паўтараў і на лекцыях... А яна, Алена, не спраўдзіла ягоных надзей... Так ні разу і не выбралася на раскопкі. Ды што казаць, і вучыцца не скончыла...

З праспекта Машэрава Алена Васільеўна збочыла да Траецкага прадмесця і доўга блукала па мокрых, цёмных вулачках. Сённяшняе падноўленае расфарбаванае Тра-

ецкае мала чым нагадвала тое, што тут было да вайны... Імжыла. Давялося паставіць каўнер. Занятая сваімі ўспамінамі, Алена Васільеўна не заўважыла, як накаціўся вечар. У адным з вокнаў знянацку пырхнуў і запалаў вялізны аранжавы абажур. Маладая. сям'я абжывалася ў стылі «рэтра»... У Алены Васільеўны перахапіла дыханне. Сцяўшы раптоўны боль, яна рашуча павярнула да Верхняга горада. Перайшла дарогу, паднялася да царквы, што ледзь значылася ў сутонні. Узгорак, на якім яна стаяла, як хворы, быў спаўіты зялёным штыкетнікам. Будавалі новую лінію метро. Але будавалі неглыбока. І строга, годная царква скалалася ад кожнага ўдару па сваях...

У Алены Васільеўны не стала сілы стрымаць сваю памяць. Яна вярнулася да горкага і светлага.

...Аранжавы абажур навісае над самым сталом. І ад яго на карункавы снежна-белы абрус кладзецца роўны светлы круг. Стол — вялікі круг, святло — малы. А па краі — цёмнае кола. Трывалае, непарушнае, сямейнае. Пад парывам ветру абажур пахіснуўся, і выцягнулася, загойдалася на сталае цёмнае кола. Але мама побач, становіцца, як дзяўчынка, каленкамі на крэсла і спыняе яго... А потым прыносіць саламяны куфэрчык і высыпае пад святло ніткі для вышывання:

пунсовыя, чорныя, сінія, ліловыя, зялёныя... Прыжмурвае вока, укладае нітку ў іголку... Засяродзілася... Зараз яна мройна ўскіне са сваіх блакітных ільняных кветчак-вачэй вейкі і ўсмінецца ёй, Аленцы... «Вучыся, малая...» Мама, у палатнянай вышыванай чырвоным блузцы тады была маладзейшая, ледзь не на паўстагоддзя маладзейшая, чым яна, Алена Васільеўна, зараз...

А ў студзені 1937, у дзень яе, Аленінага, дваццацігоддзя мама павесіла над канапай вышываную белымі, чорнымі, чырвонымі крыжыкамі дарожку. Стэф і Уладак, Аленіны аднакурснікі, адразу ўгледзелі змешчаныя ў самым куточку васількі... Стэф чамусьці вырашыла, што гэта ў гонар бацькі і Васіля... Ён таксама быў на тым дні нараджэння. У бялюткай, акуратна зашпіленай пад самую шыю кашулі. Ён маўчаў і, сам таго, мусіць, не заўважаючы, раз-пораз нервова пакашліваў...

Бацька лічыў Васіля самым таленавітым сваім вучнем. Калі на пачатку 30-х арыштавалі амаль усіх бацькавых таварышаў, яму адзінаму давяраў. А Васіль слухаў бацьку як бога. Вясковец, ён марыў стаць сапраўдным інтэлігентам, сабраць, як Хлябцэвіч, бібліятэку, вывучыць замежныя мовы і, галоўнае, раскапаць свой горад... Алене нават часам здавалася, што і ёю Васіль захапіўся ці не з-за бацькі. І на дзень нараджэння яго тады запра-

сіла не яна, а бацька. Сама б Алена не наважылася.

На сталае з'яўляліся ўеё новыя стравы (два дні яны з мамаю пгчыравалі), а гаворка ладзілася кепска. Стэф з Уладакам шапталіся пра нешта сваё. Васіль сядзеў на канапе побач з мамаю, і калі бацька да яго звяртаўся, ніякавата чырванеў і па-старэчы моршчыў лоб... А яна, Алена, круціла на пальцы пярсцёнак з прыгожым сінёнькім каменьчыкам, які пада-рыў, невядома дзе ўзяўшы грошы, Васіль...

Перарвала маўчанне Стефа:

— Васіль Апанасавіч! Раскажыце пра грамадзянскую вайну. Кажуць, вы героем былі, нават у палон да бацькі Махно трапілі...

Яны з мамаю знійкавалі. Ведалі, бацька не любіць згадваць пра той час. Яго тады паранілі. Дасюль былі хворыя ногі, і яму цяжка хадзілася...

— Як-небудзь іншым разам,— бацька ўсміхнуўся. Сумна, сумна... Сёння лепш пра што-небудзь больш вясёлае...

І, пакуль мама не прынесла чаю, распавядаў пра Крэўскі і Лоскі замкі, якімі бачацца яны яму з кніжак і архіваў, пра магчымы падземны ход між імі. Потым пра тое, як апрааналіся дрыгавічы, крывічы і радзімічы... Прынёс са свайго кабінета два акуратна ім самім узноўленыя скроневыя колцы.

— Бачыце гэтыя зярнёныя пацеркі? Я іх яшчэ ў дзяцінстве знайшоў, калі з бацькамі на Прыпяці жьў. І толькі цяпер даведаўся, што гэта ўбранне дрыгавічанак...

— Хопіць расказваць байкі,— мама ўжо расклала па талерках журавінавы пірог...

— Даядайце, і папросім Васіля Апанасавіча наладзіць нам вячоркі. Вы ж не ведаеце, як ён на гармоніку грае!..

Уладаку давялося тады танчыць і полечку, і кадрылю, і вальс. З мамаю, вядома, са Стэфая і з ёю, Аленаю. Васіль толькі паглядаў і ўсміхаўся. Па-добраму так, весела. Але танцаваць пасаромеўся. Калі стаміліся, папрасілі маму заспяваць... А яна адразу згадала нешта сумнае, тужлівае:

*Медуніца, медуніца лугавая,
Чом не пахнеш, чом не пахнеш
на ўсім лугу?
Як мне пахнуць, як мне пахнуць
на ўсім лугу?
Кранівіца, кранівіца загнушыла...*

— Адмаўляюся граць,— бацька сыпнуў з гармошка палкім пераборам.— Сёння трэба весяліцца. Ты ж, Марыся, столькі прыпевак ведаеш!

— Ой, а што калі пра Васіля заспяваць. А то сядзіць, маўчыць, хітрун,— Стэфя тады разышлася не на жарт.— Шкода, што мы з Уладакам безгалосыя... А то столькі ж песень, прыпевак ёсць пра Васіля.

Мама засмяялася:

— Ну, гэта любімы Хлябцэвічаў рэпертуар... Што, Ленка, заспяваем?

— Толькі беларускія,— папярэдзіў бацька. І яны з мамаю мо з паўгадзіны па чарзе ўспаміналі:

*— Каму Вася, проста Вася,
А мне Васечка,
Каму Вася нехарошы,
А мне красачка...
— Не пайду за Колю замуж,
А пайду за Васіля,
У Васіля сям'я малая,
Васемнаццатая я...*

Усе заходзіліся смехам, а яны, ускінуўшы на плечы квяцістыя хусткі, годна паходжвалі ды прытупвалі.

*— Ой, Васілько, Васілю,
— Ой, Васілько, Васілю,
Варавое зелле!
Яшчэ замуж не пайду,
Не спраўляй вяселля...
— Вясна, вясна, вясняначка,
Дзе твая дочка, Мар'яначка?
Сядзіць у садочку, шые сарочку
Свайму сыну Васілёчку...*

Мама здалася першая:

*— Вася, Вася, я снялася,
И приколок на боку,
Отчего же, милый Вася,
Я тебя не завлеку...*

— Стоп-стоп-стоп,— бацька перастаў іграць.— Так вы зараз і пра ката Базілію

заспяваеце. Будзем лічыць, што перамагла Алена...

Пасля таго вечара Васіль ужо не саромеўся заходзіць да іх у госці... І апранаць, як любімы настаўнік, вышываную кашулю. Яна вельмі хораша вылучала Хлябцэвіча сярод зямлістых, модных па тым часе кіцеляў і галіфэ.

А вясною, якая абяцала быць такою светлаю, бацьку арыштавалі. Гэтага трэба было чакаць. Яго забралі адным з апошніх. Тых, з кім ён працаваў, рэпрэсіравалі яшчэ на пачатку 30-х...

Мама цудам паспела спакаваць самыя каштоўныя рукапісы ў вялізны карычневы чамадан, з якім бацька ездзіў звычайна ў камандзіроўкі, і занесла яго да суседзяў. З тым самым чамаданам і выправілася Алена ў Ленінград да цёткі.

Бацькоў яна больш ніколі не бачыла. Мама, каб не пашкодзіць ёй, баялася нават пісаць.

Пра тое, што ж у рэшце рэшт здарылася, Алена даведалася толькі незадоўга да вайны, выпадкова сустрэўшы на Неўскім Стэфу, што прыязджала ў Ленінград па нейкіх навуковых справах. Бацьку абвінавацілі ў тым, што ён не займаўся раскопкамі, а як польскі шпіён капаў ля дзяржаўнай мяжы нашым ворагам аковы... Пры ўсёй яго абсурднасці абвінавачанне было пацверджана нават нейкімі сведкамі. Калі бацьку рэпрэсіравалі, мама, па Стэфіных

звестках, паехала за ім услед. Яшчэ Стэфа сказала, што Васіль у арміі. А яны з Уладкам вырашылі пажаніцца...

У блакаду Алена пахавала цётку і яшчэ дваіх сваіх ленінградскіх родзічаў. З даваеннага жыцця ў яе засталіся толькі бацькавы рукапісы, маціна вышыванне і Васілёў пярсцёнак...

У Ленінградзе Алена перад вайною ўладкавалася машыністкай. Думала, часова. Сталася, на ўсё жыццё. Мяняліся канторы, рэдакцыі. З Алёнкі яна незаўважна ператварылася ў Алену Васілеўну...

Недзе на пачатку 50-х да яе нечакана з'явілася былая бацькава сакратарка. Да саладжавасці абыходлівая Клаўдзія Львоўна. Паведаміла, што бацька памёр. Ненадоўга перажыла яго і маці. А на развітанне нарэшце папытала тое, з-за чаго, напэўна, і прыехала ў Ленінград: ці не засталася ў Алены чаго-небудзь на ўспамін пра бацьку. Алена Васілеўна, сама цяпер не ведае чаму, толькі адмоўна крутнула галавою. І тады Клаўдзія Львоўна, недаверліва мружачы свае востранькія вочкі, шматзначна дадала: «Шкада. Мы былі з тваім бацькам у блізкіх, вельмі блізкіх адносінах...»

Бацьку ў 60-я гады рэабілітавалі. Аднак Алена Васілеўна ў Мінск не ехала, баялася пабачыць горад свайго юнацтва. Іхні зарослы дрэвамі двор, дом на Нямізе, сваё акно.

Толькі калі Акадзмія навук, прапануючы перавыдаць даваенныя бацькавыя кнігі, пацікавілася, ці няма ў Алены Васільеўны яшчэ чаго з рукапісаў, яна наважылася паехаць. Але ў Мінску, упарта абыходзячы раён, дзе яны жылі, хадзіла толькі па новых вуліцах. Не ведала, што ні дома, ні кватэры даўно няма. Нямігу разбурылі ўжо пасля вайны. На вольным, адкрытым усім вятрам пляцы, здавалася, лягчэй будаваць новае жыццё.

Алена Васільеўна, вандруючы па родным непазнавальна змененым горадзе, усё вастрэй і вастрэй адчувала, што па-ранейшаму жыве толькі мінулым... Яна не ведала, дзе магілы яе бацькоў, не ведала, што сталася з Васілём. І, не адкрыўшы самой сабе гэтых таямніц, яна не магла прыжыцца ў сучаснасці. Трэба было шукаць старых знаёмых. Можа, яны б што падказалі. Але каго? Васіль занадта сумленны чалавек, ніколі не хаваўся за чужыя спіны. І калі трапіў на фронт, наўрад ці выжыў, Але душа прагнула іншага. І ў родным Мінску з новай сілаю ажывалі самыя патаемныя мроі: «Ён жа ведаў нямецкую мову. Яго маглі ўзяць у разведчыкі. І дасюль не расакрэцілі...» І ў кожны свой прыезд Алена Васільеўна хадзіла па вуліцах і ўглядалася ў твары з надзеяй... сустрэць Васіля... Але сустрэла толькі Стэфу. На мосце, што перакінуты ўздоўж праспекта Машэрава да праспекта Ленінскага...

Дзень быў пякучы. Пыл завісаў у паветры. Насустрач крочыла сцівелае жанчына ў нейкай стракатай крымпленавай сукенцы з авоськаю, у якой ляжалі малочныя пакеты з намаляванымі васількамі. Яны сустрэліся вачыма, размінуліся і толькі праз некалькі крокаў адарваліся кожная ад сваіх думак, кінуліся ў абдымкі...

Стэфа ўзялася правесці да Ленінскага праспекта. Яна не столькі. распытвала, колькі спяшалася расказаць пра сябе:

— Я цяпер на пенсіі. Муж у мяне быў франтавік. Апошнія гады вельмі цяжка хварэў, трэба было даглядаць. Давялося кінуць школу, пайсці на пенсію... Цяпер ён памёр, дзеці, унукі павырасталі, параз'язджаліся. А я адна, Аленка. Адна, як перст... Песцілі, песцілі дзяцей. А яны цяпер яшчэ і крыўдуюць... Памыліліся ў нечым... Усё лепшае — дзецям... Яно і вядома, пасля вайны, пасля гора такога... А яны цяпер і гаварыць з табою не хочуць...

— А Уладак? — толькі вымавіўшы, Алена Васільеўна адчула, што не варта было кранаць. Нешта жахлівае адбілася ў Стэфіных вачах. Яна ўхапіла Алену Васільеўну за руку і пацягнула проста перад машынамі цераз вуліцу. Падвяла да заклёнай піўной, дзе тоўпіліся расчырвакелья, асалавелья ад гарачыні і піва мужчыны.

—Я табе зараз нешта пакажу,— і Стэфа паднесла палец да вуснаў.— Толькі тс-с... Я штодня тут хаджу... Пазнаеш, на чым стаіць піўнуха? Гэтыя мазаічныя пліткі — падлога Святадухаўскай царквы, якую ўзарвалі ў канцы 30-х. Але гэта яшчэ што... Мужыкі нап'юцца і ў сквер цягнуцца. У кусты ці проста пад дрэва. Мацюкаюцца... А тут... Вунь там дом Шменкеля — гестапа... А тут, дзе мы зараз з табою стаім, фашысты шыбеніцы ладзілі... Падпольшчыкаў і партызанаў вешалі... І Уладак, Уладак тут мой быў павешаны... Я кветкі раней на гэтае месца насіла...

—Пайшлі, пайшлі, Стэфа,— Алена Васільеўна і сама не магла ўтрымацца ад слёз...

—Ты не хвалюйся, Лена, не думай, што я з глузду з'ехала.

Стэфа гаварыла горача, размахвала рукамі, а потым раптоўна сцішылася, бы апала ў яе нешта ўсярэдзіне...

—Ды што казаць... Мы адбілі ў людзей ахвоту дбаць пра духоўнасць, культуру, чалавечы гонар, урэшце. Ты ж не ўяўляеш нават, як нам усім, вяскоўцам, у юнацтве хацелася стаць такімі, як твой бацька. Натхнёны, сумленны чалавек. А галоўнае, інтэлігент. А цяпер гэтае слова з пагардаю вымаўляюць. Яшчэ і дададуць зняважліва «гнілы інтэлігент». Мяшчанства ў нас гнілое, а не інтэлігентныя... Кнігі зрабіліся не крыніцаю ведаў, а звычайным

таварам. Зяць мяне дасюль дзівачкаю лічыць. І муж не разумеў. Усе ж грошы — на кнігі. Вось цябе сустрэла, хоць душу адвяду. Я ж ужо забылася, калі апошні раз па-беларуску гаварыла. А мы ж з табою, Элен, і па-французску маглі...

—Ну, Стэфа, гэта ўжо для мяне занадта. Чытаць крыху чытаю, а гаварыць, дык не...

—Ды гэта не страшна. Перакладчыкаў хапае. Жахліва іншае... У былым Іезуіцкім касцёле замест алтара — рынг... І ўнук мой туды хадзіў баксіраваць... Усюды культ агрэсіўнае сілы. Цяпер унук недзе на поўначы. Зяць — вайсковец. Адцураліся і ад мовы, і ад культуры роднае. А дачка ж філфак скончыла. Беларускае аддзяленне.

—Адна яна ў цябе?

—Не. Сын яшчэ. У таго зусім усё бязладна. Развёўся. Паехаў у Сібір. Дачка ў яго вырасла, чужога чалавека татам кліча. І на мяне забылася. Хоць у адным двары жывём. Нядобра гэта. Як васьм гэтыя дамы старыя, храмы, так і сем'і, і душы на вачах рушацца. Сям'я не — аснова кожнага цывілізаванага грамадства... У вас у Ленінградзе, можа, культурней крыху. Усё ж інтэлігентны горад. Эрмітаж. Блакаду перажылі...

—Усялякае і там бывае. Ды і ў Мінску, пайму, ёсць адукаваныя, інтэлігентныя людзі. У акадэміі, у выдавецтве...

— Ну, калі яшчэ ў акадэмію ды выдавецтвы хамаў пусціць, то кладзіся і памірай, народ... Ведаеш, мяне часам жах апаноўвае. Здаецца, што ўсіх лепшых людзей рэпрэсіі і вайна забрала. Потым быў час, калі такія, як мы, не маглі быць шчаслівыя. Радавалася толькі драбнюцце без сумлення і гонару. А цяпер... Вось і род Хлябцэвічаў, такі слаўны род, на табе скончыўся. А тыя, хто вас прыніжаў, жывуць, красуюць. А якія, скажы мне, у падонкаў нашчадкі могуць быць? Такія самыя падонкі... Можна вярнуць народу імёны, але агульнае культуры адразу не адновіш. У іншых народаў інтэлігенцыя ў пятым-шостым калене, а мы ледзь-ледзь першае-другое пагадвалі... А гэта значыць, што яна вельмі кволая. І мінулае, страшнае мінулае, можа паўтарыцца... Пакуль не навучым моладзь шанаваць лепшыя чалавечыя якасці, дабрывню, далікатнасць, розум, а не сілу, грошы, шмоткі, нічога ў нашым грамадстве не зменіцца. Толькі жывая душа, інтэлект здольныя зрушыць усё з мёртвае кропкі. Моладзь, моладзь трэба ратаваць. Мы ж з табою, Лена, бясельныя. Не змагары, адным словам. Мы як усё адно з перабітым хрыбетнікам. Не верым ні ў што, асцерагаемся немаведама чаго... І дзеці нашы, ведаеш, таксама... Я, Лена, толькі на старасці гадоў уцяміла, чаму першыя пад нож культу асобы падпалі гісторыкі і археолагі. Чалавек,

які ўзяўся збудаваць новае жыццё, не ведаў мінулага. А як чаго не ведаеш, заўсёды баішся. Ён хацеў замяніць гісторыю на міфы, псеўдагісторыю. А гэта было б немагчыма, каб існавалі помнікі, дакументы. Вось і знішчалі і матэрыяльныя сведчанні мінулых часоў, і тых, хто дасканала іх ведаў. Мы яшчэ паплоцімся за тыя гады мноствам, не адным пакаленнем невукаў...

— Стэфа,— Алена Васільеўна так і не здолела тады прыглушыць хвалявання,— а ты нічога не чула пра Васіля?

— Не... Я б сказала... Васіль тады... Ён не выступаў супраць твайго бацькі. Не бараніў, але і супраць не выступаў. А потым яго ў армію забралі... Усё. Больш нічога не ведаю... Я неяк у Югаславію ездзіла. Там у Бялградзе могілкі ёсць, дзе савецкія салдаты пахаваны. Некаторыя, і тыя, што ў Венгрыі загінулі, прасілі, каб пахавалі на славянскай зямлі... На адной магіле напісана «Васіль». І больш нічога... Я туды кветкі паклала. Успомніла і бацьку твайго, і Васіля і паклала...

Гэтая размова адбылася некалькі гадоў назад. Цяпер Алена Васільеўна зноў прайшла паўз тыя мясціны, дзе сустрэлася са Стэфаю. І ўпоцемках было відаць: усё па-старому. Весела, зазыйна свяцілася пасаджаная на мазаічнай падлозе храма піўная «Ясень». Пры ўваходзе ў былы Іезуіцкі касцёл пад шыльдаю

«Дом фізкультуры» збіраліся на трэніроўку моцныя, упэўненыя ў сабе хлопцы. Паўсюль стаялі зялёныя агароджы. І скаланалася царква на пагорку...

А Стэфа летась памерла. Не дачакалася нават першай бацькавай кніжкі...

У пераходзе на Ленінскім праспекце старэнькая бабулька прадавала валашкі. Алена Васільеўна спынілася і купіла букецік. Восень на двары, а тут знянацку валашкі, васількі... Як напамінак...

Па дарозе Алена Васільеўна ізноў згадала Арла і фатографа. Маладыя, моцныя, самаўпэўненыя. «Праўду Стэфа казала, зламаны ў нас хрыбетнік. А цяпер людзі моцныя ў пашане. Як Арал, Аляксей Мікалаевіч. Нахамілі, накрычалі, і анігадкі. Цяпер і ў храме патрэбен рынг...» А ўслед ізноў запульсавала: «Але ж ён папрасіў прабачэння...»

Алена Васільеўна не заўважыла, як запалілася, павіслі ў вэлюме туману ліхтары. Дайшла да Купалаўскага сквера. Села на лаўку. Паставіла побач пакет з рудымі саюзмультифільмаўскімі лісянятамі. Але ён не ўтрымаўся і ссунуўся ў грязь. Яна хацела яго падняць і не здолела...

— Вам кепска? — нейкая дзяўчынка нахілілася над ёю...

Алена Васільеўна пазнала: тая, што ў ДOME друку. Памяць зачাপілася за знаёмае аблічча, і

ўвесь сённяшні дзень імкліва праляцеў у свядомасці. Алена Васільеўна парывалася і ўжо не магла вырвацца са свайго мінулага.

— Бяжы па «хуткую»,— крыкнула дзяўчынка камусьці і ўхапіла руку слушаць пульс...

Апошнія словы Алена Васільеўна пачула як скрозь вадкасць. Недзе глыбока ў памяці загойдаўся і знерухомеў аранжавы абажур. Саслізнула з каленяў і рассыпаліся па шэрых плітках васількі...

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМ ЕСТ

Вязальшчыца

Папяровыя замкі

Салодкія арэшкі

Вакаліз

Ларыкаў сад

Пінча

Мамін вальс, або Як мы развіталіся з рамантыкай

Васількі на дарожцы

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год